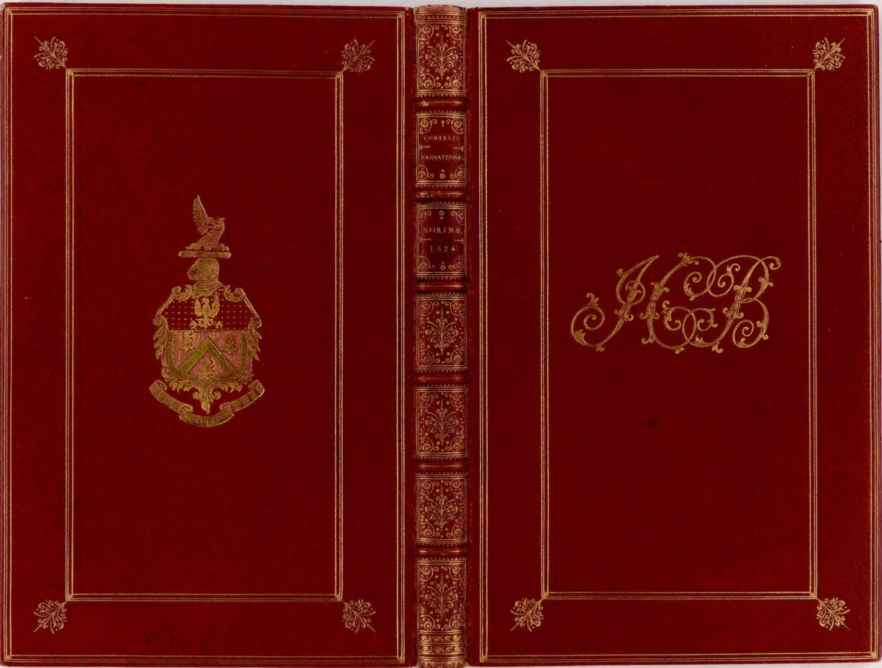
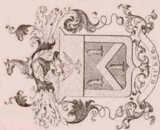
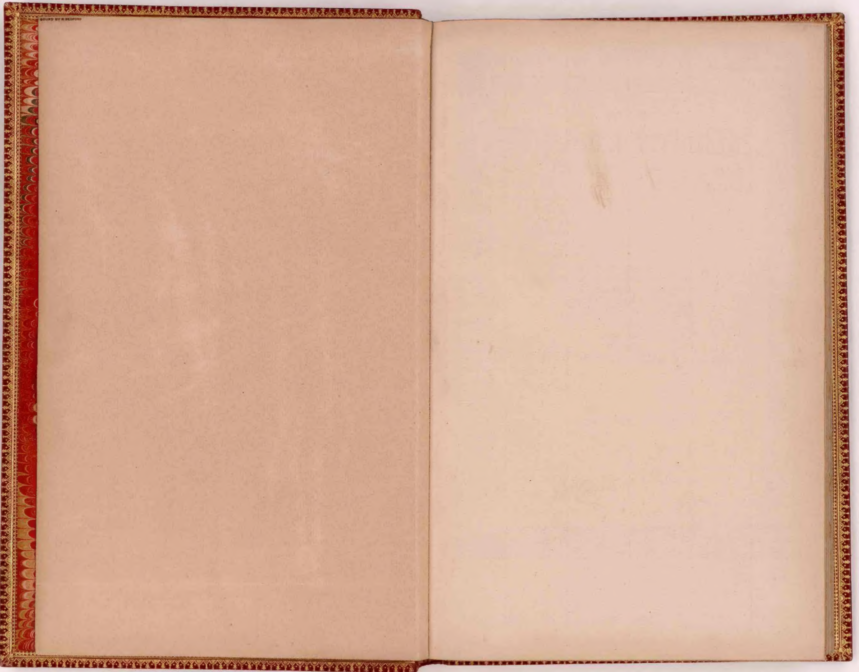

CORTESII
NARRATIONES
NORIMB.
1524

GAUDEO.
John Carter Brown.

BOUND BY R. BEDFORD

Praeclara Ferdinādi.

Cortesii de Noua maris Oceani Hyspania Narratio Sacratissimo, ac Inuictissimo Carolo Romanorū Imperatori semper Augusto, Hyspaniarū, & c Regi Anno Domini. M. D.XX. transmissa: In qua Continentur Plurima scitu, & admiratione digna Circa egregias earū puintiarū Vrbes, Incolarū mores, puerorū Sacrificia, & Religiosas personas, Potissimūq; de Celebri Ciuitate Temixtitan Variisq; illi9 mirabilib9, quę legētē mirifice delectabūt, p Doctorē Petrū saguorgnanū ForoIuliensē Reueñ. D. Ioan. de Reuelles Episco. Viēnēsis Secretariū ex Hyspano Idiomate in latinū versa

ANNO Dni. M. D. XXIIII KL. Martii:

Cum Gratia, & Priuilegio.

¶ Beatissimo, ac Sanctissimo, Clementi Septimo Sacro Sanctæ Romanę, ac Vniuersalis Ecclesiæ Pontifici Maximo Petrus Sauorgnanus Foro Iuliensis Iuris utriusq; Doctor Reuerendi Electi Vienensis Secretarius Deuotus seruus post humillima pedum oscula Beatorum Fælicitatem.

Ntiqui omnes Cosmographi Beatissime pater tā greci, q̄ latini in describenda terrarum Machina a Fortunatis Insulis initiū habuere, hincq; hoc est a Solis occasu ad ortum procesſere Sericam vsq; regionem, & Sinarum populos gradus longitudinis Centum, & octuaginta continētes, & ii dimidiam tantum Orbis partem descripsere bis nonaginta continentem partes, seu vt vocant gradus, reliquam vero Orbis medietatem penitus intactam reliquere, Nec quid extra Herculis columnas præter Fortunatas Insulas, & Hesperidum cōtinerētur retulere, nisi quæ fabulis potius, q̄ veritati essent consona, quamuis Athlantici Maris nauigatio eisdem penitus ignota non existeret, potissimū Carthaginēsib⁹ maiori Aphricæ portioni imperantib⁹ perscrutata, cum etiam Insulæ A Ethiopici Maris a Plinio describant, Qui etiā refert Naturaliū libro sexto suo tempore magnā partem Meridiani sinus nauigari vsq; in Arabicum. Hancquoq; nauigationem Hannonem Carthaginensem scriptis prodidisse ferunt, sed & Eudoxus quidam, cum Lathyrum Regem fugeret, Arabicum sinum ingressus Gades vsq; prouectus est: Verum istę nauigationes omnes ad Meridianum Mare, & quod Aphricam alluit, factæ sunt, & Inuentis additum est. Sed duo illa sua tempestate præclara Mundi lumina Ferdinandus Arragoniæ Rex, & Helisabeth Castellæ Regina memorię indelebilis, & Immortalis alias penitus ignotas terras, Insulasq;, vt puta Fernandinā, Hyspanā, Sancti Ioannis, & alias innumeras, postremoq; Oceani continentem, ad quam Petrariam destinarunt, fælici auspicio adinuenere: Diuini vero, & inuicti animi Carolus quintus Romanorū electus Imperator, & Hyspaniarū &c̄ Rex, in quo Auitæ magnanimitatis imago refulget. eorum vestigiis inherendo nō Germaniæ. Hyspaniarum, Belgarum. Vtriusq; Sicilię, Aphricæ, & Insularū omnium, quæ mediterraneo Mari ad Simplegades vsq; continentur, imperio contentus, vlteriores, & hactenus penitus ignotas Regiones perscrutari Iussit. quarum nomina sunt innumera. Sed cū præclara quædam narratio per Ferdinādū Cortesiū suę Sacræ Cęsareæ, & Catho: Maiestatis ad eas

nouas inquirendas terras prȩfectum, eidem Cæsareȩ, & Catholicæ Maiestati trāsmissa ad man9 meas deuenerit Hyspano idiomate conscripta, ne tam magnanimi, & inuicti animi virtus, quæ Hannibali, & magno illi Alexandro considerata militū Hyspanorum paucitate non tantū æquanda, sed etiam merito præponēda esset, incognita existeret, & quasi sub modio lateret, Et quo reliquæ nationes Hyspanum idioma non intelligentes. Nouȩ Maris Oceani Hyspaniæ noticiam, & cognitionem habeant, prȩsertim cum in ea tot insignes Vrbes, Varii gentium mores, Idolorū suorū cultus, in sacrificandis mortalibus ritus, mirabiles meschitæ, innumeræ Argenti. & Auri fodinæ, & alia plurima scitu digna contineantur, in Latinum Hyspanis clausulis penitus inherēdo viginti dierum spatio transtuli, quam Beatitudini Vestræ, Cū Narratio Consideratis Cortesii rebus gestis, & circumspectione Summo vere sit digna Pontifice, & ad eam tanq̃ in spiritualibus Dominā, cū pro maiori parte christi fidē susceperit, illi9 cognitio. & noticia pertineat, dedicare constitui, Accipiat igitur Beatitudo Vestra hilari vultu has nostræ translationis primitias, quæ si stilo Summo Pontifice dignȩ non videbuntur, illa mihi clementer indulgere dignabitur. Nam fœlicis mei syderis præcepto, quod, vt has transferrē. iniūxit, parere volui, ne minimā clausulā transponerem, aut immutarem, sed Hyspanis clausulis penitus inhererem, accessit & temporis tam breuis angustia, & tantum Hystoriæ veritatem hoc libro, non autem eloquii fucum inserere visum est: Christianæ ReiPublicȩ Deus Optimus: Maximus diu Bea. Vestram Incolumē seruet. Ex Norimberga Quarto Idus Febru. Anno Domini Millesimo Quingentesimo Vigesimo Quarto.

❡ EIVSDEM DOCTORIS PETRI Sauorgnani Foro Iuliensis Ad lectorem Carmen.

Hyspanæ gentis facta indyta, Cæsaris & res
  Auspiciis gestas, perlege quisquis eris,
At te non moueat, quoties splendentia verba
  Defuerint, spectes ardua facta prius,
His etenim scriptis licuit non esse disertos,
  Addere plus vetuit, vertere sic voluit,
Sic magno placitum domino, quem Numinis instar
  Suspicimus, vel quem Carmina nostra canunt,
Temporis & breuitas sic nos celerare coegit,
  Forsitan & vulgus sic mea scripta leget,
Ergo præclaris qui gaudes Cæsaris ausis,
  Hunc quoq; tu votis concelebrato piis.
Illius auspiciis, q̃ sunt hæc gesta benignis,
  Huius, q̃ mundo tam memoranda patent,

Argumentum Libri.

Erdināndus Cortesius natione Hyspan9 Sa. Cesȩ & Catholicȩ Maiestatis in Iuchatan generalis p̄fectus, vt magnanimi viri mos est, a Ciuitate Cēpoal quindeci leuis armaturȩ equitib9, et peditib9 quingentis Hyspanis ad Dominū Muteezūa primatem illarum regionum Dominū subigendum proficiscitur, In itinere milites quidam Didaco Velazquez suadēte deficere student, in eos de more aiaduertit, iter prosequenti hostiliter obuii fiunt Incolæ e Tascaltecal, quos fundit, vincit, & Vasallos Sacræ Catholicȩ Maiestati facit vna cum alia Prouintia

Guaxacingo nomine, illis comitantibus Ciuitatem Churultecal capit, diripit, imperataq; faciũt, Nunciat Dominus Muteezuma, ne ad eius regionem proficiscatur, Constituit cortesius proficisci, Transcendit montes asperrimos niuib9 altissimis refertos. ex quibus ingens fumeus globus ascendit visu mirabile, Hyspanis modis variis obesse studet, & delere Dominus Muteezuma, Tandem annuente Muteezuma ad Celebrem Ciuitatem Temixtitã illius regiam proficiscitur in lacu mirabiliter constitutã visis pri9 variis, & egregiis Ciuitatibus. obuius fit Muteezuma omnibus prouintiarum Proceribus assistentibus, varia pompa, & cerimoniis introducitᷣ Cortesius, quo introducto Dominus Muteezuma se in Vasallum subdit Sacrę Catholicę Maiestati, & obedientiam exhibet Cortesio, & suæ nationis originem refert, bergantinos construendos curat quatuor prefectus Cortesius, quibus, si Ciuitas defectioni studeret, littori milites posset exponere, In Ciuitate Temixtitan existenti Cortesio nunciatur, Dominum Muteezũa Qualpopoca cũ aliis in Hyspanos in Ciuitate Veræ Crucis relictos, concitasse, Dominũ Muteezuma leui carceris gnẽ mancipat, & Qualpopoca cum coniuratis adduci committit, quem ad ductum publice cõburi Iubet, narrãtur a Cortesio miranda Domini Muteezuma palatia ad eius habitationes, narrat præterea varias domos voluptatis causa extructas, in quib9 varia animalium volantiũ, & quadrupedum gnã continentur, narrat Domini Muteezuma obsequium nullo Christiano Principi comparandum, narrat religiosorum mores, & habitum, religionemq;, & quibus ex rebus Idolorum imagines conflent, Sacrificii modum in pueris. aut aliis maioribus sacrificandis, describit Meschitarum, & religiosarum domuum modũ, Conuocat Muteezuma proceres omnes eidẽ Vasallos, vt Sa. Cath. Maie. se subdant, Iubet, quod exequuntur, & Cortesius auri plurimũ, & varia alia emblemata abeis petit, & obtinet, portum in ea ad naues suscipiendas inuestigat, & inuenit in fluuio nomine Panuco, aurifodinas inuestigat, & invenit plures, & dites, Domos Sa: Catho: Maie. extruẽdas iubet a Domino Muteezuma. quæ mira arte, & celeritate conficiunt, Narrat aurum, argẽtum, vestes, vasa. aliaq; ex plumis mira arte contexta munera a Domino Muteezuma Cortesio data, Sa. Catho. Maie. transmittenda, Dũ ipse Cortesius. Sa. Cth. Maie. res dirigit, AEmulus Didac9 Velazquez Pãphilum Naruaez octingẽtis peditib9, octuaginta equitib9, & tormẽtis plurimis ad ea loca decem, & octo nauibus malo animo destinat, hoc

Cortesio nunciato, relictis præsidio Hyspanis in Celebri Ciuitate Temixtitã, tricentis peditibus ei obuiam proficiscitur, vt quid velit cognoscat, multa hinc inde eueniũt, vt concordia intercedat, quæ cum nõ succederet, Magnanimus Cortesius Naruaez aggreditur, & capit, & eius milites sibi socios reddit, In Ciuitate Veræ Crucis existẽti Cortesio nunciatur, ab Incolis e Culua Hyspanos prelidio Ciuitatis Temixtitã impositos oppugnari, Præfectos cũ Hyspanis ad varia loca transmissos magna celeritate conuenire iubet, & nullo repugnante Celebrẽ Ciuitatẽ ingreditur, quẽ vna cũ Hyspanis in fortilitio aggreditᷣ innumera indorũ multitudo, pluries fortilitio exeũt, domos comburunt, turrim expugnant, multi ex Hyspanis interimũtur, & vulnerantur, & ipse Cortesius vulneratur, a suis Dominus Muteezuma fortuito casu interficitur, pluries Cortesium colloquiis decipere student indi, Vafer Cortesius intrepidus permanet, annonæ, & cõmeatuũ caritate cum præmeretur Ciuitate egredi cũ sociis, & auro Constituit, & mira difficultate, & periculo egreditᷣ amissis Hyspanis plurimis, & auro, Illũ insequuntur Indi per leucas viginti, & die noctuq; assidue eos oppugnant, Deueniunt ad Prouintiã Tascaltecal, benigne excipitur a Dominis illi9, vulneribus medicamina adhibent, ex Hyspanis moriuntur plures, aliqui manchi permansere, & ipse Præfect9 Cortesius sinistrę man9 digitis duobus inutilis, Sanitati pristinę nõ dũ restitutus bellum hostib9e Culua, & Fędere Iunctis mouere Cõstituit Cortesius, & Incolis e Tascaltecal, & Churultecal opẽ Ferentibus castra mouet Contra Prouintiã Tepeaca, quam viginti dierũ spatio potitᷣ, ex ea quosdam, quia humanis uescuntᷣ Carnib9, seruituti ascribit, potitur, prouintia Guacachula, & aliis quibusdam, Bergantinos duodecim Construendos Curat, quibus Ciuitatibus in lacu Constitutis obesse possit, naues duas ad equos, & arma adducenda cum pecuniis ad Insulam Hyspanam mittit, Videbis prælia Innumera, & belli euentum ancipitem, & tandem Hyspana Virtus quanta sit, & quo Ingenio polleat Cortesius lector optime Cernes. Imprimetᷣ etiam tertia Cortesii Narratio, in qua Cõtinetur Celebris Ciuitatis Temixtitan, & aliarũ prouintiarum recuperatio, quæ a Sacra Cæsarea, & Catholica Maiestate vt in prȩsenti Narratione demonstratũ est, defecerãt.

Super Aspidem et basiliscum ambulabis

ALTISSIMO, POTENTISSIMO, Excellentissimo Principi, Catholico Regi, magnoq; Imperatori, & domino.

A NAVI, QVAM SEXTADECIMA Mensis Iulii, Anno Millesimo, quingētesimo decimo nono ex hac noua Maiestatis uestrę Hyspania expediui: Celsitudini uestrę latam, & particularem de omnibus, quæ in his locis post meum aduentum gesta sunt, & successere, informationē trāsmisi, quam Alphonso fernādez, Puerto Carrero, & Frācisco de Monteio procuratoribus Ciuitatis veræ Crucis, a me nomine Maiestatis uestrę a fundamentis constructæ, perferēdam tradidi: Et postea quia occasionem non sum nactus partim defectu nauium, et etiā, quia in acquirendis, & conciliandis his Regionib9, & Prouintiis maxime eram anxius, & occupatus, & quoniam de prędicta naui, & dictis procuratoribus nil ad nos allatum fuerat, ulterius Maiestatem uestram certiorem non reddideram de his, quę huic patrię insunt, & gesta fuere. quæ tanta, & talia sunt: Vt quemadmodū alias primis informationibus Maiestati uestræ transmissis demonstrauerā, merito noui Orbis Imperator appellari potest, & hic fortassis Imperialis titulus non minor est censendus, q̃ ille Germanorū, quē Dei Optimi Maximi auxilio, & claris suis uirtutibus Catholica Maiestas uestra impręsentiarū obtinet. Et si sigillatim res, quæ in illis habentur exprimere aggrederer, nūq̃ finem imponerem: Ideo si forte plenā (prout Celsitudo uestra desyderat, & ipse teneor) notitiā non exhibuero; illa mihi clementer veniam dare dignabit: quū ad hoc scribendi munus inhabilis sim, nec temporis opportunitas adsit: Omnibus tamen ingenii mei uiribus operam dabo omnimodam rei ueritatem exprimere: Et illud pręterea, quod Maiestatem uestram scire oportere cognouero: Et similiter mihi indulgeat Celsitudini uestrę supplico, si ad unguē quomodo, & quando res gestę sint, nō recensuero. Et si aliqua Ciuitatum, Villarum, & ipsorum Dominorū nomina prętermisero: qui audito Maiestatis vestræ nomine sese illius Seruitio Sponte obtulerūt, & in subditos, & uasallos subdidere: Quā doquidē graui quodā infortunio, quod nobis nuper euenit, ut in huius nostri operis ꝓgresu Celsitudini uestræ latius innotescet,

Cortesius terras per eum inuentras nouam Hyspaniam appellat.

Cortesii excusatio.

ſcripta, & monumenta omnia, quæ cum harum Regionũ incolis in vnum congeſseram, variis cum rebus amiſi.

Incipit Corteſij narratio.

¶ Prima relatione Sereniſsime, ac Inuictiſsime Imperator Ciuitates, & Villas, quę Regali Maieſtatis veſtræ ſeruitio ſe obtulerant, quaſq; acquiſitas retinebam, expoſueram: Innuebam pręterea mihi delatum de quodam potenti Domino: qui Monte Zuma appellabatur: quem iſtius Prouintiæ Incolæ ſecundum eorũ cõputationem per Nonaginta, aut Centum leucas ab ipſo Maris littore, & portu, ad quem applicueram abeſse putabant: Diuino fret9 auxilio, ac Celſitudinis veſtræ nominis cellebritate ad quęcũq; loca, quę inhabitaret, penetrare conſtitueram: Et pręterea recolo, me quo ad iſtius magni Domini acquiſitionem vltra proprias vires obtuliſse, fueram enim Celſitudini veſtræ ingenue pollicit9, q illũ aut captiuũ haberẽ, aut interimerẽ, aut omnino ſuæ Regali Coronę ſubiicerẽ: Et hac ſententia a Ciuitate Cinpual, quam Hiſpalim appellari placuit, Sextadecima Auguſti p fectus ſum quindecim leuis armaturę equitibus, & peditib9 quingentis melius ad bellũ accinctis, & aptiorib9, quos inuenire potui. Et pręſidio Ciuitatis verę Crucis dimiſi pedites Centum & quinquaginta, & equites duos, qui fortilitiũ, ſeu Arcem ibi conſtruendam modis omnibus curarent, quæ pene iam confecta eſt: & reliqui illã Prouintiã Cinpual, & montana contermina dictæ Ciuitati pacifica: quibus in locis arbitror eſse ad quinquaginta milia hominum ad pugnam aptorum: & quinquagita Villas, ac Caſtra Maieſtati veſtræ fidelia, & ſincere ſubiecta: quẽadmodũ hactenus extitere, & impręſentiarũ exiſtunt, quoniã ad meum aduentum ſubiiciebantur Domino Monte Zuma, & vt mihi retulerant, non diu fuere illi ſubditi: Et quãprimũ maximæ, & Regalis potẽtiæ Maieſtatis veſtræ fama ad illorũ aures deuenit: Illico acclamarunt velle eſse ſubditi Maieſtatis veſtræ, & amicitiã meam deſyderare: Rogantes inſuper, eos aprælibato Domino Monte Zuma defenderem: qui eos vi, & tyrannide ſubditos detinuerat: qui liberos ab eis accipiebat, vt illos Diis ſuis ſacrificaret: Sũt equidem fideles Celſitudinis veſtræ ſubditi, eoſq; in fide permãſuros arbitror, vt a pręfati Domini tyrannide liberentur, tũ etiam quoniam a me hactenus bene tenti fuere, & maximis ſũ eos proſecutus fauoribus: Et pro maiori munimine eorũ, qui in Ciuitate remanebant, aliquos ex primatibus cum quibuſdã aliis, qui mihi in itinere nõ parũ profuere, mecũ eduxi: Et quoniã vt (opinor)

Corteſij a ciuitate Cinpual diſceſſus.

Pręſidium Ciuitati veręCrucis poſitum.

Dominũ prouintię Cinpual fidelitas

Pueri ſacrificantur.

Nota Corteſij induſtriam.

in prima relatione Maieſtati veſtræ ſignificaueram, aliquos, qui mecum tranſfretauerant fuiſse alumnos, familiares, & amicos Didaci Valazquez, Illi moleſte ferebant, q talia ad Maieſtatis veſtrę nomen, & incrementũ forti animo, & fælicirer exequerer, & ex ipſis quidam uoluere a me deficere, & ab ea patria recedere: & pręcipue Hyſpani quatuor, quorum nomina ſunt Iohannes Scutifer. Didacus Armeno. Condiſaluus Dumbria naucleri (quos pilotos nominant) & Alphonſus pennato, qui (vt ipſi ſua ſponte profeſsi ſunt) conſtituerant paruam Triremem abducere, quam Bergantinum appellant: in ipſo portu exiſtentem cũ pane, & carne ſuilla: Et interfecto Nauclero cum eadem proficiſci ad inſulam Fernandinam: ut Didaco Velazquez ſignificarent me nauem ad Maieſtatem veſtram tranſmittere, & etiam admonere eum de omnibus, quę ea importarentur, & qua dicta nauis iter eſset factura: ut dictus Didacus Velazquez naues in inſidiis collocaret, quo dictam nauem capere poſset, quemadmodum re ipſa poſtea executus eſt: Etenim quamprimũ cognouit nauem meam tranſiuiſse: iuſsit nauem, quam Carauellam appellant, ut nauem meam apprehenderet, ſubſequi: quod tamen exequi non potuit: Quoniam nimium Nauis noſtra fuerat progreſsa: Confeſsi ſunt pręterea alios eiuſdem eſse Sententiæ, vt dictum Didacum Velazquez certiorem facerent de antedicta naui: Viſis confeſsionibus dictorum delinquentium: ſecundum iuſtitiam, & prout temporis neceſsitas, & Maieſtatis veſtræ ſeruitium poſtulabat, puniui: quia pręter familiares, alumnos, & amicos Didaci Velazquez, alii quoq; prouintiam exire admodũ deſyderabant: cum viderent dictam Patriam tam latam: & tot hominibus refertam, paucitatem Hyſpanorum conſyderantes, idem ſentiebant: ratus ſi ibi naues remanerent illi, qui deſyderio defectionis flagrarent: & qui Patriam exire cuperent, facillime eiſdem exire poſsent, & ipſe pene ſolus remanerem: Et propterea ea, quæ geſseram in Dei Optimi, Maximi, & Maieſtatis veſtræ ſeruitio in his partibus impediri poſsent: Simulaui naues eas ad nauigandum non fore idoneas, illaſq; in littus ſubducendas curaui: Quapropter ſpem omnem abiecere migrandi ab illis locis: Et ego iter meum ſecurius peregi: & abſq; aliquo timore, quoniam poſtq̃ diſceſſiſsem a Ciuitate, gens cuſtodiæ a me conſtituta nullo pacto mihi deeſse poterat.

¶ Tranſactis decem diebus, poſtq̃ naues ſubduxeram: cum exiiſsem Ciuitatem Veræ Crucis, & perueniſsem ad Ciuitatem Cin

Milites a Corteſio deficere conſtituunt.

Didaci Velasquez intentio.

Puniuntur cõſpirantes.

Ne aufugerẽt Milites: Corteſius naues ſubducit.

pual, quæ abest a Ciuitate Veræ Crucis per quatuor Leucas, vt inde cęptum iter prosequerer (continet autem Leuca quatuor miliaria Italica) significauerunt mihi habitatores Ciuitatis Veræ Crucis: quatuor naues per ea littora vagari, & pręfectum, quem in Ciuitate Veræ Crucis dimiseram, ad eas Scapha transuectum: & ipsos eidem indicasse: qualiter erant naues Francisci de Garay locumtenentis, & Pręfecti in Insula de Xamaycan, & ueniebant ad nouas detegendas Prouintias. Et eundem meum Pręfectum eisdem in nauibus commorantibus apparuisse, qualiter ego nomine Maiestatis vestræ habitandam susceperam illam prouintiam: & ędificaueram Ciuitatẽ distantem per vnam Leucam ab eo loco, ubi naues constiterant: & ꝙ eo secum proficisci poterant: meq; certiorem reddendum de eorum aduentu curaret: & si aliquibus indigerent, possent in ea releuari: Subiunxit idẽ pręfectus, ꝙ eos Scapha sua in portum anteiret, quem actu demonstrauit: Et in nauibus existentes responderũt, dictum portum vidisse, quoniam ante eundem progressi fuerãt, & ꝙ consilium eius exequerentur. Cunq; ipse Pręfectus Schapha ad portum iter vertisset, naues eam non sunt subsecutę, nec demonstratum portum petiere: & vlterius per ea littora vagabantur: & ꝙ ipsi Incolę, posteaquam in portum non venerant, qualis esset eorum animus, penitus ignorabant: & illico ad eam Villam, vbi naues Anchoras iecisse cognoueram, profecturus discessi: quæ est ad tres Leucas infra Ciuitatẽ Veræ Crucis, & cum nullus ex Hyspanis pręnominatis terram cępisset: vt eorum voluntatem, & intentionem exploratam haberem: per eadem littora progressus sum: Iamq; per Leucam aberam ab eisdem nauibus, cum mihi tres ex prædictis nauibus socii obuii facti sunt: Primus tanquam publicus notarius: & duo alii tanq̃ Testes, ut sui Pręfecti nomine mihi monitionem facerent, profecti fuerant: quam in scriptis attulerant: in qua continebatur, ꝙ ipse me certiorem per eos faciebat, eum ad eam Regionem primo aduentasse, & quod in ea habitare constituerat: propterea me commonefaciebat, ut inter me, & eundem Præfectum terminos ponerem: quoniam ipse Coloniam suam collocare uolebat per quinq; Leucas infra Villam Nautel, quæ abest per Duodecim Leucas a Ciuitate, quæ impræsentiarum Almeria nuncupatur: Quibus auditis responsum dedi, ꝙ eorum Præfectus personaliter ad me veniret, proficisceretur; suis nauibus ad portum Veræ Crucis, ibi colloqueremur: & eo tunc cognoscerem, quali esset intentione, &

Aduentus nauium Francisci de Garay.

Naues Francisci de Garay portum attingere nolunt.

Nuncii nauium Francisci ad Cortesium.

Responsio Cortesii: nunciis Francisci de Garay.

si forte naues suæ, aut ipsius milites necessitate aliqua præmerentur, modis omnibus eisdem opem ferendam curarem: eo maxime postq̃ seruitiis Maiestatis Vestræ innitebantur: & ego nil aliud mente, & animo agitarem: nisi se offerret occasio, ut Celsitudini Vestræ possem rem gratam efficere: quam euenisse putabam: Si Pręfecto suo, & illius Militibus in Maiestatis Vestræ seruitiis existentibus opem tulissem: & illi mihi responsum dedere, ꝙ nullo pacto eorum Præfectus, aut aliquis Comitum terram attingere volebat, aut eo, ubi essem conuenire: Ipse dubitans eosdem damna aliqua, posteaq̃ ad me venire recusabãt loco, vbi constiterant intulisse: secuta nocte secreto me collocaui ad littus maris contra locum, vbi naues anchoras iecerant, ibiq; delitui vsq; ad horam Duodecimam diei subsequentis animo voluens Pręfectum, aut aliquem ex naucleris terram capturum, ut ab eis sciscitari possem, quid nam agerent, quas Regiones peragrassẽt (& si quid damni locis intulissent) certiorem Maiestatem Vestram facere possem: nunq̃ tamen ipse, aut comitum aliquis descendit: & posteaq̃ nullus descendebat: mandaui tribus illis, qui ad me cum monitione antedicta aduenerant, vt ornamenta sua exuerent, illisq; tres ex meis commilitonibus induendos curaui: qui propere ad proximum littus profecti existentibus in nauibus acclamarunt, quibus uisis illico Scapha duodecim, q in nauibus erant, Viri balistis, & pixidibus fulciti (Sunt autem Pixides paruę manuales bombardæ, quas uulgus scopetos uocat) littori applicuere: Hyspani vero, qui ad eos acclamauerant, a littore secessere, & non aliter quam si umbra indigerent ad dumeta ibi proxima ex industria profecti sunt: & hoc pacto e scapha quatuor prosiliere: duo balistis, & reliqui Pixidibus armati, qui circumsepti a commilitonibus, quos in littore in insidiis collocaueram, capti omnes fuerunt: Vnus ex captiuis nauclerus Præfectum, quem pręposueram Ciuitati Veræ Crucis, interemisset adiecto pixidi suo igni, nisi ignis fomento defuisset: qui in scapha remanserant, ad naues retro cessere: quæ anteq̃ scapha ad eas aduentasset, iam ventis vela dederant anteq̃ ab illis, qui in scapha erant, aliquid cognoscerent: ab eisdem quatuor, qui captiui apud me remanserunt, intellexi, qualiter peruenerant ad fluuium quendam infra per Triginta Leucas infra Almeriam, & incolę placide, & libenti animo eos susceperant, & duce pecunia omnia necessaria eisdem fuerant elargiti, & viderant aliquid auri, quod incolæ ad eos at-

Oblatio Cortesii facta sociis nauium Francisci de Garay

Nota Cortesii industriam.

Capiuntur a Cortesio quatuor ex sociis nauium Francisci de Garay.

Discessus nauium Francisci de Garay.

tulere in modica tamen quantitate: nam tantum aliarum rerũ permutatione ad tria pondera auri receperant, & ad littus non peruenerant, sed penes conspexerant quasdam Colonias in ripa fluminis constitutas erant enim tam prope, ut facillime e nauibus conspici posent, nullum ibi lapideum extat ędificium, sed domus omnes ex palea, & limina habent alta manu fabricata: quæ omnia postea clarius, & latius accępi ab illo magno Domino Monte Zuma, & quibusdam aliis, quos ipse secum retinebat ex dicta patria, & ab Indo, qui uehebatur eisdem nauibus dicti fluminis accola, quem etiam ipse captiuum detinueram, & eundem Indum cum nunciis dicti Domini magni Monte Zuma ad Dominum illius fluminis, qui Panuco nuncupatur, destinaui, ut eũ alloquerentur, & ad seruitiũ & deuotionem Maiestatis Vestrę allicerent. Et ipse Panuco oratorem ad me destinauit unum ex suis proceribus, & (pro ut dicũt) Dominum unius Colonię, qui me suo nomine donauit uestib9 quibusdã, emblẽmatib9, & pennis uariis, Nunciauitq; preterea illum cum vniuersa ipsius patria admodum desyderare subesse Vestrę Maiestati, & meam cupere amicitiam: ego quoq; bona, quæ ex Hyspaniis attuleram, eidem sum impartitus, ex quibus plurimum uoluptatis accępit, & adeo, q̃ q̃ndo naues Frãcisci de garay, quarum superius memeni, reuersę sunt ad illa loca: mihi illico nunciandum curauit: dictas naues a prelibato flumine quinq; dierum spacio abesse, & quod eidem indicarẽ an illi, qui uehebantur illis nauibus, essent a mea patria, quoniam ipse omnia necessaria impartiretur, & nauibus iam fęminas quasdam, & gallinas importari fecerat.

Nota modum domorum in quibusdã partibus.

Panuco Cortesio oratorẽ cun munerib9 destinat.

Reditus nauiũ Francisci de Garay.

℃ Per prouintiam Cinpual tribus continuis diebus progresus sum Serenissime, ac potẽtissime Domine omnibus in locis bene acceptus, Quarta uero luce Prouintiam aliam ingressus fui Sienchimalen nuncupatam, in qua est Oppidum munitissimum tuto, & arduo loco situm, est enim ad latus asperrimi Montis, & ad illud ingresus non patet nisi per locum in graduum similitudinem: quem soli pedites, & ipsi dificillime, si incolæ locum tueri uelint, transire possunt: In planitie sunt plurimæ Villæ, & Pagi vsq; ad Quingintas, Tricentas, Ducentas, & Centum habitationes, & loca hæc subsunt Domino

Nota montẽ arduum, et ascensu difficilẽ.

Monte Zuma, illi me grato excęperunt animo, & necessaria ad prosequendum cęptum iter contribuere: indicaruntq; eos optime scire, q; ad eorum Dominum Monte Zuma inuisendũ proficiscebamur: & pro comperto haberem illum sincere mihi amicum: ipsumq; eisdem mandasse, vt me q̃ gratissime reciperent: ego autẽ eisdem de omnibus nobis concessis satisfeci gratiasq; immortales egi de eorũ grato in nos animo, & impensis officiis: Exposui pręterea eisdem, q; ad aures Maiestatis Vestræ illius fama peruenerat, & propterea Maiestas Vestra mihi seriose ininnxerat, ut illum Maiestatis Vestræ nomine inuiserem, illucq; illius uidendi gratia tantum proficiscebar, & sic montis cacumen transgresus sum: quod est in fine istius Prouintiæ, & illud uocam9 cacumẽ Dei nominis: illud enim primo in istis partibus transiuimus, quod est tam arduum, & excelsum, ut par sibi in Hyspaniis, quo ad difficultatẽ transeundi inuẽiri posse minime cogitem, illud tamen tuto transiui: & in ipsius cacuminis descensu sunt aliæ Villæ Castro cuidam, quod Teyxnacan appellatur subiectę, quarum Incolæ nos quoq; benigne excępere non minus, q̃ illi ex Sienchimalen, declararuntq; bonum Domini sui Monte Zuma in nos animum, & alia eadem multa, quæ nobis alii superius apperuerant, ipse pariformiter omnibus integre satisfeci.

Contribuuntur Cortesio necessaria ab Indis.

Cacumen dei nominis.

℃ Et inde digresus trium dierum spatio loca sine domibus, & inculta emensi fuimus, & propter sterilitatem, defectum aquarũ, & intensa frigora deus cordium scrutator Testis est, quæ, quanta, & qualia, & pręsertim Siti, Fameq; perpesi fuerim9, & pręcipue ex maximo grandinis, & aquarum turbine, qui in illa inhabitata Regione nos intercępit, quo vrgente ratus sum multos ex nostris frigore perituros: Mortui tamen sunt plures Indi, quos nobiscũ ex Insula Fernandina duxeramus pannis, & uestibus obsiti: post eos in solitudine peractos dies aliud excelsum montis cacumẽ, nõ adeo tamẽ arduũ, ut primũ extiterat, pertrãsiuim9: in cui9 vertice turris modicę magnitudinis erat pene colũnis lapideis similis, quibus apud nos in triuiis, & locis aliis Sacrosãctę Imagines Venerãdæ imponũtur: in qua Deos suos collocarant: Circdabãt turrim p̃dictã plurima icisa ligna in strué cõgesta, &

Frigore homines aliqui moriuntur.

forte ultra Mille currus: & ab euentu appellauim9 lignorũ Verticem, in descensu autem ipsius Verticis est vallis multũ habitata inter duos asperrimos mõtes cõstituta, & prout cõiicere potuimus habitatores satis pauperes erant, & per duas Leucas per loca sẽper habitata progressus deueni in planiorem regionem: in qua nobis visum est Dominum illius Prouintiæ residere debere: ibi enim melius ędificatæ domus existebant, quam aliquo in loco, vbi fuerimus, omnes erant ex quadratis lapidibus, & nouiter constructæ: illis enim decoræ multæ magnę, & sumptuosę aulæ, & optime fabrefactæ, beneq; ordinatę inerant habitationes: Vallis hæc, & Coloniæ nominantur Cartaney earum Dominus, & habitatores lęto vultu me recepere: & commode sunt hospitati: Posteaq̃ illum allocutus sum Vestræ Maiestatis nomine, & ei mei aduentus ad has Regiones causas exposui, ab eo petii an subesset Domino Monte Zuma, aut si alterius cuiuslibet factionis existeret: illi maximã attulit admirationem Perscrutatio mea: & respondendo dixit: Quis non est subditus, & subiectus Domino Monte Zuma: Innuens ꝙ ferẽ vniuerso Terrarum Orbi dominaretur: Tunc eidem vires, potentiam, & etiam in varias gentes, & nationes ampla Maiestatis Vestræ Imperia abunde recensui: & plurimos potentiores Dominos Monte Zuma, Celsitudinis Vestræ Imperio parere: quod sibi gratum fuit auditu: & similiter Dominum Mõte Zuma, & reliquos Incolas illarum Prouintiarum facere oportere, eumq; illico, vt se in Vasallum Vestræ Maiestatis subderet requisiui addẽdo, ꝙ si se in Vestræ Celsitudinis Vasallũ subderet, esset inde plurimum fauoris, & honoris consecuturus: Et ut Maiestas Vestra dignaretur illum benigne suscipere, petii in signum subiectionis ab eo aliquid Auri Celsitudini Vestræ transmittendum: Et replicauit se quidem Aurum tenere, aliqd tamen ex eo se mihi datu rum negauit: si Dominus suus Monte Zuma eidem non commisisset: & si ipse Dominus eidem mandaret, Corpus proprium, Aurum: & quicquid possidebat, impendere paratus existebat: & ne illum exacerbarem, & ne ab incepto, & inita sententia desistere cogerer: meliusq̃ fieri potuit, omnia dissimulaui: & ipsi responsum dedi, me sperare Dominum Monte Zuma ꝑpediem eidem mandaturũ, ꝙ Aurum, & alia, quæ obtinebat, & cõmode dare posset nobis impartiri deberet. Huc mei vidẽdi causa uenere & duo alii ꝑceres, qui eadẽ in valle Dominia sua obtinebãt, alter ꝑ quatuor leucas in de

Nota domos esse ex lapidibus quadratis et optime constructas.

Nota. Dñm Monte Zuma in bis partibus esse maximum D.im.

Aurum a Regulo perit cortesius. quod se daturum negat regulus.

Alii proceres Cortesium adeunt salutandi gratia.

V

scensu, alter vero per duas in ascensu eiusdem Vallis: obtulere torques quosdam aureos modici tamen valoris, & momenti, & octo seruos: ibi fuimus spacio quiq; dierum: Illis contentis relictis peruenimus ad residentiã vni9 ex Dominis superius nominatis per duas Leucas in ascensu Vallis Yztalmastitan, eius Dominium, & Colonia continuabatur assiduis coniunctis, & adherentibus domibus, & ędificiis per quatuor leucas in ripa cuiusdam fluminis, qui ea Valle pręterlabitur, in proximo colle residet Dominus in optima, & tuta arce, cui similem non esset inuenire in media parte Hyspaniarum: Arx est muris validis circumdata, antemuralibus, & fossis profundissimis: & in collis vertice est Colonia habitationum ad Quinquies Mille, domus apte constructæ, aliquantulum ibi homines ditiores, q̃ inferius cernebantur: hic bene fuimus: & ipse loci Dominus, se Domini Monte Zuma vasallum professus est: hic dies tres consumpsi, Partim vt milites reficerem a laboribus, quos in transeunda inhabitata supradicta Prouintia perpessi fuerant, partim ut expectarem quatuor ex incolis e Cinpual, qui mecum proficiscebantur, & eos Nũcios iam miserã ex Catamian ad eam magnam Regionem, quã Tascaltecal appellant, quam non multum abesse affirmabant, quod etiam postea apparuit: & significarunt mihi, ꝙ incolę dictę Regionis erant maxima secum iuncti amicitia, & acerrimi hostes Domino Monte Zuma: & omnis illa Regio erat contermina Regioni Domini Monte Zuma, & assidue duę illę Prouintiæ bella inter se nutriebant, & putabant, ꝙ ipsi maxime lętarent᷑ meo aduentu, & omnem possibilem fauorẽ mihi esse pręstituros, si Dominus Monte Zuma aliquid vellet cõtra me aut Machinari, aut obstare: Illis tamen diebus, quibus fuimus in pręlibata valle, qui fuerunt octo, nunq̃ dicti nuncii rediere, quesiui tunc ab illis primatib9 e Cinpual, qui aderant, cur dicti nuncii non rediissent, Illi responderunt, ꝙ forte Regio multum aberat: & tam breui tempore reuerti non poterant: Ipse prospiciens, illorum aduentum differri: & incolas e Cinpual mihi omnimodam, & tutam dictę Prouintiæ amicitiam proponere, illuc profecturus discessi: & in ipsius Vallis egressu, murus sectis lapidibus fabricatus existebat: in altitudinem hominis cum dimidio, qui incipiebat ab vno montium, & ad alium protendebatur: & erat latitudinis viginti pedum: in cuius muri summitate gradum constituerant ad pedem cum dimidio: in quo dimicantes, & lapides eiicientes consistere possent: & illius ingressus non erat ampli

Munera cortesio data.

Nota Arcem munitissimã.

Prouintiales e Tascaltecal sunt hostes domini Monte Zuma.

Nota: murũ mirabiliter ab Indis fabricatum.

Cõtinua bella inter Prouinciã Taſcaltecal: et mõte zuma.

or decem paſsuum ſpatio, & hoc ingreſsu murus duplicabatur ad formam antemuralis, & ingreſsus non rectus, ſed inobliquũ ductꝰ, a quibus ſciſcitatus ſum, in quem uſum murꝰ ille ibi foret conſtitutus: retulere ea de cauſa fabricatum, quoniam in confinibus illius Prouintiæ Taſcaltecal conſtituti erant, quæ Domino Monte Zuma aduerſabatur, & illi hoſtes eſse conſueuerant, & incolę eiuſdem uallis aſsidue illis bellum inferebant, & me hortati ſunt, poſtꝗ̃ ad uidendum Monte Zuma eorum Dominum proficiſcebar: nullo pacto inimicorum ſuorum Regionem attingerem: quoniam peſsimi exiſtebant, & forte aliquid mali, & incommodi mihi, & meis inferre poſsent: & illi me ſemper per Regionem Domini Monte Zuma deducendum curarent: & in ea ſemper optime reciperer, & commode hoſpitarentur: Illi vero e

Cõſilium hominum e Cinpual Corteſio datum.

Cinpual, ꝙ nullo pacto eorum conſiliis parerem admonuere, ſed per Regionem Taſcaltecal proſequi deberem: quoniam quicquid illi mihi ſuggeſserant, eo animo factitabant, ut ab illiꝰ Prouintiæ amicitia ſegregarer, omneſq; illi e Monte Zuma erant iniqui, & proditores: & ſi eorum verbis fidem adhiberem, eo me deducerent, vnde poſtea exire non poſsem: Et quoniam ego plus fidei adhibebam hominibus e Cinpual, ꝗ̃ e Monte Zuma, eorum Conſilio adheſi ſecutus inceptum iter per Territorium Taſ-

Ingreſſus Hyſpanorũ i prouinciam Taſcaltecal.

caltecal: Commilitones meos maiori cura, & induſtria, quibus fieri potuit conducebam, & forte fortuna ſeptem comitatus equitibus antecedebam quaſi mediæ leucæ ſpatio, illud animo uolens, quod mihi poſtea occurrit, ut Regionem perluſtrarem, ꝙ ſi quid eueniret, mihi tempus ad colligendos, & ad pugnam ordinandos milites ſuppeditaretur: Poſtꝗ̃ fueram per leucas quatuor progreſsus, in cuiuſdam parui collis aſcenſu duo ex meis equitibus conſpexere Indos aliquos uenientes pinnas capitibus ſuis gerentes, quibus maxime in bello ad ornatum utuntur, enſibus, & breuibus parmis fulcitos, qui quamprimum equites viderunt, dederunt terga fugę: tunc temporis ad eos aduolaui, eoſq; reuocandos commiſi, & ꝙ minime timerent ſignificaui: eo pacto ad eos profecti fuimus, erant numero quindecim, qui ſe illico conſtipauere, ut nobiſcum certarent, & uociferare cęperunt innu-

Pugna inter Hyſpanos: et Indos e taſcaltecal.

entes, ꝙ illi, qui in valle quadã latebant eiſdẽ ſubuenirẽt, & adeo nobiſcũ uiriliter decertauere, ꝙ duos equos perimerũt, & tres vulnerarũt, & duos equites: iſto interim prodiere ad Quinq; Millia hõm, et hoc iſtãti aduenerãt octo ex meis eqtibꝰ, pręliũ iniuimꝰ, & aliq̃ndo eos retrocedere coegimꝰ, donec aduẽtarent Hyſpani,

quibus nunciatum miſeram equitem ex meis, ut properarent: & eo in certamine aliquid damni illis intulimus, quoniam ipſoꝝ interfecimus ad ſexaginta ſine aliqua noſtri iactura, aut incõmodo, quamuis uiriliter, & audacter pugnarent: tamen cum eſſemꝰ equites, poteramus in eos irruere: & tuto retrocedere, audito noſtroꝝ aduentu abiere: (erãt enim pauci numero) poſt eorũ diſceſ-

Indorum legati ad Hyſpanos.

ſum uenerunt ad nos nuncii, qui ſe miſsos a Dominis illarũ Prouintiarum aſserebant: & cumillis duo ex nunciis, quos iam commemoraui ad Prouintiã Taſcaltecal deſtinaſse aſseuerãtes, ꝙ Domini Prouintiarum eorum, quę ſucceſserant, erãt penitꝰ inſontes: quoniam erant communitates, & illud ſine illorum cõſilio perpatrauerant: & maxime contriſtabantur offerentes ſe ad equos occiſos perſoluendum, & mei amicitiam admodum cupiebant: & ad eos abſq; metu fraudis proficiſcerer, quoniam lęto, & grato

Corteſij Legationi Indorum reſpõſio.

animo me ſuſciperent, Reſpondi, ꝙ illis gratias maximas agebam, uolebamq; eorum morem gerere uoluntati: ea nocte mihi, & ſociis neceſse fuit in campis degere per leucę ſpatium, vbi ea uenerant apud torrentem quendam, tum quoniam tarda erat hora, cum quoniam milites itineris labore pręmebantur, ibi diſpoſitis uigilibus, & excubiis tam equitum, ꝗ̃ peditum, donec illuceſceret conſtitimus: & inde agmine compoſito (ante, & retro, qui agmen tutarentur collocatis militibus, & pręeuntibus pręcurſoribus) diſceſsi, & orto iamſole cum ad paruum Oppidulum perueniſsem, alii ſupradicti duo nuncii ex Taſcaltecal mihi flentes obuii facti ſunt: & indicarunt gentes illas, vt eos interime-

Certamẽ incunt Indi cũ Hyſpanis.

rent, illis uincula iniecíſse: & ea nocte furtim aufugerant: non per binos lapidis iactus apparuit multitudo Indorum optime armatorum, & elato clamore pęeliari nobiſcũ cępere ſagittas, & iacula in nos proiiciẽdo, ego adhibitis interpretibus, quos mecũ adducebam, aſsiſtente notario eos monere cępi, me ſecum pacem deſyderare: quanto plus monebam, tanto plus armata manu contra nos inſtabant: & uiſo quod monitiones non proderant, cępimus nos defendere, & eoſdem offendere, quantum uires ſuggerebãt:

Centũ Millia Indorum pugnam cum Hyſpanis incunt.

& ſic certando, nos deuenimus intra forte Centum Millia armatorum bellatorum, qui nos vndiq; circundederant: Certauimus acriter ea die vſq; ad horam ante ſolis occaſum: quia eo tunc hoſtes ſe recepere: & ſex Bõbardis, ſex pixidibus, quadraginta baliſtis, Tredecim equitibus, qui ſupererãt, & ſupranominatis peditibus multum hoſtibus damni, & terroris inieci abſq; meorum iactura, & detrimẽto pręter laborem pugnãdi, Sitim, & Famem,

et uere apparet, ea die Deũ Optimũ, Maximũ pro nobis cõtra hostes nostros pugnasse: cum in tanta hominum multitudine tã ardenti animo, & dexteritate ad bellum concitata, & tot generib9 armorum fulcita illesi permanserimus, & liberi: Ea nocte castra posui ad quandam paruam turrim in proximi collis vertice constitutam; quæ Diis suis erat dicata: Die illucescente (quoniam ipse eis bellum inferebam) tormenta cum ducentis viris in castris reliqui, & tredecim equitibus, & Hyspanis centum vna cum quadringẽtis Indis, quos e prouintia Cinpual eduxeram ad eorum damna profectus sum: Anteq̃ hostes sui colligendi copiam haberent, sex pagos igne consumpsi usq̃ ad centum habitatiões pro quolibet cõtinentes: & captis forte tricẽtis utriusq; sexus personis meos sospites in castra reduxi, quãuis vsq̃ ad ea nobiscum certando insecuti fuerint: Postero autẽ die summo mane forte Centum, & quinquaginta millia hominum castra nostra adorti sunt, & tanta erat hostium multitudo, ut illis loca omnia operirent, & tam audacter, & strenue adoriebãtur castra, ut illorum aliqui eadem ingresi fuerint, & in eis cum Hyspanis congrediebantur, in eos irruimus: & ita Deo Optimo, Maximo opẽ ferente effecimus, & quatuor horarum spatio castra nostra ita munita reddidimus, ut nobis in eis consistentibus nullo pacto damnum inferre posent, q̃uis sepius in nos irruerint, & sic nos pugnantes in noctem fere detinuere, qua appropinquante retrocessere: Secundo die postquã ad turrim castrametatus fueram, ante lucem magno omnium silentio, adeo quod nullus hostium resciuerit, cum equitibus, centũ peditib9, & Indis amicis meis castris egressus sum, & discurrens ad decẽ colonias igne consumpsi, quarum vna ascẽdebat ad ter mille domos: & cum habitatoribus illius coloniæ tũc nobis pugnandum fuit, quoniã prꝫter eos, nullus nobis erat molestus, cum reliqui abessent: & quia Sanctꝫ Crucis insignia prꝫcedebant, & pro Catholica fide, & pro Celsitudinis vestrꝫ Regali seruitio pugnauim9, Omnipotẽs tot vires fæliciter subministrauit, q̃ absq̃ nostro incõmodo ex eis multos neci dedimus: & ante meridiem maxima hostium multitudine vndiq̃ affluẽte adepta iam victoria in castra nos receperam9: Tertia autem luce Legati ab eisdem Prouintiarum Dominis ad nos conuenere asserentes, uelle Maiestati vestræ subiici: & mihi esse amici, rogantes insuper, vt illorũ commissis erroribus indulgerem, cibariaq̃, & alia ex plumis, quibus illi utuntur, & pennis fabrefacta, quꝫ apud eos maxime estimantur nobis attulere: illis responsum benignũ

Egressus Hyspanorũ e Castris ad hostium damna.

Indi Castra Hyspanorum oppugnant.

Secund9 Hyspanorũ e Castris egressus ad hostiũ damna.

Legati Indorum ad Hyspanos pacem petentes veniunt.

reddidi commemorans eos minus belle fecisse, tamen eos in amicos suscipiebam, indulgebãq̃ omnibus, quꝫ contra me pˀpatrauerant: Quarto die in castra nostra introiuere quinquaginta Indi, & prout elicere potui inter Incolas omnes maximꝫ auctoritatis, qui afferendorum cibariorum gratia aduentasse simulabant, circumspiciebantq̃ curiose nostrorum castrorum ingressũ, egressumq̃, & casulas quasdam, quibus inhabitabamus: Illi vero e Cempual me secreto monuerũt, ut animaduerterem, quoniam illi erant, animo iniquo, & nulla alia de causa in castra nostra peruenerãt, nisi exploratũ, quib9 modis nobis maxime obesse possent, & pro comperto haberem, eos nulla de alia causa eo aduentasse, Ego unum ex ipsis secreto capiendũ curaui, & adeo secreto, q̃ nullus sociorũ prꝫsensit, & adhibitis interpretibus illi timorem inieci, ut de his, quꝫ ab eodem peterem, uera referret, qui mihi fassus est, q̃ sintegal prouintiꝫ illius supremus dux, & prꝫfect9 maximis hominũ copiis post collem contra Castra nostra latebat, ut futura nocte nos incautos adoriretur, asserebat enim, q̃ iam tribus diebus nobiscum periculum certando fecerat, nil tamen pˀficere potuerat, & admodum optabat nobiscum noctu congredi, ne equites nostri, tormẽta, & enses commilitonibus suis terrorem inferrent, & ipsos castra nostra exploratum destinauerat, & loca, pˀ quæ ad nos facilis esset ingress9, & quo pacto eas casulas cõburere possent: & illico alium capiendum curaui ex eisdem quinquaginta, & eadem, quæ a primo audiueram secundus quoq̃ narrauit, & eisdem uerbis, & postquam illi duo erant conformes, alios quiq̃, & postremo reliquos oẽs quiquagita capiẽdos cõmisi, & eisdem manus amputandas curaui, eosq̃, ut Domino suo significarent, dimisi, q̃ die noctuq̃, & quandocunq̃ ad nos proficisceretur, experiretur, quales essemus futuri, tutiora castra nostra reddidimus, & milites in locis necessariis collocaui, & hac sententia fuimus, donec nox superueniret, qua secuta hostes iam binis Vallibus, ad quas se secreto peruenturos putabãt, ut nos circundarẽt, & propius accederent, ut illud, quod animo proposuerant, executioni mandarent, collẽ descendere cꝫperunt: Cum iam ad omnia accinctus, & paratus existerem, mihi uisum est, si eos castris nostris appropinquare permitterẽ, aliquid incõmodi nobis facillime euenire posset, quoniã nocte non cernentes milites, qui me cum essent, deposito timore in nos irruerent: & etiam, quia nostri milites Hyspani plus timoris haberent eos nõ uidendo: & prꝫterea timui, modo aliquo casulis nostris ignem inicerent; quod si

Hactenus est Cinpual 7 mõtezuma. q̃a ista erat in libro manu scripto transmisso.

Cortesij circumspectio ãteq̃ castra sua Indi aggrediantur.

Occultant hostes. ut Hyspanos noctu incautos adoriantur.

Quinquaginta Indis exploratoribus manus amputantur.

euenisset, tanto incómodo nobis fuisset: ꝙ null9 nostrũ euadere valuisset: constitui equitibus, ut eos deterrerem, turbarẽq;, in hostes impetũ facere, quod ex sententia successit: Nam quam primũ nos contra eos equitib9 sine timore, aut clamore, audacter irruentes audiuere, depositis armis per montes sese deiecere, & tanta multitudo se deiicientiũ fuit, ut illis plena essẽt omnia circum uicina loca: dimiserunt etiã cibaria, quæ secũ attulerant, quibus uti uolebant, si nocte ea nos non debellassent, aut penitus eradicassẽt, & eo pacto tuti remansim9: his cõfectis aliquot diebꝰ castris nos cõtinuim9, & ea egressi non sum9, nisi circũ circa, ut quorundã Indorũ ingressũ tueremur, qui nobis prælia leuia maximis clamorib9 inferebant, & aliquam diu fuimus in castris non sine mærore. Postea uero una noctium acceptis centũ peditibus, equestrib9 omnibus, & Indis mihi amicis post custodiã primæ uigiliæ castris exiui, & postq̃ aberam per spacium vnius leucæ a nostris Castris, quinq; equites cum equabus, quibus insidebãt, corruere: quę nullo pacto ulteri9 progredi potuerũt, & eos in castra remisi cohortantib9 sociis, ut ipse cũ eisdem reuerti deberẽ, quia illud malo omini ascribebãt, ego uero animo uoluens deũ præesse naturæ, iter inceptũ prosecutus sum, & anteq̃ illucesceret, inuasi duas colonias, in quibus multos interemi, eas tamẽ igne concremari non sum passus, ne uiso incendio me ad esse reliquæ coloniæ, quæ proximæ erant, præsagirẽt: Et postq̃ dies aduenerat aliã coloniam adortus sum, adeo latã, ꝙ ut ex inuestigatione postea per me diligenter facta cognitũ est, in ea erant uiginti millia domorũ: illi incauti, & ad talia imparati, inermes exibãt domibus, & fœminæ pueris mixtæ nudæ passim per uicos cernebantur, quibus damnũ inferre cæperã: uidentes, ꝙ nullo pacto obsistere poterant, aliqui ex primatibus dictæ coloniæ ad me supplices uenere, rogantes, ut ulterius eisdem damna inferri nõ paterer, quia uolebant Maiestati uestræ subiici, & esse mei amici, & ꝙ optime consyderabãt eos sui damni fuisse auctores, quoniam uerbis meis fidem non adhibuissent, sed posthac optime cognoscerẽ, eos præceptis meis obtemperatũ iri, & essent fideles, & uere Maiestatis uestræ subditi, & depositis armis, ad quatuor millia hominum mihi præsto fuere, & optima ad quendam fontem cibaria nobis attulere, & sic eis pacificis relictis, in castra sum reuersus: in castris existentes maximo timore perculsos offendi, suspicãtes aliquid mali nobis euenisse, ꝑpter dictorũ eqtũ lapsũ, qui in castra cũ equab9 suis redierãt: qui audita uictoria, quã Dei

Progreditur e castris cõtra Indos Cortesius solis equitibus

Castris egreditur Cortesius ad Indorũ damna.

Pacẽ supplices a Cortesio Indi exposcũt.

Reuertit̃ adepta victoria in castra Cortesius.

clementia nobis concesserat, & nostræ amicitiæ fuerãt coniunctæ coloniæ, maximo gaudio repleti sunt: Et sciat Maiestas Vestra, ꝙ null9 nostrũ erat, qui non maxime sibi timeret, cum tantũ in eorum prouinciã penetrasse nos uideremus, & in tanta, & tali hominũ multitudine, & sine aliqua spe subsidii, & adeo, ut propriis auribus audiuerim, & dicebãt in suis colloquiis, & publice Petrus Carbonero, ꝙ ego eos illuc deduxerã, unde nunq̃ exirent, & plus dum colloquerent̃ milites in casula quadã, nec me cernerẽt, ausi sunt dicere, ꝙ si parũ prudẽs existebã, & eos, unde exire nõ possent, collocare uellem, illuc subsequi non deberent, sed ad naues reuerti, & si secũ ire uellem, poterã, sin minus me ibi desererent, & pluries, ut huic illorũ opinioni acquiescerẽ, institere, ego eos iubebam bono esse animo, & ꝙ recordarentur se vestræ Maiestatis subditos, & ꝙ nunq̃ Hyspani alibi animis defecerant, & eram9 in ea fælicitate, ut acquirere possemus Maiestati Vestræ maiora regna, & imperia, quæ in uniuerso terrarũ Orbe comperiãt̃, & tales nos præstare oportebat, q̃les decet optimos, & Christicolas contra infideles pugnantes, & ꝙ in alio sæculo summã fælicitatẽ acquirerem9, & in hoc maiori potiremur honore, & gloria quam aliqua unquã natio fuerit hacten9 cõsecuta, cõsiderarẽtq; Deũ Optimũ Maximũ, cui nil impossibile, nobis adesse, quod luce clarius cõsiderare poterãt ex uictoriis, quas eius auxilio obtinuerant, quibus tot hostium periere, & ex nostris null9 perit9: Dixi præterea multa in hanc sententiam, & certe Regali Maiestatis Vestræ fauore animis maxime resipiscere cæperũt, eosdem in meã sententiã traxi, mihiq; obediẽtes reddidi, & ad finẽ inceptis nris imponendũ paratos disposui: Postera uero die hora decima ad me profectus est Sicutengal totius illius Prouintiæ Dux, & præfectus, cũ Quinquaginta ex primatib9 eorũ, & Magiscacin, quæ primaria dignitas est totius illius prouintiæ, & aliorũ plurimorũ Principũ, & Dominorũ in ea nomine, deprecati sũt, ut eos in Celsitudinis uestræ regale seruitiũ reciperẽ, et meã amicitiã, suis ꝙ præteritis errorib9 parcerẽ, quoniã illi nullã nostri noticiã, aut cõsuetudinẽ pri9 habuerãt, necq essem9 cognouerãt, modis tamẽ omnibus tam die q̃ noctu periculũ fecerãt, ne alicui subiicerent̃, nullo enim unq̃ tẽpore dicta prouintia alicui inseruiuerat, nec aliũ externũ habuerat, aut habebat in Dominũ: sed ab hominũ memoria semper liberi uixerant, & semper se defenderãt ab illo potẽti Domino muteezama, & illi9 patre, & auo, & quãuis illa prouintia tota esset illi subiecta: eosdem tamen subiectos nunq̃

Hyspanorum militũ metus.

Hortat̃ Hyspanos Cortesius ut deposito timore susceptum iter ꝓsequantur.

Concludunt Hyspani milites uelle Cortesij incepta prosequi.

Ciuitas e tascaltecal semp libera vixerat. nec alicui se subdiderat ante Cortesij aduẽtum.

Qualiter illi e Tascaltecal claudebantur a Prouintijs domini mutece zuma.

facere potuerāt: quamuis undiq; circumdarentur, & nullū a patria exitum obtinerēt, & nullū salis usum habebāt, quia in sua ꝓuintia non cōficiebatur, nec permittebāt extra prouintiā eos emptum proficisci: nec utebantur uestibus bombycinis, eo namq; loci non nascitur ob intensa frigora, & aliis plurimis rebus ad usū humanū necessariis carebāt: quia undiq; claudebātur: quę oīa placide, & ex animo patiebantur, ne alicui subiicerentur, & idē mecū agere omnibus uiribus fuerant experti, & aperte uidebāt, ꝙ oīa quę experti erāt, nec illorū uires eisdē ꝓdesse potuerāt, & malebant Vestræ Maiestati subiici, ꝗ̄ crudeliter trucidari, & domos suas destrui, uastariq;, & coniuges, liberosque abduci, ego

Verba Cortesij ad Incolas e Tascaltecal.

Respondi, ꝙ ipsi cognoscere poterant, ipsos met eorū damnis fomenta pręstitisse: & ad eorū prouintiā ueluti amicam, propitiam, & fauorabilē uenire cogitabā, Quemadmodū illi e Cempoal multoties retulere eos esse, & esse desyderare, & propterea pręmiserā nuncios meos, ut eos de meo aduentu certiores facerent, & amicū meum animū in eos demōstrarent, quēadmodū ex illis e Cempoal gratū esse percęperā, me sine aliqua responsione, & sine metu procedentē fuissent aggresi, & duos ex equis interemissent, & alios uulnerassēt, & postq̄ mecū pugnauerāt legatos suos ad me destinauerāt, gesta illa omnia illis insciis, nō sui uoluntate, aut consilio processisse asseuerātes, & ꝙ cōmunitates quædam illis incōsultis motę fuerant, & illi eas iam redarguerant, & meam amicitiam desiderabant, & ipse crediderā ea uero animo profecta, responderam per eos proposita, mihi cordi esse, & libere sequenti die, tanq̄ ad amicos, hospitatū ueni apud eosdem, & qualiter tota sequenti die me in itinere quoq; oppugnauerant, donec nox superuenisset: aliaq; omnia, per eosdem cōtra me gesta, & perpatrata, recensebā: quę, ne Maiestatis Vestrę

Subijciuntur Cortesio Incolę e Tascaltecal.

sacras aures obtundam, prętermitto, & Conclusiue, illi remanse re subditi Maiestatis Vestræ & se, & bona eorū eidem Maiestati Vestræ obtulere, & tales hactenus inueni, & in futurum me inuenturum spero, pro ut in progressu latius Maiestati Vestræ patebit, ea turri, & castris eisdem me continui diebus sex, cū adhuc illis nō cōfiderem, nec recedere uolui, quamuis pluries ipsi

In castra Cortesij ueniūt domini e Tascaltecal rogando ut ad ciuitatē pficiscatur.

enixis precib9 efflagitassēt, ut accederē ad quandā magnā Ciuitatem, ubi uniuersi illius prouintię proceres, & Domini residebant, donec omnes illi Domini ad castra me rogatum uenerint, ut Ciuitatē ingrederer, & meli9 necessaria in Ciuitate, quam in castris suppeditarent: Et moleste ferre dicebāt postq̄ eorū eram ami

Ciuitatē Tascaltecal ingreditur cū Hyspanis Cortesius.

cus tam malū fuissem sortitus hospitiū: Ideo eorū precibus uictus, Ciuitatem sum ingressus, quæ leucas sex aberat a dictis castris, & turri, quibus cōsederam, quę Ciuitas est adeo ampla, & admirabilis, ꝙ quamuis plurima, quæ recensere possem pręter mittā, tamen illud adhuc incredibile uideatur, quoniam eam arbitror esse ambitu latiorē Granatensi Ciuitate munitioreq;, & tam cōspicuis, & forte opulentiorib9 ędificiis, & maiori populo, quam erat Granata, eo tempore, quo a nostris e maurorū faucib9 erepta est, & multo abundantior reb9 patriis, ut pane, auibus, piscibus, tam ex fluminibus, ꝗ̄ lacub9, & his, quæ in uenationibus capiuntur, rebusq; aliis, quibus pro ipsorum uictu fruunt optimis: Hac in Ciuitate est forū, in quo quotidie cernūt ultra

Forū in hac ciuitate mirabile.

triginta millia hominū ementium, & uendentiū, ultra alia plurima parua fora, quę in Ciuitate reperiuntur, hoc in foro habent omnia indumentorū genera uenalia, quibus illi uti consueuerūt, sunt ibi loca disposita ad uendēdū aurū, argentū, lapillos, aliaq; genera emblematū, & plumarū, tam bene cōptarū, ut in nullis foris aut plateis uniuersi terrarū Orbis ornatiores comperiri possent, sunt ibi uenationes adeo aptę, ut nullis optimis ex Hyspaniis, cedere debeant: uenduntur holera, & herbæ medicinales ligna, carbonesq;, in bona quantitate: habentur balnea, & deniq; inter eos uiget aspect9 cuiuslibet boni ordinis, & regulę, & est natio multę rationis, & talis, ꝙ melior sibi in Africa non esset cōparanda: ista Prouintia habet ualles, planiciem, ornatas, laboratas, & seminatas, adeo ꝙ nil a cultura uacat, & ut colligere potui gens ista sequitur Venetorū, Ianuensium, Pisanorūq; regimen,

Nota Ciuitatem Tascaltecal Republica uiuere.

Quoniam nullū habent Dominū, plurimi sunt Domini, omnes in eadem Ciuitate morā trahentes, Incolę patriæ sunt coloni, & istis Dominis subiacent, & quilibet proprias habet Ciuitates, sed unus plus alio, & pro negociis emergentibus, & bellis in unū conueniunt omnes, & suis rebus consulunt, & constituunt, arbitramur eosdem ordinem aliquē in administranda Iusticia, & ut mali castigentur, obtinere: quoniam quidam ex suis incolis, uni ex nostris, subtraxerat aliquid auri, illud nunciaui eorū Magis-

Magiscacin uocatur Ciuitatis Tascaltecal Primaria dignitas.

cacin, qui est maior inter eos, illi diligentiā omnem adhibuerūt & eundem insequendū curarūt, usque ad quandā Ciuitatē, quæ adiacet prouintiæ illi, Churultecal nominatā, illūq; reduxere, & ad manus meas redigere, una cum auro, & dixerūt, ut illū punirem: ego gratias egi, ꝙ eam adhibuissēt diligentiā, & respondi, ꝙ postq̄ illi erāt in sua prouintia illū corrigerent secundū eorū mo

rem, nolebāq; me ingerere ad puniēdos suos existēs in sua Prouintia: Illū recępere, & pręcone pręuio, qui delictū eius alta uoce recensebat, pręfatū magnū forū cogebatur circumire, & eo pacto illū sistere iussere ad molem quandā ad instar theatri, quæ stabat in medio dicti fori, Pręco uero dictā molem ascendēs, reiterato illius delictū, & crimen alta uoce recensebat, & illius caput ligno in modum mallei in sūmitate rotunde fabrefacto, percussere, donec animā omnib9 uidentib9 redderet, uidimus pręterea plurimos carcere tētos, quos aiebant ob furta, & alia per eos cōmissa crimina detineri: In hac Prouintia secundū cōputationē, quā diligēter fieri curaui, sūt Cētū, & Quinqȝgita millia domorū, una cū alia parua prouintia eidē adherēti Guasincāgo nūcupata, qui eisdem legib9, & cōsuetudine uiuunt, sine Domino, Qui & non minus subditi sūt Regali Maiestatis Vestrę coronę, q̄ illi e puintia Tascaltecal

Modus quo puniuntur fures in ciuitate Tascaltecal.

¶ Cum essem Serenissime, & potētissime Domine in castris bella gerens cū Incolis istius patrię e Tascaltecal Quatuor ex potentioribus subditis Domini muteezuma ad me profecti sunt cū ducentis eius familiaribus, & dixerunt ea de causa aduētasse ut mihi nunciarēt, qualiter eorū Dominus Maiestati Vestræ subiici desiderabat, & mecū inire amicitiā, & quid sibi constituere pro annuo censū Maiestati Vestræ persoluendo desiderabā, tā in auro, argento, uestimētis sericis, & Bombicinis q̄ aliis rebus, quibus prouintia abundaret, quæ omnia impartiref, dū modo ei9 prouintiam, non ingrederer, & illud tantūmodo desiderabat quoniam sua prouintia erat sterilis, & commeatibus non affluebat, & moleste ferret, si aliquid incommodi, aut penurię sustinerem Vna cum conmilitonib9 meis: & eisdem ad me dedit ad mille pondera auri, & totidē uestes ex bombice, quib9 illi maxime uti solent, hii mecū degere pro maiori parte illi9 belli, & perbelle uidere potuerūt, quantū Hyspani ualeant, & interfuere, dū pacem, & fædus cum illis Dominis e Tascaltecal iniuimus, & ad quæ Domini, & uniuersi Incolæ sese obtulerāt Vestræ Maiestatis seruitia, & (prout uidebaf) eis huiusmodi maxime displicebāt, quia uariis modis me secū abducere tentarūt, asserentes promissa, & oblationes, quas illi Domini, & incolæ fecerāt, nō fore ex animo, nec sincere amicitiā cōtraxisse, & illud, ut libere ipsis cōfiderē, ostēdebāt, ut postea tuto, mihi incauto, isidiarētur, Incolæ uero e Tascaltecal, pluries me admōuerāt, ne subditis Dni muteezuma aliquo pacto cōfiderem, quoniā erāt uere

Nuncij magni dñi Muteezuma ad Cortesium.

Munera a nūcijs Dñi Muteezuma Cortesio data.

proditores, & omnia frauduleṫ agebāt, & Domin9 illorū, fraudibus uniuersā illā Prouintiā ditioni suæ subegerat, & me admonere uolerāt sicut facere tenenṫ ueri amici, & qui diu cognouerūt muteezuma, Visa dissensione, & simultatib9 ambarū partiū inde nō parū uoluptatis sū cōsecutus, quoniā multū ad rem meā ea pertinere cognoscebā, & facillime haberē aditū ad illos subigēdos, iuxta id cōmune adagiū: Ex monte procedit, quod montem cōburit, etiā mēte reuoluebā illud Sacri Euangelici uerbi dictū, Omne Regnū in se diuisū desolabiṫ: modo tū hos, modo illos secreto alloquebar, & gratias unicuiq; agebā de illorū optimo, animo, cōsilio, & admonitione, & plus me amare pręsentes, & quos alloquebar profitebar, q̄ alios qui aberant, & de quibus maledicebāt: Fuimus in hac celebri Ciuitate dies uiginti, & nuncii muteezuma, quos apud me fuisse superius retuli, me hortati sunt, ꝙ proficisci deberē ad Ciuitatem Churultecal, quæ aberat per leucas sex, & Ciues, & incolæ illius, erant maxima amicitia cōiuncti Domino eorū muteezuma, & ibi ipsius animū facilius cōprehendere possem, utrum desideraret, proficiscerer ad suam prouintiā, & ꝙ aliquis ipsorū ex ea Ciuitate posset ire allocutum eorū Dominū, significatū ea, quæ ego iniunxissem, & reuerti cū responso, & cōpertum habebāt alios nuncios me in ea præstolari, ut collqueremur, eis responsū dedi, mihi placere illuc proficisci, & quadā die, quam eisdē indixi recederemus, postq̄ uero Domini e Tascaltecal resciuere ea, quæ cū prædictis nunciis egerā, & cōstituerā discedere ad illā Ciuitatē, me mæstitia pleni cōuenere rogantes, nullo pacto illuc proficisci deberē, quoniā iam mihi insidias præparauerāt, ut me una cum cōmilitonib9 neci darent, & ad hoc negociū ipse muteezuma, ex prouintia dictę Ciuitati cōtermina, destinauerat ad quinquaginta millia hominū, & cōstiterāt per duas leucas a præfata Ciuitate, & ipsi obsidebāt iter cōsuetū qua proficisci deberē, & nouum cōstruxerāt, altis fossis refertū, in quib9 pręacutæ sudes fixe, solo cōtegebātur, ut equi in eas præcipitarētur, & eo modo cōfoderētur, & ex industria multos uicos obstruxerāt. & in sūmis, & subdialib9 domorū pauimētis lapides undiq; cōgesserāt, ut nos Ciuitatē ingressos capere possent. & deinde de nobis ad libitū disponere. & ad detegendā ueritatē eo uterer argumēto. ꝙ nunq̄ Domini illius Ciuitatis me uisū. nec allocutū uenerāt. cum iam diu uenissēt illi de Guasancigo, qui plus aberāt. q̄ ipsi: & mitterē eos euocatū, & uiderē an euenirent illis gratias ingētes egi. & ab eis petii mihi aliquos

Incolarum e Tascaltecal verba ad Cortesium ut Domino Muteezuma nō confidat.

Nota pulchrū adagium.

Alloquuntur Incolę e Tascaltecal Cortesium super Dño Muteezuma.

Apperiunt insidias Incolę e Tascaltecal per Muteezuma Cortesio paratas.

cócederét, qui eosdé meo nomine rogatos haberét, ut ad me proficiscerent, habebá enim quædá, quæ cum illis cõmunicare desyderabá Cõmodú Maiestatis Vestræ cõcementia, eisdé nunciis causá mei aduét9 expianaui, ut eá illis enarrarét, qui nuncii eo sút profecti, & mandata mea exposuere Dominis illius Ciuitatis, & secú aduenerút tres personæ, haud magnæ existimationis, & retulere, nomine Dominorú illi9 Ciuitatis aduentasse, & eos nó potuisse ad me proficisci asserebát, quia aduersa detinebátur ualitudine, Illisq; intentioné meá ad illos perferendá exponeré, Illi auté ex Tascaltecal mihi significarút, eos esse inter Ciues nullius auctoritatis, & prędicti ciues me irridere uidebant, & eis fidem non adhiberé, nisi Domini Ciuitatis ad me Personaliter proficiscerétur: eosdé nuncios audiui, & respondi, q; tam alti, & potentis Principis (qualis est Maiestas Vestra) legatio, humilibus personis exponi nó debebat, & nedú ipsi nuncii, sed & ipsorú Domini uix erát tantę dignitatis, quib9 dicta legatio a me explicari deberet, & propterea iubebá, q; triú dierú spacio corá me cõparerét Vestræ Maiestati obedientiá prestituri, & in subditos se subiecturi, pręuia protestatione, q; si eis assignato termino nó cõparerét, Castra mea in eos moueré, tanq; contra Maiestatis Vestræ rebelles, & subiici recusantes ditioni Maiestatis Vestræ, & ad hác causá misi mandatú manu propria, & notarii subscriptú, cú lata cõmissione Vestræ Maiestatis, in eodem causá mei aduentus cõmemorãdo, & q; istę Prouintiæ, & multę aliæ erant Vestræ Maiestati subiectæ, & illi qui libenti animo uellent subiici Vestræ Maiestati, bene a me haberétur, & eos maximis eram prosecutus honorib9, & fauore, & econtra, rebelles: Sequenti uero die uenerunt ad me fere omnes Domini dictę Ciuitatis se excusãtes, q; si prius non uenerant hoc euenisse inde affirmabant, quia illi ex puitia, in qua morabar, erát eorú hostes, & nó ausi fuerát eo accedere, quia se fore tutos nó arbitrabátur, & q; aliquid mihi detulisse debuissét cõtra eos, animo arbitrabátur, sed illis fidé adhibere nó deberé, tanq; ab hostib9 eorú nõis plata, & q; nó ita erat, & si secum ad eorum Ciuitaté accederé, ibi cognosceré prolata per eorú hostes esse falsa, & uera esse, quæ ipsi proponebant, & ex nunc Maiestati Vestræ se subiiciebant, & permansuri erant, & q; parerent, & omnia quę Maiestatis Vestræ nomine imposuissé, parati erant cõtribuere, & oïa hæc notarius, interpretibus adhibitis, scriptis demãdauit, & túc cú eisdé poficisci cõstitui, partim ne aïo defecisse uiderer, partim quoniá ibi sperabá posse oïa fælicius

Aduentus nũciorum ciuitatis Churultecal ad cortesiũ

Verba Cortesii ad nuncios e Churultecal

Minatur cortesius se castra cõtra ciuitatẽ Churultecal moturum.

Cortesi9 ad ciuitatem Churultecal pficisci constituit.

quę mihi incumbebát, componere cum muteezuma, quoniam illa Ciuitas est cõtermina illi prouintię (ut relatú est.) subiecti enim muteezuma, illuc tuto proficiscebantur, & e contra cum in eorum itinere nullum obstet impedimétú: qua re cognita Domini e Tascaltecal maxime indoluere, & multoties me multú errare affirmarunt, & postq; iam se Maiestati Vestræ dediderant, & meam amicitiá iniuerant mecú ire uolebant, & omnib9 in reb9, quę euenirent, opem ferre, & nó obstãte, q; multú reluctatus fuerim, & pręcibus ab eis contenderim, ne uenirent, quoniá necessitas non impendebat: Tamé ad centú millia hominú ad pugnam aptorú, me subsecuta sunt, & me comitata sunt per leucas duas a Ciuitate, & ab eo loco maximo rogatu meo: pręter sex millia hominú, omnes recessere, & ea nocte Castra posui ad quendam fluuiú, qui duabus leucis aberat ab ipsa Ciuitate, partim ut expediré dictos hões e Tascaltecal, qui mecú uenerát, ne aliquid scandali táta multitudo Ciuitati inferret, partim quia nox appropinquabat, & ea hora nolebam Ciuitatem ingredi: Postero die omnes Ciues mihi obuiam uenere, tubis, & timpanis, ut me exciperent, cum multis aliis personis, quæ apud eos religiosæ habétur, uestibus suis solitis indutis, canendo, & psallendo, ut facere solent in suis Meschitis, quas pro Ecclesiis tenent, & ea solénitate usq; ad ingressú Ciuitatis nos perduxere: & in optima domo collocarút, in qua ego cum uniuersis meis sociis fui cõmode hospitatus, & ad uota, & nobis cibaria attulere, leuia tamé: Et dum iter faceremus ad Ciuitaté, multa eorú signorú, quæ nobis aperuerant incolæ ex Tascaltecal, offendimus: quoniá iter solitú obstrusum inuenimus, & aliud nouiter fabrefactú, & scrobes altas aliquas, in quas homines decidebant, & uias aliquas in Ciuitate obstrusas, & lapides congestos in pauimentis subdialibus, & ista nos uegetiores, & uigilantiores reddidere: ibi inueni nuncios aliquos a muteezuma missos, ut nuncios illius, qui apud me erant alloquerentur: nil tamé ad me se in cõmissis habere dixerút: sed tantum uenisse, ut ab illis nunciis intelligerent, quid mecú egissent, aut cõstituissent, ut ea Domino suo possent nunciare, & sic me allocuti discessere: Et unus ex primatib9 nunciis muteezuma qui mecú erat, cú his profect9 est, Et his tribus diebus quibus ibi moram traxi, mihi minimum alimentorú cõtribuerunt, & indies peius, & raro me uisum, & allocutum ueniebant Domini & primates Ciuitatis: Et dum ex hoc aliquid timoris haberemus, interpreti meo quotidiano, quæ est fæmina ex illis

Dehortãt Incolę e Tascaltecal Cortesiú ne eat ad ciuitatem Churultecal.

Centũ millia hominũ e Tascaltecal Cortesium comitantur.

Ingreditur ciuitatem Churultecal Cortesius.

Discedũt a cortesio aliqui e nunciis domini muteezuma.

Indis, quã accepi in Putunchã, qui est fluuius Grizaluæ: de qua etiam in prima relatione Maiestati Vestræ transmissa mentionẽ feci, incola quædam ex Tascaltecal aperuit, non longe maximã multitudinẽ hominũ subiectorũ muteezuma in unũ conuenisse, Et q oẽs habitatores Ciuitatis eduxerãt uxores, filios, & bona, cupiebãtq; nos aggredi, omnes interimere, & si secũ uellet abire illã sospitẽ cõseruaret, q̃ oĩa retulit illi hieronymo Agillari, quẽha bui in Iucatan, & de quo alias Maiestati Vestræ mentionẽ feci, qui postea hæc mihi exposuit, & illico Incolam quẽdã illac præte reuntem capiendum curaui, & ab illo secreto in loco collocato di ligenter percunctatus sum, & ea mihi aperuit, quę fæmina ex Churultecal interpreti meo retulerat: & propterea ex pmissis, & etiam præcedentibus indiciis, quæ prius uideramus in itinere, cõstitui meli9 esse illos præuenire, q̃ præueniri, & Dominos omnes illius Ciuitatis aloquendi gratia couenire curaui: quos, posteaq̃ cõuenere in magna quadam aula collocaui, & hoc interim iussi milites esse in armis, & ad omnia paratos, illico in eam multitudinẽ Indorũ, qui habitationi meę inerant, & proximiori loco, irruerent, & sic euenit quoniam postq̃ cõuenerãt Domini in ea aula eos uinctos ibidem reliqui, equum ascendi, & emisso pixidis sono, taliter egim9, q duarũ horarum spacio ad tria millia hominum neci dedimus, & ultra, Maiestas Vestra cognoscat qualiter contra nos se accinxerãt, anteq̃ exirẽ hospitio omnes fere uicos obstruxerãt, & omnes erant ordinati, & tamẽ quoniã illos incautos aggressi fuimus, facile fuit eos dissipare, maxime deficientibus corũ ducibus, quos in aula in uincula coniectos detinebam: ignẽ quibusdam turribus, & munitis domibus, in quibus se tuebantur inìici mandaui, & decertando Ciuitatem totam peragraui: hospitio tamen optimo relicto pręsidio, & eo pacto quinq; horarũ spacio populum omnem e Ciuitate migrare coegi: opem ferentibus quater mille uiris ex Tascaltecal, & quadringẽtise Cempoal: Post meum reditũ ad hospitiũ eos Dominos Ciuitatis, quos in uinculis detinebam allocutus sum, & ab illis quę rebam, cur me ea proditione interimere curassẽt, responderunt causã ab eis nõ prouenisse, sed ab Incolis e Culua, subditis Domini muteezuma, qui eos ad tale facinus, suasionibus suis impulerãt, & Domin9 muteezuma per leucã cũ dimidia collocauerat ab ea Ciuitate (ut ipsi cogitare poterãt) ad quiquagita millia armatorũ, ut illud exequerẽt, sed tamẽ eos iã cognoscere se fore deceptos, & me rogabãt unũ, aut duos ex illis solutos dimitterẽ

Incola e Tascaltecal detegit proditionẽ paratam contra Hyspanos

Capiuntur a Cortesio domini e Churultecal et in vincula conijciuntur.

Ciuitate churultecal Cortesius potitur.

Excusatio illorum e Churultecal Cortesio facta.

quoniã illi pollicebantur reducturum populum, quem eiecerã, & fęminas, liberos, & bona, quæ eduxerant, & ut illis parcerẽ supplices rogabant promittentes, q in posterũ a nullis se decipi permitterẽt, & uolebãt esse, ueri & fideles Maiestatis Vestræ subditi: Et postq̃ fui eorũ errores, & crimina maxime detestat9, & reprehendi, duos ex eis dimisi: Sequenti uero die Ciuitas adeo habitata uidebatur, & fęminabus, & Pueris referta, & pacificus populus non aliter; q̃ si nil euenisset. soluiq; omnes reliquos Ciuitatis Dominos, quoniam sunt polliciti se Maiestati Vestræ perpetuo inseruituros: Et eo uiginti dierũ spacio, quibus ibi moram traximus, fuit Ciuitas tam pacifica, & uidebatur non aliter, q̃ si nullus fuisset interemptus, aut defuisset: & fora, & cõmertia sua habebant, et exercebant per Ciuitatem, quemadmodum prius facere consueuerant, effeciq; q incolę e Churultecal, & Tascaltecal fœdere, & amicitia iungerẽtur, & amici ex inimicis efficerenẽ, quos a paucis annis muneribus sibi conciliauerat muteezuma, & hostes reddiderat incolis e Tascaltecal: Ciuitas hæc Churultecal sita est loco plano, & intra mænia habet uigiti millia domorum, & totidem in suburbiis, sunt soli Domini, & habẽt confinia separata, nec alicui parent, nec aliquem cognoscunt in dominum, aut superiorem, & habẽt regimẽ simile Incolis e Tascaltecal: gẽs ista melioribus utitur ornamẽtis, q̃ e Tascaltecal, omnes post hãc cladem sunt, & fuerũt fideles subiecti Regali Maiestati Vestræ, & spero eos in futurum permansuros, Ista Regio est fæcundissima, quoniam latam habet prouintiam, & confinia, & loca pro maiori parte irrigua, & Ciuitas hæc ab extra est uisu pulcherrima quia est plena, & turribus maxime referta, & Maiestati Vestrę uera refero, q ex alta turri cuiusdam meschitæ prospectans, recensui ad quadringentas turritas meschitas in dicta Ciuitate. Et ex omnibus Prouintiis, quas hactenus his regionibus uideram, hæc aptior est ad Hyspanorum habitationẽ, quia in ea habẽtur pascua, & aquæ habiles ad alendas pecudes, quę alia loca, quæ hactenus peragrauimus, nõ habent, quoniam cæteris in prouintiis tanta est hominũ copia, q nulla sit Prouintiarũ portio, etiam minima, quæ cultura uacet, & tamẽ multis in locis panis defectũ patiuntur suntetiã pauperes multi, & mendicãt ad domos, & templa quẽadmodum fieri solet in Hyspaniis, & alibi.

¶ Allocutus sum illos nũcios muteezuma circa proditionem, quã mihi parauerant Domini e Churultecal, & qualiter prędicti Dñi asserebant euenisse, & primordia habuisse a persuasione,

Pollicentur Indi si dimittãtur: reducere populum in Ciuitatem.

Nota hacten9 ante habitum librum impressum Hyspana lingua: habebam9 Churaltecal.

Ciuitatis Churultecal: et ei9 regionis descriptio.

Nota: omnia Loca illa esse culta: et hominibus maxime referta.

Cortesij reprehensio nuncijs domini Muteezuma facta.

Responsio nunciorum Muteezuma Cortesio data.

Munera Cortesio data a nuncijs Domini Muteezuma.

Portātur cortesium nuncij domini Muteezuma: ne prouintiam suam ingrediatur.

¶ Muteezuma, & ꝙ hæc proditio non uidebatur mihi digna
tanto uiro, qualis ipsorū Dominus erat, & hinc mittebat honora
tos nuncios suam mihi ingerens amicitiam, illinc uero quęrebat
mihi proditorie insidiari uiribus alienis, ut se a crimine protege-
re posset, & excusare, si res ad uota non succederet: & posteaꝗ ip
se promissam fidem fregerat, nec pollicitis steterat, nec in ore illi-
us ueritas comperiebatur. ego quoq; sententiā mutaueram, & si
prius ad eius Prouintiā ipsi9 uidendi, & alloquendi tantū gratia,
& ut secum amicitia, & consuetudine iungerer, nūc eam, ut hos-
tis ingredi properarem eius Prouintiæ damna omnia, & incómo
da, q̄ hostis afferre potest, īferre desyderans, quo ego maxime do-
lebam, cupiebam enim libenti9 eum amicū habere, & illū omni-
bus in rebus, quas in his partibus gestur9 eram, consulere, & da-
tum mihi ab illo cōsilium exequi: Illi uero responderūt mecū diu
fuisse, nec ad aures suas peruenisse talē proditionē, & nullo pacto
adduci poterant, ea, quę facta fuerant, fuisse sentētia, & consilio
Dni Muteezuma commissa, & a me exposcebant, anteꝗ con-
stituerē eius amicitiæ renunciare, & bellū contra eum suscipere,
pro ut asserebam, optime prius omnia cognoscere deberem, &
ad ueritatē eruendā cuncta experiri, & unū ex eis dimitterē, qui
proficisceret̄ ad Dominū suū alloquendū, & ꝓpediē reuerteretur,
sūt ab ista ciuitate ad locū, ubi muteezuma residebat uigiti leucę,
Respondi mihi placere, & aliquot ex eis dimisi, & ipsi una
cum alio, qui prius discesserat. post dies sex reuersi sunt, mihiq;
attulere domo decē puro auro parasides, & mille & quingentas
uestes, & conmeatum gallinarum. & Panicacap, genus autē est
potus, quo utuntur, & retulerunt Dominum suum Muteezuma
moleste tulisse paratas mihi insidias per illos e Churaltecal, & me
certe credere, ꝙ ille huic negotio pręstitisset cōsilium, & fauorem,
quia ipse mihi fidem astringebat, ita non procedere, & gentē illā
esse suam, quæ ubi supra constiterat, motu tamē proprio, non eius
mandato conuenisse, suasione illorū e Churaltecal, quia erant ex
duab9 Prouītiis, quarū altera uocatur Accancigo, altera uero Yz-
uchan, quę sunt contermine regioni Tascaltecal, & ꝓpter propin-
quitatē quoddam fęd9 inter se iniuerāt, ut alter alteri opem ferat,
& ea de causa Conuenerant, non autem eius mandato, & in futu-
rum uiderem ipsius opibus, si illa, quæ ei nuncianda miseram, fo-
rent uera, uel non, & denuo me enixe rogabat, ut ad suam Prouin
tiam proficisci non deberem: quia erat sterilis, & multa pati pos-
sem, & ubicunq; permanerē, mitterem illuc quęsitū, quæ uellem

Respondet Cortesius nuncijs Muteezuma.

Nota malum Indorū e Culua in Cortesium animum.

Nota in illis partibus esse niues:

Nota mirabilem fumeum globū e monte quodā exire

Non possunt scandere montē Hyspani a Cortesio missi ob frigora et alia.

ea enim perficeret, & impleret, Respondi iter meū ad illius pro-
uintiam non posse euitari, quoniā de ipso muteezuma, & illius ꝓ
uintia tenebar Maiestati Vestræ sigillatim omnia referre, & me
credere ea, quę retulerāt nuncii, simulabā, & propterea quia aliter
fieri non poterat, nisi ut illū inuiserē, ꝙ moleste non ferret, & si ali-
ud animo uolueret male sibi euenire posset, & ægre ferrem illatū
sibi damnū, & incómodū, Ille uero postꝗ; cognouit me cōstituisse
ire illum uisū, respondit ꝙ fęlix illuc progrederer, meq; expecta
ret in illa Ciuitate, in qua impręsentiarū se cótinebat, & ad me
destinauit multos e suis, ut me illuc cómitarētur, quia iam ingres
sus eram eius prouintiā, cupiebāt me deducere ꝑ ea loca, & itine
ra, in quibus insidias mihi parasse putaui, ut nos male mulcta-
rēt, per ea, quæ postea euenere, quoniā Hyspani multi, quos ad
uaria negotia per eā ꝓuintiā destinauerā uidere plures pótes, &
angusta itinera, ꝑ quæ si fuissem9 ꝓgressi, facillime executioni in
tētionē suā mittere potuissēt, Sed Deus Opt: Max: qui Maiesta-
tem Vestrā a teneris annis tutat9 est, prospectans nos Regali Ma
iestatis Vestræ seruitio intentos, aliud iter demōstrauit, & quam
uis esset asperi9, tamē nō erat tot periculis subiectū, ut illud, quo
nos deducere nitebant̄, quod nobis hoc pacto mōstratū est: Ab-
ista Ciuitate Churultecal, sūt gemini excelsi montes, & frigidita-
tis maximę, & in fine Mensis Augusti habetur in illis tantū niui-
um, ut in eorū uertice, nō sit aliud cernere pręter niues, & ab eorū
altero, qui excelsior habetur, multoties tam die, ꝗ; nocte egredit̄
ingens fumeus glob9 ad instar magnę domus, & supra illi9 uer-
ticem tollitur usq; ad nubes tam recto tramite, & uelociter, ut sa-
gitta globū illū uelocitate nō ęquaret, & quamuis maximi, & ue-
hementes in illorū mōtiū cacuminib9 uagent̄ uenti, tamē globū
illū fumeū dissipare, aut obliquare nō possūt: Sed quia semper
optaui de omnib9 his in locis existentib9 uera sigillatim Maiesta
ti Vestræ referre, quoniam illud prospiciens uisus sū uidere mira
culū, ut secretū perscrutarer decem ex cōmilitonib9 meis Hyspa-
nis, & eos, quos arbitrabar perscrutationi huiusmodi idoneos fo
re, cum aliquib9 Incolis eius prouintiæ illuc perscrutatū ire iussi
& illis seriose iniunxi, ut modis omnib9 dictū montē ascenderent
& secretū illi9 fumi, & unde, & q̄liter exiret perscrutarēt̄, & quan-
tū eis possibile fuit ut dictū montē ascenderēt, laborarūt, nunꝗ;
tamē illū scandere ualuerūt, obstantib9 crebris Cinerū turbinib9
qui a dicto mōte egrediuntur, magnis niuib9, & intenso frigore
quod in illis mōtib9 uagabat̄, appropinquerūt tamen cacumini,

Nota quanto strepitu et impetu exeat ille fumeus glob⁹

& adeo, ꝙ cũ essent ibi, incępit exire ille fumeus globus tanto cum impetu, & strepitu, ut mons uideretur corruere, & infecto negotio reuersi sunt, portantes multũ niuis, & glatiei, uidebatur enim eis rem nouam in his Partibus tam calidis constitutos, nos esse uisuros, secundũ sententiam nauclerorũ, qm̃ affirmant istam prouintiam sitam in Vigesimo gradu, qui est in paralello Insulę Hyspanę, ubi assidue uersantur maximi calores, & dum irent quæsitũ hoc secretum, offenderunt quoddam iter, & ab Incolis, quos secum miseram, percunctati sunt, quorsũ illud iter tẽderet, ipsi retulere illac iri ad Culua, & illud esse optimũ iter ad Culua, & nõ illud, per quod nos illi de Culua deducere uolebãt, & Hyspani progressi sũt per illud ad fines montiũ usq̧, iter enim est in medio dictorum montium, tandem patere cępit planities e Culua, & magna Ciuitas Temixtitan, & lac⁹ qui continentˀ in ea prouintia, quos inferius Celsitudini Vestrę referam, & Hyspani illi, quos miseram ad ꝑscrutandum secretum, cũ socijs reuersi sunt exultantes inuento bono itinere, & cũ ab illis, & ab Incolis prouintię factus fuissem certior de nouo bono adinuento itinere nuncios ipsius muteezuma sũ allocutus, eos monendo, ꝙ deducerent me ad eã Prouintiam per adinuentũ iter, & non per illud, quo ipsi constituerant: Responderunt, ꝙ erat magis planũ, & breui⁹, & cur me ꝑ illud non deducerẽt, dixere causam hanc subesse, quia debebam⁹ transire per prouintiã Guasacingo, cuius Incolę erant hostes Domino suo muteezuma, & in ea nõ poteramus inuenire cõmeatum, & necessaria, prout per loca Domini sui, sed postq̃ constituerã ire illac, ipsi commeatũ aliunde afferri curarẽt & maxima anxietate transiuimus timentes ne illi in sua malitia uellent perseuerare, nobisq̧ denuo insidiari, & quia iam omnib⁹ innotuerat, ꝙ illuc progredi uolebam, nõ uidebatur ad rem pertinere retrocedere, ne illud timori, & pusillanimitati ascriberetur, Et ea die, qua a Churultecal discessimus, emensi quatuor leucas, deuenimus ad pagos quosdã sub ditione Ciuitatis Guasucingo, ibi ab Incolis bene uisus, meq̧ donarũt quibusdã seruis, uestib⁹, & paruis frustulis auri, quæ omnia parui erant momẽti quoniã in prouintia sua talia nõ habentur, qui sunt factionis illorũ e Tascaltecal, & circundantur undiq̧ prouintiis Domini muteezuma, & adeo, ꝙ nullũ est illis cõmertiũ, nisi cũ Incolis proprię patrię, & ideo misere degunt: Sequenti die ascendi faucem inter duos montes sitã, de Quibus Maiestati Vestrę retuli, & in ipsius descẽsu postq̃ oculis nostris patebat prouintia Domini muteezuma

Nouum iter inueniũt Hyspani ad ciuitatẽ Temixtitã

Excusãt se cortesio Nuncij dñi Muteezuma.

Ingrediũtur Hyspani prouintiam Guasacingo.

Iam Hyspanorum oculis patet prouintia e Culua.

uenim⁹ per quãda illius prouintiã, quę appellatˀ Chalco, per duas leucas anteq̃ peruenirem⁹ ad loca habitata inuenimus optimũ hospiciũ nouiter extructũ ex tignis, & palea, in eo me cũ sociis omnib⁹ cõmode collocaui cum omnib⁹ Indis, quos mecum eduxeram ad q̃tuor millia hominũ ex istis prouintiis uidelicet ex Tascaltecal, Guasacingo Churultecal, & Cempoal, nobis, necessaria uictui cõcessere, & habuim⁹ in omnibus habitationib⁹ ignes multis iniectis lignis, quia frigora, & algores maximi uigebãt, duob⁹ enim altissimis montib⁹ circũdabamur, quib⁹ maxima niuiũ multitudo in erat, eo quidã muteezuma nñe ad me ꝑfecti sunt, qui uidebantˀ proceres, & inter eos aiebãt uenisse fratrẽ ipsius muteezuma, & quater mihi attulere mille auri põdera sui Domini muteezuma nñe, & me rogatum uolebãt, ad illius Ciuitatẽ ulteri⁹ proficiscẽdi animũ exuerẽ, quia illi⁹ prouintia annonę caritate premebatˀ, & iter erat ad illam difficile, tota enim erat aquis cuircũuallata, & ad eã nisi canois inuehi poterã, est aũt canoa lemb⁹ vnilígneus cõcauus, quibus ad aquas transfretãdas utuntˀ, illas incolę Accaler nominãt, aliaq̧ multa difficilia esse in itinere cõmentabantˀ, & illi significarẽ, quid ab eo postularẽ, Quoniã lubens omnia mihi ubicunq̧ locorũ existerẽ ab eodem petita proculdubio in signũ tributi mittenda curaret, & usq̧ ad mare, & quocũq̧ animo meo libuisset, Ipsos blande, & amice excepi, eosq̧ aliquibus, quę ex Hyspaniis attuleram donaui, quæ maximo in pretio apud eos habebãtur, apud illum præsertim, quẽ fratẽ muteezuma esse aiebant, & nomine Domini sui ex positæ legationi in hæc uerba respondi, Ego si in manu, & potestate mea esset ab hac ꝓuintia recessus, libẽtiori animo, quam ipse desiderat, ab his regionib⁹ ut magnanimo Dnõ Vestro morem gererem, recederẽ, sed Sacræ Catholicæ Maiestatis Dñi, & Regis mei præcepta, & mandata id me exequi non permittunt, Illius iussu hãc Regionẽ petii, & inter alia, quæ a Catholica Maiestate, magnoq̧ Imperatore mihi in cõmissis data sũt, illud fuit imprimis, ut de magnanimo Dnõ Vestro muteezuma, & illi⁹ tam celebri Ciuitate Maiestatẽ suã certiorẽ facerẽ, cuius celebritas diu ad eius sacras aures peruenit, illudq̧ vos oratos uelim, ut meo noĩe Dnõ vestro nuncietis, meum illuc iter ęquo gratoq̧ animo ferat, quãdoquidem aduẽtus iste meus Domino Vestro, aut illius prouintiæ damnũ aliquod, aut incõmodũ afferre nõ potest, sed plurimũ utilitatis, honoris, & incremẽti: Et postq̃ Dominũ uestrũ alocutus fuero: si mea cõsuetudine uti noluerit, illico pedem referam,

Perueniunt Hyspani ad loca habitata.

Nuncij Muteezuma proficiscuntur ad Cortesium.

Muteezuma uult Cortesio tributũ dare dummodo suam prouintiã nõ ingrediatˀ.

Cortesij excusatio nuncijs Muteezuma facta.

satis enim mihi est illũ aloqui, ut inter nos, quib9 modis Sacratissimi mei Potentissimi Regis negotia in his partibus gubernari queant, cõstituam9, qui nõ possent per interpositas personas quãuis idoneas, & quib9 maxima fides sit adhibenda, cõstitui, Et hoc habito responso recessere, In hoc hospitio, de quo superi9 mentioné habui, cogitarant (prout ex inditiis, & preparationib9 coniicere potui) ea nocte nobis obesse, & aliquod dãnũ inferre, hoc pcepto remediũ adinueni: Propterea postq̃ cognouerãt, me mutasse sententiã, secreto iussere illos uiros, qui in montib9 erãt absconditi proficisci ad hospitiũ predictũ, & cõspecti a meis uigilib9, & excubiis discessere: Postero die inde profectus perueni ad coloniam quandã, quam Amaquerucа appellant, quæ subiacet prouintiæ Chalco, quæ habet in colonia principali, & uillis per duas leucas circũcirca plus q̃ tria millia habitationũ, & in hac colonia fuim9 optime hospitati in pulchra domo ipsi9 Domini, multi, qui ex primatib9 uidebantur, me uisum, & salutatum uenere, asserentes eorũ Dominũ eos ad me destinasse, ut me ibi expectarẽt, & de omnib9, quibus indigerem, mihi, & meis, puidere curarẽt: Huius Prouintie Dominus mihi largitus est mille pondera auri, & quadraginta seruos, & duos dies fuim9 ibi, cõmode, & uberrime nobis omnia, quibus indigebamus, suppeditauerũt: Postero die cũ ad me uenissẽt quidam principales significarunt, q̃ Dominus muteezuma me expectabat, discessi, & ea nocte fuimus in quadã parua Colonia ab inde per leucas quatuor, quæ adheret maximo lacui, & ferme illius media pars in aquas protẽditur, a cõtinẽte uero habet asperrimũ montem cum rupib9, & lapidibus ingentibus, & ibi modis omnib9 cõabanẽ nobis obesse, aliter enim quam quærebãt, euenit, cõstituerant enim nos noctu incautos offendere, & cum tam diligens, & uigilantissimus diu noctuq; essem, cogitationes eorum irritas feci, & ea nocte uigiles ubiq; collocaui, & tales quod tam ab exploratorib9 illis, qui aqua Canois uehebant, q̃ ab eis, qui monte descẽdebãt cõspici, & uideri potuit, an eorũ opinioné exequi potuissẽt, mane inuẽti sũt ad uiginti exploratores illorũ a nostris interfecti, adeo ut pauci ad Dominos, qui eos miserũt, reuersi sint: Et cũ nos semper ad q̃cũq; paratos, & promptos cernerent, cõstituerunt mutare sententiam, & nos tamq̃ amicos deducere. Sequẽti die summo mane cũ discedere cõstituissem, presto fuere, duodecim uiri ex primatib9, ut postea percepi, inter quos maiori fulgebat dignitate iuuenis annorũ uiginti quinq;, quẽ omnes maxime

Discedunt habito responso nuncij Muteezuma.

Alij proceres nomine Muteezuma Cortesiũ adeunt.

Querunt Indi Cortesio et Hyspanis dãnum inferre.

Duodecim proceres Cortesium salutatũ ueniunt Muteezuma noie.

uenerabãtur, & adeo, q̃ q̃n lectica, qua uehebatur descendit, reliqui omnes anteibant saxa, & paleas, qua ille progressurus erat, e medio itineris auferentes, & postq̃ me conuenere se Domini muteezuma nomine uenisse cõmorarunt Dñi sui, ea de causa, ut mihi in itinere adessent, & Domino suo cõdonarẽ, si ipse obuiã eousq; non uenerat, quoniam aduersa ualitudine detinebatur, & eiusdem celebris Ciuitas non multũ distabat, & postq̃ costituerã ad illũ proficisci corã coloqui potuissem9, & cognoscerẽ quali essent in Maiestatẽ Vestrã animo, nihilominus enixis precib9 cõtendebat, ne illuc progrederer, quia ibi multũ penurie, & laboris essem perpessurus, multũ cõminabatur, ibi mihi de necessariis prouisũ iri non posse curare, queadmodũ animo cõcẽperat, & in hoc multũ institere prefati legati, & tantũ ut nil aliud superesset, nisi aperte dicerent si illuc proficisci perseuerarẽ obstare uellent, ego uero illis benigne respondi, & mitiorib9 uerbis, quibus fieri potuit, asserens, q̃ ex isto meo aduẽtu nil sibi incõmodi euenire poterat sed plurimũ utilitatis, & eos quibusdam, quæ mecũ adduxeram ex Hyspaniis, donatos dimisi, & illico discessi magna comitante caterua: Nam cõmitabantur me uiri, qui maximæ uidebantur auctoritatis: ut postea apparuit, & semper progrediebamur prope ripam illius magni lacus, & a domo, in qua hospitatus fueram uix per leucam profectus, uidi in ipso lacu paruam Ciuitatẽ, quæ tantũ a nobis aberat quantũ continent duo iact9 balistæ usq; ad bis mille habitationes in ipso lacu sitam, ad quã nullũ terra patebat iter, & etiam multũ turritã quantũ uidere potuim9, & progressus leuce spacio ingressus fui uiam stratam manu, & arte fabricatam in ipso lacu latã quantũ equestris Hyspana hasta extenditur, & eadem ferme per leucã profecti ad Ciuitatem quandã deuenimus, qua elegantiorẽ hactenus non uideramus, quamuis esset ambitu nõ amplo: hac exigua in Ciuitate erant domus ornatissimæ, & non tantũ admirationẽ afferebant domus bene edificatæ: quantum domorũ fundamenta, quæ miro artificio in aquis erãt cõstituta, cum (ut relatũ est) in lacu ipso sit sita Ciuitas, hac in Ciuitate, quæ ascendit ad duo millia domorũ belle fuimus, & laute nos excepere, & primates, & Dominus illius Ciuitatis summopere expetebãt, ut ea nocte ibi quiescerẽ nuncii uero Domini muteezuma admonuerũt, ibi esse non deberem, sed per tres leucas progrederer ad Ciuitatem nomine Iztapalapa, quæ subiacet uni ex fratribus Domini muteezuma, egressus uero illi9 Ciuitatis, ubi pransi fueram9, cuius nomẽ im p̃

Nota cerimoniam inauditã in illis partib9 a magnis dñis fieri solitam.

Responsio cortesij nũcijs domini Muteczuma.

Nota stratam uiã in lacu miro artificio factã.

Iztapalapa ciuitatem dño Muteczuma subiectam ingreditur Cortesius.

sentiarū non occurrit, est p similem uiam stratam manu fabricatam, quę ducit per unam leucam ad continentem usq̧, & mihi Ciuitati appropinquanti obui9 factus est Domin9 illius cum uno alio magno Domino alteri9 Ciuitatis, quæ ab illa abest per tres leucas, quam Canaalcan appellant, & plurimi alii proceres, & Domini, qui me ibi expectabāt, mihiq̧ obtulere quater mille auri pondera, & quasdam sericas uestes, & perhumane me suscepere, habet Iztapalapa, quæ est ad latus uni9 magni lacus aquæ salsę usq̧ ad quindecim millia domorū, quarū maior pars est in aquis, reliquæ in cōtinenti, habet Domin9 illius quædam alta palatia, nō tamē adhuc perfecta, quæ sūt tam magna, & pulchra sicuti quælibet, quæ in uniuersis Hyspaniis inueniri possent, & dico de magnis, & bene cōstructis, tam ex lapidib9, q̃ ex tignis, pauimentis, & omnib9 qb9libet generib9 in palaciis cōstruendis necessariis, & reliquis domus supellectilib9, preterq̃ ligneis lini amentis, & figuris, ditibusq̧ aliis, parietibus, & solaribus apud nos adhiberi solitis, quib9 ibi in superioribus a terra habitationibus uti nō solent: Inferius uero habent uiridaria uoluptuosa arborib9, floribusq̧ odoriferis referta, Piscinas pręterea siue uiuaria optime fabrefacta habentia lapideos gradus a summo ad imū: habet amplū uiridariū prope dictū pallatiū, cui impositum est prospectaculū uariis decoris aulis, & deambulationib9, In uiridario continetur stagnū aquæ dulcis in quadrangulū ductum lapidibus expolitis cōstructū, & in ipsius stagni ambitu stat latū deābulatoriū pauimēto laterib9 stratū elegantissimo, adeo latū, q̧ quatuor homines iuncti facillime, & cōmode deambulare possent, & quęlibet ipsius pars cōtinet quadringentos passus, & totum in circuitu continet mille, & sexcentos passus, pars uero illa deambulatorii proxima uiridario est arundinibus fabrefacta, post illas uero sūt arbores, & uarię odoriferę herbę, in ipso stagno plurimi natare uidentur cuiuslibet generis pisces, & uolucres, ut annates, fulicę, & alię plurimę, ut aliquādo ipsū operiāt stagnum: Sequenti die ab ea Ciuitate decedens medię leucę iter emensus uiam aliam stratam medium lacus secantem ingress9 sum, eademq̧ duarū leucarū itinere ad illam celebrē Ciuitatē Temixtitan in ipso medio lacu cōstitutam peruenitur, illa uia tantū patet, quantū geminę Hyspanę equestres hastę extendūtur, qua octo iuncti equestres trāsire cōmode possūt, ab utroq̧ dictę stratę uię latere sūt tres Ciuitates, quarū unā Mesicalcingo appellāt,

Domin9 hui9 Ciuitatis cor tesio it obuiā.

Habet Iztapalapa Ciuitas ad quindecim millia domorum.

Nota domorum et habitationum ornatum varium et elegantem.

Nota deābulatorium mirifico opere constructum.

Nota stagnū auib9 variȷ generis refertū.

quæ ex maiori parte iacet in ipso lacu, & alię duę, quarum altera uocatur Hyciaca, alia uero Huchilohuhico lateri ipsius lac9 herēt, & multę domus dictarum Ciuitatū aquis abluuntur, Prima ad tria millia, secunda sex millia, & ultima quinq̧ millia domorū ascendere dicunt, in quibus optimę sunt dom9, & turres, & maxime quibus ipsi Domini inhabitant, & Sacris ędib9 suis, quas Meschitas appellāt: ubi suas fundūt orationes, & deos suos collocant: Ibi maxima sunt salis cōmertia, quod ex dicto lacu conficere consueuerūt, & superficie terrę, quam lacus inundat, & cum illud ebuluerit, redigunt in massas ad panis formā, & illud tam Incolis, q̃ alienigenis uendūt: Et per mediū leucæ priusq̃ quis per ueniat ad ipsam celebrem Ciuitatē Tęmixtitan (ubi dictā uiam alia similiter strata subintrat, quæ a continenti progreditur) est murus munitissim9 geminis turrib9 circūdatis muro in latitudinē geinę hois staturę cū antemurali, & pinnis per totū ambitū, qui mur9 ambas pręfatas stratas uias appręhendit, & dicta celebris ciuitas Timixtitan geminas tātū habet portas, una est qua ingrediuntur, altera qua egrediūtur, huc processere mei salutandi gratia ad mille proceres Ciuitatis prędictæ omnes habitu consimili, & decreto, secundum eorū morē, & consuetudinē, & cum appropinquabant, quilibet eorū patria utebatur cerimonia, quæ talis est: eorū quilibet prout erat in ordine dū me salutatū accedebat, manu terram tangebat, & illā postea deosculabatur in signū maximę reuerentię, & horam ibi consumpsimus anteq̃ quilibet cerimoniam perfecisset, & non longe a Ciuitate erat ligneus pons qui in latitudine patebat per passus decem, ibi intercipitur uia strata, & hic pons est ad aquarum fluxum, & refluxum, quoniam aquę paludis illi9 in modū maritimarū aquarū augentur, & imminuuntur, & etiam ad Ciuitatis tutelam, quia trabes illas longas ad libitum imponunt, & abducunt, ex quibus pons ille construitur, & in huius pontis similitudinem sunt multi per uniuersam illam celebrem Ciuitatem, ut post in progressu meę narrationis latius raferam, & postq̃ pontem illum transiui mihi obuiam uenit ille potens Dominus muteezuma, ut me susciperet, & cum eo ducenti proceres nudis Pedib9, & alio ditiori decreto habitu, q̃ primi, & bini procedebant in modū processionis, & admodū parietib9 domorū herētes, & uia erit ampla, & delectationē afferēs, qa recto tramite per fere leucā pcedebat, & adeo

Nota Tres pulchras ciuitates in hoc lacu contineri.

Ciuitas Temixtitā geminas tantū habet portas.

Ligneū pontē aduerte ad fluxū et refluxum aquarū.

Dñs Muteezuma Cortesio obuiā venit.

Nota pulchrā latam, et lōgā viam in ciuitate Temixtitā.

recta, ꝙ poteram⁹ cōspicere ab initio dictę uiæ usq; ad extremū illi⁹, & ab utroq; illi9 latere sūt optimę, & magnę dom⁹ parti ad usū meschitarū partim ad habitandū: Et Dominus muteezuma medius progrediebatur inter duos magnos proceres, quorū alter erat ille magnus Domin9 de quo superius memini, q me allocutū uenerat lectica inuectus, Alter uero ipsius Domini muteezuma frater, qui dominabat̃ Ciuitati a qua codē die discesseram, & hii tres erant eodem decreto habitu, hoc dempto ꝙ Domin9 muteezuma habebat calciamenta, reliqui uero erant nudis pedib9: quā uis oēs Incolę calciamentis utātur, Alter a dextris alter a sinistris Domini muteezuma brachia sustinebāt, Et appropinquās equo descendi, ut eum amplecterer, quod ne facerē duo illi proceres, & ne illū attingerē manib9 innuerūt, & primo Domin⁹ muteezūa, & deinde illi duo proceres ante dictam patriam cerimoniam con fecere, qua perfecta iussit fratrem, qui prius eum comitabatur, ut in posterum mihi assisteret, & ipse altero procere comitatus paululum anteibat, Et ubi me fuerat alocutus, uenere alii quoq; ducenti Dñi (de quibus superius) me salutatū suo ordine, & cerimonia facta quilibet ad locū unde digrediebat̃ reuersus est: Et quā do alocutus sum Dominū muteezuma torquem humeris meis impendentem margarittis, & adamantibus uitreis extraxi, illūq; Domino muteezuma inieci, & emensa aliqua parte itineris, aduenit familiaris eius afferens torques duos in modum parui marini Cancri elaboratos, pāno rubeis limacis cōtexto inuolutos, quas ipsi maxime estimant, & a quolibet torque pendebant octo aurei cancri mirę perfectionis ad latitudinē unius palmi, & illico illos collo meo iniecit, & secutus iter unde fuerat digressus abiit, ordine, & habitu ante dictis, donec ad Palatium quoddam amplū, & elegans in nostrū hospitiū prę paratū deuenim⁹, & illico me in magnā aulā iunctis manibus deduxit, quę erat ante atriū, quod ingressi fueram⁹, meq; collocauit in ornato diuiti solio, quod mei collocādi gratia parari iusserat, meq; illū ibi prestolari iussit, & post pusillum, meis optimis habitis hospitiis, a d me uariis, & plurib⁹ rebus & ornamētis aureis, argenteis, & reb⁹ ex pēnis plu misq; elegāter cōfectis, & quinq; millib9 Vestiū ex bombice prętiose, uariisq; modis laboratis, & cōtextis profectus est: quæ oia postq̃ mihi impartitus est, consedit altero solio non longo interuallo a meo distanti, quod sibi curauerat parari, & in hęc uerba locut⁹ est: Diu est ꝙ ex maiorū nostrorū annalib⁹, & scriptnris cōpertū habem⁹, ꝙ ipse, & oēs, qui in hac ꝓuintia degim⁹ hinc oriū

Obuius fit domin⁹ Muteezuma Cortesio.

Torques miri artificii cortesio donant a Muteezuma.

Uerba domini Muteezuma Cortesio prolata.

di nō sumus, sed alienigenę, qui ex remotis Orbis prouintiis huc aduenimus, Scimusq; nos magno quodā Domino Duce cui subiecti eramus ad hanc Prouintiam peruenisse, qui nobis relictis patriam reuisit, & multo post tempore ad nos rediit, Inuenitq; nos omnes Incolas huius ꝓuincię in uxores duxisse, colonias ha bitandas suscepisse, & liberos pręterea procreasse, qui enitebatur nos hac Prouintia abducere, illud recusauimus, nec eundem in dominū ulterius, & Ducem recipere uoluim9, & ipse Domin⁹ discessit, & hactenus certe credidim⁹, ꝙ illius cuscessores uenturi essent ad subigendas has prouintias, & nos tanq̃ proprios, & ueros subditos suos, & cōsiderantes locū unde uos uenisse dicitis, & ea quæ prędicatis de magno, & potenti Domino, & Rege, qui uos huc destinauit, uere credimus, ꝙ ille sit noster uer⁹ Dominus, & eo maxime, quia dicitis, ꝙ diu nos hæc loca habitasse cog nouit, Ideo uobis proponite, nos uobis omnino parituros, & uos in Dominū illius uice, & noīe, quem uos huc misisse asseritis suscepturos, & in hoc uobis non deerim⁹, nec fraudem cōmittemus, & uniuersę prouintiæ, quæ meę subiacet ditioni ad libitū imperare potestis, quoniam omnes iussa capescent, & potestis omnib⁹, quæ possidem⁹ pro uolunrate uti, estis enim in propria prouintia, & domo, animo lęto estote, & quieti uos date, scio enim uos labores uarios passos, tā itinere q̃ assiduis bellis, quæ hactenus uobis se obtulere, Nō me latet profecto quæ ex Punnachanaca hucusq; uobis euenere, Nec dubito quin Incolę ex Churultecal, et Cempoal uobis de me maledixerint, obsecro uos ne ultra ea, quę experientia, & ꝓpriis oculis uidebitis credatis, pręsertim ab hostib⁹ meis dicta, ex quib⁹ aliqui mihi subiiciebāt̃, & aduētu uestro a me defecere, & ut a uobis fauorē captēt illa ꝓferūt, Scio equidē ꝙ ipsi uobis asseruerāt ꝙ domos aureis parietib⁹, & aureū soliū pos sidebā, & mea omnia supellectilia erant aurea, & pari formiter erā Deus, & me deū fingebā, & alia multa huiusmodi, domos iā cernitis ipsi met esse ex saxis, calce, & terra: Et his dictis uestes extulit corp9 ostētās, & ait, nonne me uidetis ex carne, & ossib⁹ cōpactū, mortalē, & palpabilē, uidetis eos iam fuisse mentitos, Habeo equidē aliqua suppellectilia, quæ maiores mei mihi reliquerunt, omnia quæ habebo urā sint, & de his ad libitum dispo nite, procedam ad alias domos ubi habitare soleo, curabo uobis prouisum iri omnibus in rebus uobis, & sociis uestris conuenientibus, & nulla adducamini męstitia, immo lętamini, quia estis in uestra patria, & domo: Ego paucis respondi, & maxime tetigi ea, quę ad rem pertinere putaui, & potissimū ut in animum corū

Originem eorum e Temixtitan nota et quo duce ad eam partem venerint.

Credunt Indi Imperatorem esse ex progenie illi⁹ ducis qui eo illos adduxerat.

Offert se muteezuma in vassallum Char Ma: et Cortesio obedientiam prestat.

Necessaria mittit Muteezuma Cortesio et Hyspanis.

infunderē, ꝙ Maiestas Vestra illa uere esset, quem uenturū ai bi
trabant, & his peractis discessit, & post eius discessū nobis attu
lere panē, gallinas, fruct9 uarios, & alia ad usū domesticū, & hos
picii facientia, fuimusq; ibi sex dierū spacio bene tenti, & multo
ties Domini prouintiæ illius me allocutū, & salutatū ueniebant

Qualpopoca malignitatem nota in decipiendo Hyspanos.

Iam Catholice Rex initio huius meæ narrationis exposui, ꝙ ego
tēpore, quo a Villa uerę Crucis discessi, ut diligenter perquirem
de hoc potēti Dnō muteezuma, ibi dimiseram centū, & quinqua
ginta Hyspanos, ut inchoatam a me arcē perficerēt, & etiam di
miserā multas uillas, & castra circūuicina eidem Ciuitati Veræ
Crucis Sacræ Maiestatis Vestræ ditioni subiectas, & Incolas ue
rę fideles: sed dū essem in Ciuitate Churultecal mihi redditę sūt
litteræ a Præfecto, quē ibi cōstituerā meo nomine, quib9 signifi
cabat, ꝙ Qualpopoca Dominus Ciuitatis, q̄ Almeria appellat
significauerat dicto præfecto per suos nuncios, ꝙ desiderabat es
se uasall9 Vestræ Maiestatis: Et si eo usque non prestiterat eam
obedientiam, quā prestare tenebatur, & ad offerendū se cum uni
uersa sua prouintia non uenerat, ex eo destitit, ꝙ illi necesse erat,
transire Prouintiā, quæ sibi infensa erat, & quia timebat in transi
tu lędi, illud mandare executioni nō potuerat, & propterea ad eū
mittere dignaretur quatuor Hyspanos, qui secum ad dictum præ
fectū per hostiles prouintias proficisceretur, quoniā illis ducib9
cōfidebat se tuto peruenturum ad eundem, & hoc pacto obedien
tiam debitam præstare posset, qui p̄fectus illius uerbis fidem ad

Hyspanos mādat interfici Qualpopoca.

hibens, quę nomine dicti Qualpopoca sibi nunciabant, & ꝙ ue
niret ad prestandum obedientiam, ut alii quoq; fecerant, illuc q̄tu
or ex suis Hispanis distinauerat, quos postq̄ fuere domi dicti
Qualpopoca simulans causā necis se nō prestare interficiēdos cu
rauit, & duos interfecerant, reliqui uulnerati per montes aufuge
rāt: quo audito ipse quinquaginta Hyspanis peditib9, duobus il
lis equitib9, & decē millib9 Indorū amicorū nostrorū contra ciui
tatē Almeriam hostiliter profect9 fuerat, & certamen iniuerat cū

Almeriam capiunt et incendunt Hyspani quia Hyspanos aliquos interfecerant.

Incolis Almerię, & occiderāt septē Hyspanos, sed ꝙ postremo dic
tā ciuitatē Almeriā expugnauerāt, & plures ex Incolis neci dede
rant, dictos Incolas migrare iusserat, & Ciuitatē igne cōsūpserat,
destruxeratq;: Et cum indi. quos secum adduxerat essent eorum
hostes accerrimi omni in hoc fuerant usi diligentia, & ꝙ Qual
popoca, & alii sibi fędere iuncti, & qui ad id fauorem prestite
rant sibi fuga salutem comparauerāt, & ꝙ ex quibusdā in prelio
captis sciscitat9 est, q esset illi, qui Ciuitati, & Qualpopoca opē tu

tulissent, & quare id facin9 cōmiserant, & quid eos impulisset
ad interficiēdū Hyspanos, quos ille miserat dicto Qualpopoca,

Muteezuma Hyspanos in ciuitate Vere Crucis reclusos interfici cōmittit.

Illi uero responderunt fuisse illud cōmissum facinus iussu Domi
ni muteezuma, & ꝙ cęteri quoq; proceres, qui ciuitati opem tule
rant mādato ipsius muteezuma eo uenerāt, ut postq̄ discessissē
a Ciuitate Verę crucis cōtra ibi existētes exirēt, & eos qui defece
rant ab illo, & Maiestati Vestræ se subiecerāt, & ꝙ omnem possi
bilem adhiberēt: diligentiam, ut Hyspanos interimerēt ibi relic
tos, ut Hyspani eisdem opem ferre nō possent, aut fauorem pręs
tare, & quod propterea ea sic euenerant.

¶ Peractis diebus sex post meum ingressū in celebrem Ciui
tatē Temixtitan, & aliqua eiusdem uidissem q̄uis, minima ad
multa quæ uideri possūt: Propterea cōsideratis his, quæ in ꝓuin
tia habentur, ratus sum ad rem, & incrementū status Maiestatis

Cōsulit et cōstituit Cortesium capere dominum Muteezuma.

Vestræ, & nostram tutelā, & munimē admodū pertinere, si dict9
Domin9 muteezuma in meā redigeretur potestatē, & ꝙ sua peni
tus nō potiretur libertate, ne gratū in Maiestati Vestræ seruiendo
animū eidem mutare cōtingeret, & eo magis, quia nos Hyspani
sum9 aliquantulū difficiles, & importuni, & si nobis succenserent
possent dāni aliquid, & incōmodi inferre, & tantū ꝙ nullus nos
trum tanti nuncius mali esset futurus superstes, partim quia max
imę sunt potentiæ, partim quia si illū apud me retinerē reliquæ ꝓ
uintiæ, quæ eidē subiiciebātur facilius se Maiestati Vestræ dedi
dissēt, ut etiam postea accidit, Cōstitui illum domi, quā inhabi
tabā retinere, satis enim eam munitam, & tutam cogitabam, &
mihi cogitanti ne dū illum capere contenderem, aliquid scandali,
aut tumult9 suscitaret animo succurrit facin9 illudde q̄ prefect9,
quem dimiseram in Ciuitate uerę Crucis per litteras suas me cer
cioré redideratin Ciuitate Almerię perpatratū ut antedicto capi
te explanaui, & quēadmodū mihi cōstabat oīa ibi cōmissa ius
su, & mādato euenisse dicti Domini muteezuma, & collocato pre
sidio in angustiis uiarum ad palatium Dñi muteezuma profec
tus sum, ut alias facere solebam, & aliquandiu cum eo nugatus

Muteezuma donat filiam suam Cortesio. Hinc est cognoscere ꝙ sunt homines sine ingenio.

sum, & aliqua uoluptatem afferentia in medium protulimus,
& post mihi data aliqua munera aurea, & filiam suam, filiasq;
aliorum procerum quibusdam commilitonibus meis, exposui
eidem ex ordine, quæ in Ciuitate Nautecal siue Almeria eue
nerant, & ꝙ Hyspanos interfecerant, subiunxi preterea, Quod
Qualpopoca, & reliqui ista Machinati fuerant mandato suo:
non sua sponte fecisse affirmabant, & quod Domino suo non

Verba Cortesii ad dominũ Muteezuma sup rebus quę successere in Almeria.

ausi sũt nõ obtẽperare, quia nullo pacto adduci poterã ea fuisse eius mãdato, nec cõsilio gesta, prout Qualpopoca, & alii asserebãt, sed ꝙ illa potius proferebãt, ut se excusarẽt, & mihi cõsultũ esse uidebat, ut mitteret euocatũ dictũ Qualpopoca cum sibi adiũctis proceribus, ut ueritas appareret, & prędicti meritas luerent pœnas, & Maiestas Vestra eius bonũ animũ in eandẽ cognosceret, & ex hoc ne progratiarũ actione, quam Maiestas Vestra eidem agendã cõmittere deberet, e contrario nõ cogeret aliquid damni, & incõmodi eidem inferendũ cõmittere, postꝗ ueritas erat ab eo, quod dictus Qualpopoca, & cõiuncti proferebãt, & illico quosdam ex suis pręsto esse iussit, quibus sigillũ tradidit,

Muteezuma destinat viros ad adducendum qualpopoca.

Quod in brachio ex gẽmis gestabat, iussitq;, ut ad Ciuitatẽ Almeriam, quæ septuaginta leucis abest a celebri Ciuitate Temixtitan proficiscerẽtur, & dictũ Qualpopoca cum aliis, qui dictos Hyspanos interfecerant adducerẽt, & si sponte uenire nollẽt eosdem uinctos adducerẽt, & si eisdem obstarẽt, Quasdam cõmunitates i sui auxiliũ, quas demõstrauit cõterminas dictę Ciuitati Almerię euocarẽt, eosq; ui capiendos curarẽt, & nullo pacto sine prelibatis ad eum reuerterentur, qui mandatis, pariturí recessere, quib9 uiã ingressis Domino muteezuma gratias egi de exacta per eum adhibita diligentia in prelibatis capiendis ex eo, quia cogebar reddere rationẽ Maiestati Vestrę de omnib9 Hispanis, qui mecũ transfretauerãt, ad hoc ut posse reddere uerã rationẽ Vestræ Ma-

Iubet Cortesius dño Muteezuma. veniat et habitet in sua habitatione. donec adducatur qualpopoca.

iestati necesse erat, ut ueniret, & moraretur in hospicio meo, donec ueritas elucesseret, & donec ille omni culpa uacuus appareret, petebamq; ab eo, ne illud ægre, aut moleste ferret, quia domi meæ non erat futurus captiuus, sed omni parte liber, & me nec in ipsius obsequiis, nec dominio quoquo pacto interponere cõstituerã, & in sua optione erat, quam partẽ uellet Palatii, in quo morã tunc temporis trahebam, & eidẽ fidem meã pollicebar, hac detẽtione nil tedii, aut molestię sibi cõtingere posse dabatur, & ultra suum seruitium, meorũ quoq; adhiberetur, & omnibus ad libitum imperare proculdubio posset, & circa hoc diu fuimus altercati, & quæ hinc inde prolata fuerint longũ esset enumerare, tandẽ placere sibi domũ meam mecũ accedere professus est, mã-

Conducitur Muteezuma ad palatium Cortesij: et nota modum quo illum conducebant.

dauitq; locũ in meo Palatio, sibi parãdum, & exstruendum, quo preparato plurimi magni proceres affuere, & deductis uestibus, & brachiis eorũ subductis nudis pedibus illius lecticam cõducebant, non multũ ornatam, & maximo cum silentio eum flentes lecticæ imposuerunt, & progressi fuimus ad nostrum palatium

sine aliquo tumultu, ꝗuis postea tumultuari vulgus cępisset, tamẽ quamprimũ ad aures muteezuma illa peruenire, illico omnes iussit quiescere, & sic omnis populus eo die, & semper, dum Domin9 muteezuma apud me detent9 fuit quiete uixit, quia optime hospitabat, & idem seruitiũ habebat, quod prius domi suæ retinebat, quod fuit magnũ, & admiratione dignũ, ut infuturum referam, & socii mei quoq; eum, quib9 poterant cõmodis, & obsequiis prosequebantur.

Dñs Muteezuma tumultum cessare iubet.

¶ Dum Domin9 muteezuma a me detineretur, qui ad adducendũ Qualpopoca, & alios adherentes, qui Hyspanos morti dederant, profecti fuerant, rediere adducẽtes ipsũ Qualpopoca cũ uno ex eiusdem filiis, & alios pretere a uiros, qui dicebãtur inter fuisse neci dictorũ Hyspanorũ, Ipsumq; Qualpopoca lectica in modũ magni Domini cõduxere, quem potestati meæ cõcessere vna cum reliquis, quẽ in carcerẽ cũ aliis intrudendũ commisi, & manicis, & cõpedibus alligari, a quib9 postꝗ se Hyspanos interemisse cõfessi sũt, sciscitatus sũ an subessẽt Domino muteezuma, prefat9 uero Qualpopoca respondẽdo a me petiit, an esset alius Domin9, cui deberet subiici, quasi innuens, ꝙ null9 alius erat Domin9, cui subiici deberet, & erat uasallus Domini mutezuma, & postea ab eisdem quæsiui, an ea quæ fecissẽt, fecissent sua sponte, aut mandato, & consilio Domini sui muteezuma, omnes dixerunt sua sponte non mãdato sui Domini, ꝗuis postea dum sententia in eos prolata executioni mãdabatur, & comburi debebãt, clamauerint unamines cõmisisse mandato Domini sui tale facinus, & suo iussu cõmiserant, & hoc modo fuerũt publice in platea sine aliquo tumultu, aut seditione cõbusti: Et eodẽ die, quo cõbusti fuere, quia iam cõfessi fuerant Dominũ muteezuma fuisse auctorem prelibati homicidii in Hyspanos perpetrati, eundem in cõpedes collocari iussi, quo spectaculo maxime animo cõsternatus est, quamuis eodem die, postꝗ multa secũ fuerã collocutus eidẽ cõpedes eximẽdos ordinauerim, quo facto fuit maxime recreat9, & plurimũ uoluptatis est cõsecutus, & deinde assidue illi morẽ gerere quãtũ in me erat omnib9 in reb9 summopere studui, & precipue quia publice ubiq; locorũ profitebar tã ipsis incolis, ꝗ Dominis prouintiarũ, qui ad me cõfluebant, Maiestati Vestræ summopere placere ꝙ Domin9 muteezuma regnaret, ut prius regnare solebat, hac tamẽ cõditione, ut recognosceret Maiestatẽ Vestrã in superiorem, & Dominũ, ut Maiestas Vestra recognoscitur ab aliis omnibus, & illi subditi rem gratã Maiestati Vestrę facerent

Adducit captus Qualpopoca cum coniuratis ad cortesium.

Comburitur mãdato Cortesij Qualpopoca cum coniuratis.

si in posterũ tenuissent illum in Dominũ, & superiorẽ, quẽadmodũ faciebant ante aduentũ meũ, & tam bene me secũ gessi, et satisfeci, quod pluries illũ rogans commisi, ut domũ suam proficisceretur, tamẽ mihi responsum semper dederat, se optime ibi in ea domo apud me cõmorari, cum nil sibi omnino deesset, non aliter q̃ si domi suæ fuisset, Nã si domi suæ esset facillime euenire posset, q̃ Domini Prouintiarũ capta occasione possent illum sollicitare, & inducere ad perpetrandũ aliquid cõtra me contra uolũtatẽ suã, quod redũdaret in vestræ Maiestatis dãnũ, cui iam constituerat, quãtũ in eo poterat semper inseruire, & donec redderet certiores suos, quid nam haberet in animo, optime erat ibi, & q̃uis aliquid super hac re eidem proponerẽt, illis respondere facillime poterat, q̃ ipse non erat in sua potestate, & hoc pacto se excusare poterat, & pluries a me petiit, ut posset ire spatiatũ, quod eidem nunq̃ recusaui, vt ire posset spaciatum ad alias domos, quæ uoluptatis causa ibi constructę erant, & aliquando exiuit spatiatũ Ciuitatem quatuor, aut quinq̃ Hyspanis comitantibus per duas leucas, & quotienscumq̃ reuertebatur, uidebatur lętus, & vultu hilari, & cum exibat, donabat uarias gẽmas, & uestes tam Hyspanis, q̃ Incolis, quem maxima caterua semper comitabatur, & ad minus ad tria millia hominũ, & corũ maior pars erat procerum, & Dominorũ illius prouintię, & assidue conuiuia opipare parata, & tripudia celebrare delectabaẽ, quæ profecto maximis postea laudibus ab omnibus merito extolli debebant:

Nota bonum Dñi Muteezuma animũ in Cath: maie:

Uaria sepius donat munera eis comitantibus Muteezuma.

¶ Postq̃ cognoui illũ ex corde desiderare esse in Regali vestræ Maiestatis seruitio, rogaui, quo ampliorem relationẽ Maiestati Vestræ transmittere possem de his, quæ in istis locis, & prouintiis continentur, ut mihi aurifodinas ostendendas curaret, qui sibi placere hilari vultu, & verbis demõstrauit, & eo instanti quosdam familiares eius accersiri iussit, & pro qualibet prouintia, in qua aurum extrahebatur, misit duos ex eis, rogauitq̃ ut totidem Hyspanos sibi in comites illuc transmitterem, qui quo ingenio aurum eliciebatur, conspicerent, quod facile executus sum, & ad quamlibet prouintiã destinaui Hyspanos duos, qui comitarentur Indos, erãt autem prouintiæ quatuor, quidã ex illis deuenere ad prouintiam quandam, quam Cuzula appellãt, quæ abest per leucas octuaginta a celebri Ciuitate Temixtitã, cuius prouintię Incolæ subsunt Domino muteezuma, & ipsi ostenderunt eisdem tria lata flumina, & exomnibus adduxere inditia auri purissimi quamq̃ modicum adduxerint, non enim habebant alia instru-

Aurifodinas sibi ostendi petit Cortesius a muteezuma.

Destinantur a Cortesio hyspani ad quatuor prouintias ad Aurifodinas inspiciendas.

menta, sed ea tantum, quibus ipsi Indi aurum extrahere solebant, & ut Hyspani retulere, transgressi sunt tres prouintias multis pagis, uillis, & ędificiis refertas, ita ut in Hyspania non repeריantur meliores, sunt in illis prouintiis multę Ciuitates, & colonię in magna quantitate, & asseruere uidisse habitationem quãdam cum arce, quæ est amplior, & magis munita castro Burgensis Ciuitatis Hyspaniarum, & Incolę unius ex his Prouintiis, quæ Tamazulapa nuncupatur, ornatiori habitu, & ditiori incedunt incolis prouintiarum, quas hactenus uidemus, & sunt maximę prudentiæ, Secundi uero profecti sunt ad Prouintiam, quę dicitur Malinaltebequæ, quæ etiã abest a dicta magna Ciuitate Temixtitan per leucas septuaginta, & plus uergit ad littora maris, & illi quoq̃ attulere inditia auri, ex magno flumine, qui illac pręterlabitur: Tertii uero aliam Prouintiam adiere, ubi sũt gentes, quę differunt idiomate ab incolis proximę prouintiæ Culua, quam Tenis aqpellant, & illi9 prouintiæ Dominus nomine Coatelicamat, quia prouintiam obtinet in excelsis montib9 dicto Domino muteezuma non paret, & etiam, quia illius prouintiæ incolæ sunt martiales, & certamen ineũt hastis uiginti quinq̃, aut aliquando triginta palmos in longitudinem continentes. Et quoniam isti non erant subiecti Domino muteezuma, indi, qui pfecti erãt cũ Hyspanis, eam prouintiã ingredi nõ sunt ausi, si prius Dominũ illius de eorum aduentu certiorem non facerent, ab eoq̃ saluũ conductũ obtinerẽt, asserentes eos eã ob causam aduenisse, ut suas aurifodinas uidẽdi copia eisdem concederetur, & q̃ meo, & Domini muteezuma nomine dignaretur illis eas ostẽdere Coatelicamat responsum dedit. Hyspani eo tuto, & libere accederent, & aurifodinas inspicerent, & ea omnia, quæ uidere cuperent, sed eos e Culua, quos sciebat missos nomine muteezuma admonebat, ne prouintiam suam ingrederẽtur, quia hostiũ loco eos habebat: Ancipiti animo fuere aliquandiu Hyspani irent soli, an non, maxime, quia Indi, quos secum adduxerant, eos admonebant, ne irent, quoniam ideo eos solos intromittebat, ut eos facili9 interficere posset, Inuicti tamen animo Hyspani ulterius progredi constituerunt, fuerunt bene, & placide ab incolis, & eorũ Domino suscępti, & eis ostenderunt septem, aut octo flumina, ex quibus se aurum extrahere dicebant: Hyspani una cum Indis ex omnibus illis fluminibus aurum extraxere, & inditia prędictorũ fluminum attulere, & cum eisdem Hyspanis dictus Coatelicamat misit ad me nuncios suos, quibus se pro-

Pulchrę prouintię et vt i Hyspania ędificiis refertę.

Prouintiam Zhenis Hyspani ad aurifodinas inspiciendas proficiscuntur.

Læto animo recipiunt hyspani a Coatelicamat.

Septem: aut octo reperiũt flumina Hyspani: ex quib9 aurũ extrahũt.

uintiam suam Regali Maiestatis Vestræ seruitio offerebat, & eis
Munera cortesio allata.
dem ad me misit quędam aurea emblemata, & uestes, quibus
Incolæ illius Prouintię Maxime vtuntur. Vltimi uero accessere
ad aliam Prouintiam Tuchitebeque nominatam, quæ eodem
directo uergit ad mare per duodecim leucas a puintia Malinal-
tebeque, in qua iã superius dixi inuentũ fuisse aurũ, & Incolę
eisdem ostenderũt duo flumina, ex quibus pariformiter addux
Locus ad extrahendũ aurum et constituendas habitationes accomod⁹.
ere auri inditia, & prout ex Hyspanis, qui ibi fuerant percipere
potui, Prouintia illa est admodum apta ad cõstituendas ibidem
habitationes, & ad aurum extrahendum, petii a Domino mutee
zuma, ꝙ in illa Prouintia Malinaltebeque, quia illa ad prędicta
magis apta uidebatur cõstrui faceret unam habitationem pro
Maiestate Vestra, & in ea cõstruenda omnem posibilẽ adhibu-
it diligentiam, & talem, ꝙ duorũ Mensium spatio eo in loco iam
seminauerant sexaginta mensuras (Quas anegas Hyspani uo-
cant) ex quodam semine ab eis mayz nuncupato, ex quo panem
Cacap vini loco vtuntur in illis partibus et monetę.
conficiunt, & decẽ mensuras cicerũ, & cacap, qui est fruct⁹ amyg
dolę similis, quo fructu in puluerem redacto uini loco vtuntur,
& tantę in ea prouintia est ęstimationis, ut pecuniarũ loco omnia
in foris, & vbiq; necessaria, eodem acquirant: Ibiq; binas habita
tiones amplas edificari curauit, & in altera ultra habitationẽ ap
posuerunt stagnũ, in quo erant quingenti anseres ex industria ibi
collocati, qui ibi sũt in maximo pretio, quia eos quotannis deplu
mant, & illorum plumis, & pennis utuntur, & in dicta habita-
tione collocarunt ultra mille, & quingentas gallinas, & alia plu-
rima ad domesticũ usum facientia, & multotiens Hyspani, qui eã
uiderunt, & ornamenta diligenter perpenderunt, putarunt ascen-
Domus erecte p Muteczuma p Hyspanis ascẽdũt ad quadraginta millia florenorum.
dere dictas habitationes ad uiginti milia Castellanorum auri, &
similiter petii ab eodẽ Domino muteezuma, ut mihi aperiret, si
in littore illius Maris esset fluuius aliquis, uel sinus, quos naues
illuc applicantes facile ingredi posent, & tuto in eisdem sistere,
qui retulit se penitus eius rei ignarum, tamẽ ꝙ mihi Maris illius
panno depingi curaret littora, & sin⁹, & flumina in mare conflu
entia, & ꝙ postea poteram mittere meos Hyspanos ad perscru-
tandũ, & diligenter inspiciendum, & ipse muteezuma eligeret in
eorũ duces Incolas dictæ prouintiæ, quod postea re effecit, quo-
Nota in illis partibus esse artẽ pingẽdi.
niam sequenti die mihi attullere lineo panno picta omnia maris
littora, sinus, & flumina in illud confluentia, ibi conspiciebatur
flumen quoddam cęteris magis amplũ, prout ex ea figura colligi
poterat in mare profluens, & uidebatur fluere inter geminos

montes, qui appellantur sanmyn in sinu quodam, ubi Naucleri
putabãt eousq;, ꝙ diuidatur puintia Mazamalco nũcupata, dix
Destinat cortesius Hyspanos ad inquirendũ maris portus.
itq; quos uellẽ destinarẽ, & eo pacto misi decem Hispanos, inter
quos aliqui Maritima disciplina plurimũ pollebant, & cum duci
bus, quos dederat muteezuma progresi perlustrarunt omnia il-
la littora a portu Chalchilmeca, quẽ sanctiuan appellant, ubi me
is nauibus applicueram, quæ perlustratio ascendit ad septuaginta
leucas, & ultra, & nullũ fluuium, aut sinum adinuenere, in quos
naues posent ingredi, quamuis dicta littora habeant plura, &
maxima, & in omnib⁹ illis fluminib⁹ periculũ faciebãt Canois
insidẽtes emisa in pfũdũ bolide, et sic deuenere ad puintiã Qua
Inueniũt portum ad capiẽdas naues apũ Hyspani.
calcalco, qua supradictus fluui⁹ pręterlabitur, & illi⁹ Prouintiæ
Dominus, qui Tuchintecla nuncupatur, illos benigne suscepit,
& eisdem Canoas consignari iusit, quibus flumen ingredi pos-
sent, & in illius fauce aquæ profunditatẽ ad duos cum dimidio
hominũ status inuenere etiã eo tempore, quo aquę maxime de-
fluxere, & dicto fluuio delati sunt per leucas duodecim, & minor
profunditas, quæ dicto spatio continebatur, est ad sextum homi
nis statum per ea, quæ coniicere potuerunt, ascendit ulterius per
leucas triginta in tali profunditate, In ipsius fluuii ripa sunt
magnæ, & plurimę Coloniæ, & vniuersa illa prouintia est in pla
Nota prouintiam Quacalcalco fertilitatem et hominum multitudinem.
no sita fertilis, & rebus omnib⁹, quę tellus ferre consueuit exube
rans, & gens quasi innumerabilis, Isti ex hac Prouintia non sub
iiciuntur Domino muteezuma, Immo eius hostes accerrimi, & pa
riformiter eo tunc, cum Hyspani ad illum uenere illis significatũ
uoluit, ꝙ illi e Culua nullo modo ad suã Prouintiam proficisceren
tur, quia erant eius hostes, Cum illi Hyspani ad me ista relatum
reuersi sunt, suos cum illis mihi nuncios quosdam destinauit, qui
Nota Tygrides esse in illis partibus.
bus ad me quędã aurea dedit, & plura Tygridum coria, & plu
ra ex plumis contexta, & uestimenta, & mihi aseruere, ꝙ Domi-
nus eorum Tuchintecla diu nomen meũ audierat, quoniam illi
ex Puchunchan, qui est fluui⁹ Grisalue, sunt eidẽ maxima iuncti
amicitia, eundem certiorem reddiderant, ꝙ illac transiueram, &
cum eisdem fuerã congresus, quia me harenę hospitio prohibe-
bant, & eorum colonię, & quẽadmodum postea nos amicitiam
inniueramus, & illi se subdiderant imperio Vestræ Maiestatis, &
Tuchintecla p nũcios suos se in vasallum Cath. Ma. subdit.
ille quoq; se Regali Maiestatis Vestræ seruitio cum uniuersa sua
Prouintia offerebat, rogabatq;, ut illũ in amicũ reciperem, hac ta
mẽ conditione, ꝙ incolę prouintiæ e Culua regionem suam nullo
pacto ingrederent, & peterem e rebus, quæ in prouinta illa con-

tinent, quoniã ea omnia, quę ab eo expeterẽ impartiri, & exequi paratus existebat.

Nunciãt cortesio Hyspani se portum inuenisse.

℄ Postq̃ mihi renũciatum est ab eis Hyspanis, qui ab illa prouintia exploratu uenerant, illam ad Coloniam ibi constituendam aptã. & cõmodam, & ab eisdem portum adinuentum, animo admodum lęto fui, quoniam ab eo tempore, quo ad regionẽ hanc applicui, sollicitus fui de portu inuestigando in littoribus istis, & etiam, ut prope eundem inuenire posem locum aptum ad habitationes faciendas, tamen eousq; inuenire nõ potueram a littore incipiente a flumine Sancti Antonii, qui est proxim9 fluuio Grisal ue usq; ad fluuium Panuco, qui est in littore inferiori ubi quidam Hyspani mandato Francisci de garay Coloniam suã constituerant, de quibus posthac mentionem faciam, & ut meli9 exploratas haberẽ res illi9 Prouintiæ, & portũ antedictũ, & incolarum in eis degentium in nos animos, resq; alias ad ibi habitandum conducentes, alios quoq; ex meis commilitonibus ad similia idoneos cum eisdem nunciis, quos Tuchintecla Dominus illius Prouintię ad me cum muneribus destinauerat, proficisci iussi, deferentes ad eũ aliqua munuscula, & ab dicto Domino lęto uultu recepti portum denuo explorarunt, & periculum fecere, ut alii fecerãt, & inuenere locũ idoneũ ad cõstituẽdas habitatiões, & coloniam deducendam in ea, & de omnibus uera mihi retulere, & dixere omnia utensilia ad coloniam constituendam ad esse: Et Dominum illius Prouintiæ maxime gaudere, & magno teneri desiderio inseruiendi Vestræ Maiestati: Quibus reuersis cum ea relatione, Illico pręfectum cum centum, & quinquaginta militibus eo destinaui ad fortilitium ibi construendum, ad quod construendum Dominus Prouintiæ se obtulerat. & pariformiter domos omnes, quibus pro nostri habitatione egeremus. & quas eidem imponetem: Et illico ubi coloniam locandam constituerã, sex domos ędificandas curauit eisdem indicauit esse sibi gratum in sua sisterent prouintia, & q eam habitandum suscipiebant.

Mittit denuo Cortesi9 hyspanos ad explorandũ portum.

Mittit Cortesi9 pfectum ad Coloniam cõstruendam in fluuio Panuco.

℄ Superioribus narrationis capitulis Potentissime Domine exposui, q eo tempore, quo ad celebrem Ciuitatem Temixtitã

proficiscebat, mihi obuiam venerat quidam magnus, & potẽs Dominus, qui se missum a Domino muteezuma profitebatur, ut postea percęperam, erat eidem sanguine iunctus, & Prouintia, cui Dominabatur erat contermina prouintiæ muteezuma, & eius prouintia nuncupatur Aculuacan, & caput Prouintiæ est Ciuitas lacui salso proxima, & ex ea per lacum ad magnum Ciuitatem Temixtitan Canois sunt Sex leucę, si quis autem pedibus proficisceretur, habet decem leucas, hanc Ciuitatem Tescucu appellant, habet in se ultra triginta milia domorum: Illius Dominus habet ibi miranda palatia, & habitationes, Meschitas pręterea, & oratoria magna, & optime constructa, Dominatur etiam duab9 aliis Ciuitatib9, altera ab est a Ciuitate Tescucu spatio leucarũ triũ Acuruma, altera uero spatio leucarũ q̃tuor. q̃ Otumpa appellant: Istarum quęlibet habet ad quater mille habitationes: Habet pręterea dicta prouintia Aculuacan pagos & uillas plurimas, est solum fęcudissimum ad culturam, & tota Regio, cui pręest ab uno latere est contermina prouintiæ Churultecal, de qua diu meminimus, Hic Dominus nomine Cacamacin: Post detentionem personæ Domini muteezuma a me factã tam a Maiestate Vestra, cui se subdiderat, quam a Domino muteezuma defecerat, & quamuis pluries illum monerem, ut Regale seruitium, & obedientiam Maiestateti Vestræ exhibere uellet, monitus tamen & a me, a dicto Domino muteezuma, nunq̃ parere uoluit, Immo superbe respondendo aiebat, q si quis uellet ab eo aliquid, ad Prouintiã ei9 proficisceret, & ibi experiret, quanti esset, & quale foret Regale seruitium quod exequi tenebatur: Pręparauerat, ut audiuerã iam maximas copias maxime bellігeras, & postq̃ illum monitionibus adducere nõ potui, Dominum muteezuma sum allocutus, & ab eo petii, quid nobis agendum in hac re cẽseret, ne ille rebellionis constra nos factę pęnarum expers persisteret, responsum dedit, uelle eum ui expugnare erat maxima difficultas, quoniam magnus Dominus habebatur & potẽs, copiis maxime abundans militiæ aptis, & sine maximo discrimine, & militum amissione expugnari posse non putabat, Sed q ipse muteezuma habebat in prouintia illius Cacamacin plurimos ex primatibus, qui cum eo morabantur, & eis dabat stipendium, & q constituerat eos aloqui, ut aliquos ex militibus

Tescucu Ciuitas.

Prouintię Aculuacã descriptio.

Cacamacin superba respõsio

Cacamacin potentiã narrat dominus Muteezuma.

Conciliū dñi Mutezuma Cortesio datum ad capiēdū cacamacin.

dicti Cacamacin abducerent, qui postq̃ eis fidem nostram dedissemus, ꝙ securi, & tuti essent, partibus nostris fauerēt, illum tuto expugnare possemus, & sic euenit, quia dictus Dominus muteezuma ita egit cum eis, ꝙ illi induxerūt dictum Cacamacin, ut cū illis conueniret in dicta Ciuitate Tescucu, & ipsi tanquam primates darent operam consulere rebus ad cōmodum sui Domini facientib9, & ipsi tristarentur, si ille aliquid faceret unde periclitari, & ad ultimā internitionē dari posset, & sic in unum conuenere in amplo, & elegāti pallatio dicti Cacamacin, quod ē in ipso lac littore, & eo modo ędificatum extitit, quod subtus illud Canois patet iter, & in lacū exeunt, ibi pręparatas canoas secreto collocauerant, & etiam eo loci plures uiros disposuerant, si forte dictus Cacamacin obsisteret, nec se capi permitteret, eundem ui capere possent, & cū omnes conuenissent, illi cōiurati primates Cacamacin apprehenderunt anteq̃ a suis audiretur, & canoę impositum per lacum ad magnū Ciuitatem deduxerunt, quæ (ut superius dixi) distat per leucas sex, quem adductum lecticæ imposuere, ut tantum Dominū decebat, illumq̧ mihi exhibuere, cui illico compedes iniiciendos. & bene custodiri mandaui, & cōmunicato consilio cum Domino muteezuma, ipsius detenti fratrem nomine Celsitudinis Vestræ ꝓuintiæ illi pręfeci, qui Cocuzcacim nominabatur, cui ab omnibus cōmunitatibus, & Dominis dictę ꝓuintię debitā obedientiā exhibendā modis omnib9 curaui, tanq̃ suo Domino, donec aliud per Maiestatē Vestrā esset cōstitutū & ita executū est, quoniā in posterū omnes eidem paruerūt tanq̃ Domino, ut prius paruerant dicto Cacamacin, & ille omnia quę illi Maiestatis Vestræ nomine mandaui libentissime, & fideliter fuit exequutus: Post aliquot dies transactos a captiuitate dicti Cacamacin Dictus Dominus muteezuma omnes Dominos prouintiarū suarū, & Ciuitatū circūiacentiū conuenire iussit, & mihi postq̃ conuenere, nuntiauit, ut eo ꝓfisciſci deberē, & post meū aduentū talia fatus est: Charissimi fratres, & amici diu optime nostis uos omnes, patres uestros, & maiores, mihi, & antecessorib9 meis subditos extitisse, & a me, & abeisdē optime tentos, & omnibus honoribus cōdecoratos fuisse, & uos quoq̧ mihi, & maioribus meis ea exhibuistis, que boni, & fideles uasalli Dominis suis pręstare tenentur: Etiam arbitror uos illud ab antecessorib9 memoria tenere, nostrum genus ex his Prouintiis originem nō ducere, sed e longinquis prouintiis huc aduectum: Nam maiores

Insidię parātur Cacamacin a suis.

Capit a suis Cacamacin & ad Cortesiū adducitur.

Cocuzcacim Ciuitati Tescucu pficitur a Cortesio.

Conuocātur omnes vasalli Muteezuma ad Ciuitatē Temixtitā et orōem habet.

nostros huc adduxit quidā eorum Dominus, qui eos in ea dimisit, atq̧ discessit, & longo post tempore rediit, & maiores nostros colonias his in regionib9 posuisse, & ex Incolis vxores duxisse, & ex eis liberos procreasse inuenit, adeo ꝙ ulterius secū progredi noluerunt, nec in Dominū suscipere, at ille discedens promisit, ꝙ aut personaliter rediret, aut alios suo nomine huc destinaret tot copiis, & tali potentia, & potestate, ut posset eos ad illius seruitia constringere, Scitisq̧, ꝙ eum hactenus indies expectauimus, & per ea, quæ pręsens eius præfectus nobis retulit de Rege eo, & potenti Domino, quem eum huc destinasse, & a loco unde huc aduentasse profitetur, pro cōperto habeo, & uos similiter tenere debetis, ꝙ hic uere est ille Dominus, quem expectabam9, & eo maxime quia præfectus eius affirmat diu nostri notitiam illum habuisse: Sed posteaquam nostri Maiores ea, quæ tenebantur Dominis suis præstare, non præstitere, nos id oportet facere, & Diis nostris agamus gratias, ꝙ illud, quod tam diu expectauimus, nostris temporibus euenerit: Iccirco uos omnes obtestatos uelim, postq̃ illud quod exposui diu uobis omnibus notum est quemadmodum me hactenus in Dominum tenuistis, & mihi paruistis, post hac Maximo, & potenti huic Regi pareatis, & illū in omnib9 Dñm habeatis, Postq̃ ille uester Dñs naturalis existit, & illi9 uice hūc eius pfectū in Dñm habete, colite, & obseruate, & oīa tributa, & obsequia, quæ mihi hactenus impendere soliti estis, huic eius pręfecto exhibete. quoniā ego pariformiter cōtribuere, & omnib9 ei9 mandatis parere astringor, & ulterius omnia exequi, & præstare, quæ de Iure Domino pręstare tenemini, in quo rem mihi gratissimam facietis, Hæc omnia plurib9 lachrimis, & maiora imo trahens suspiria corde, quam quilibet fari posset ꝓtulit, Comitabātur reliq oēs proceres lachrimas muteezuma suis assiduis lachrimis, & tātū, ꝙ paululū imorati sūt āteq̃ respōdere possēt, & ꝓfecto serenissime Domine null9 affuit ex Hyspanis, qui eidem non plurimū cōpateretur, Tandem sedatis lachrimis responsum dedere, ꝙ illi se in subditos dediderant, & eum in Dominū habebant, & tenebant: Iccirco pollicebātur se omnia executuros, quæ ipse cōstituisset, & ea de causa, & etiam rationibus per eum deductis lęto animo uellent illius iussa exequi, & ex tunc se perpetuo subdebant Maiestati Vestræ, & se in uasallos offerebant, & ibidem eorum quilibet pollicitus est exequi ea, quæ Regali. Maie. Vestræ nōie fuissēt imposita, & exhibere oēs cōtributiōes, & obseqa, quæ antea dicto Dño muteezūa pręstare

Dominū e cum sua originē aduerte.

Imperatorē a domio suo primo originē ducere arbitrantur in illis partibus.

Muteezuma se in vasallum subdit Sacrę Cesa. & cat. Maiestati.

Omnes dñi e Temixtitan. pollicent̄ esse vasalli Sac. et Catholicę Maiestatis.

soliti fuerunt, & reliqua omnia, quæ Regali Maiestatis Vestrę nomine eisdē pręciperent, quę omnia per aliquos publicos notarios cōscripta sūt, & de pmissis publicū cōfecit instrumētū, cui9 copiā petii pręsentibus Hyspanis multis, Postq̄ omnes prefati Domini se Maiestati Vestræ subdiderant, allocutus sum dictum Dominū muteezuma, & ei significaui Maiestati Vestræ aliqua auri quantitate pro quibusdam operibus suis perficiendis opus esse, Rogabamq̄ aliquos e suis, & ego similiter aliquos e meis Hyspanis destinarem per prouintias, & habitationes illorum Dominorum, qui se eo die obtulerant eos hortando, & rogando, q de ea auri, & argenti quantitate, quam ipsi possidebant, ultra eorum exigentiam Maiestati Vestræ inseruirent, & eo pacto appareret, q illi iā inseruire cępissēt, & Maiestas Vestra latius egregium eorum animū in seruiēdo perspectū haberet, Et similiter Dominus muteezuma de eo, q̄d possidebat mihi ipse impartiretur, quoniam ea omnia Maiestati Vestræ mittere constituerā per nuncios, quos primo cum rebus aliis Maiestati Vestræ erā trāsmissur9, & eodem instanti petiit a me sibi Hyspanos consignari binos, & qui eos in uarias prouintias ad negotiū exequendum destinauit, quarū nomina, quoniā monumenta omnia amisi, nō subueniunt, Illę enim prouintiæ sūt plurimę, & diuersę, quarū aliquæ per octuaginta, & aliquę per centū leucas aberant a dicta Ciuitate Temixtitan, & cū pręd ictis Hyspanis ire iussit quosdam ex suis, quibus pręcepit, ut ad dictarū Prouintiarum & Ciuitatum Dominos proficiscerent, & exponerent, q ego unicuiq̄ quandam auri summā, quam ipse constituit, Imperabam, & hoc executū est, nam illi omnes Domini, ad quos profecti sūt, Contribuerunt imperatā sūmam tā emblematū, q̄ auri in massis, & foliis, & aliorū, quę ipsi possidebant, & fuso eo quod fundi potuit ex quinta illorum portione, quę Maiestati Vestræ debet, fuerunt triginta duo millia, & quadringenta pondera auri absq̄ supellectilib9 ex auro, argento, rebus ex plumis factis, parmis gemmis, & aliis pluribus rebus maximi ualoris, quæ omnia Maiestati Vestræ cōsignaui, & seposui, quę transcendunt ualorē centū millium Ducatorū, Erant pręterea talia, & tātū mira, q uarietate eorū, & nouitate erāt iextimabilia: Nec putādū arbitrorq̄ oēs ex principib9 tā Christicolis, q̄ infidelib9, de quib9 apud mortale i mpręsentiarū mētio habeat, talia haberi possint, & certe Maie. Vestræ illa, quę expono nimia uideri non debēt, postq̄ sicse habet ueritas, q eorum, quę terra mariq̄ haberi possunt, & de qui

Cortesi9 a domino Mutec zuma et reliquis proceri b9 Aurū petit ad Imperatorem transmittendum.

Mittunt hyspani ad colligendū aurum Sa: Ces: maiestati transmittendum.

Nota res miras Cortesio esse donatas.

bus ipse cognitionē aliquā habebat, simulachra ad uerā formā tā aurea, q̄ argētea, & ex gēmis, & ex plumis obtinebat, & in tali excellentia, & perfectione, q pene uiua spectantib9 uidebantur, quorum mihi non modica impartitus est pro Maiestate Vestra absq̄ aliis, quæ sibi picta exhibui, quæ omnia ex auro fingi curauit, ut sūt imagines Saluatoris crucifixi, emblemata, torques, numismata, & alia plura e nostris, ad quorū imaginē similia fieri curauit, accessit etiam portioni Maiestatis Vestræ argenti recepti ultra centū marcas, quod in uarias tā paruas, q̄ maiores fiendas parop sides distribui, & scutellas, pareras, coclearea, quātū ill9 dicere potui, & ultra hęc dictus muteezuma mihi donauit plura ornamēta ex suis, quæ talia erant, ut perspecto, q ex oī parte erāt ex bombice, & absq̄ serico in toto terrarum orbe, talia fieri, & texi non possent, nec tot diuersis propriis coloribus, & laboribus, & iter ea erāt aliq̄ uestiū genera, ad usū mulierū, & uirorū mirabilia, erant pręterea apparatus pro lectisterniis, quibus ex serico facti, merito cōparari non possent, erant allii apparatus, quib9 in ecclesiis, & aulis uti possumus, erant culcitrę lectisterniorū cooperimēta, tā ex plumis, q̄ ex bōbice uariorū colorū, similiter, & mirabilium, & alia multa, quæ cum talia, & tanta sint ea Maiestati Vestræ exprimere nescio, obtulit etiam duodecim Zerbatanas. Est autem Zerbatana lignū longū concauū, qua aues paruas insectamur, ex illis spicula seu globulos exiguos in modū fabarum ex creta cōpactos flatu emittēdo, quarū excellentiam etiā exprimere nequeo, quia illę elegantibus picturis, & coloribus perfectissimis constabant, in eius extremitatibus, & medio extabat aurum ad palmi altitudinem mira arte elaboratum, & peram aureis filis cōtextā, & globulos supradictos imponēdos, quos aureos se mihi daturū pollicitus est, impartitus est modulū ad eosdem effingēdos aureū, & alia multa, quorū infinitus est numerus:

Nota imagines et simulachra varia pulcherrima.

Nota vestes in partibus ex bombice pulcherrimas.

Zerbatanam cum globulis aureis Cortesio donat muteezuma.

¶ Vt Maiestatem Vestrā Potentissime Domine de uariis, & mirandis rebus istius Ciuitatis Temixtitā, Dominio, & isti9 Domini muteezuma obsequio certiorem redderem, ac de ritu, & consuetudine, quam obtinent Incolę, ordine, & regimine tā Ciuitatis, q̄ aliarū, quę subiiciebātur dicto Dño muteezuma longo tēpore imorari oporteret, & multos, qui eas exponere scirēt, habere necesse esset in tali genere exercitatos, ego nō possē de mille portōib9 minimā recēsere, sed ut meli9 potero aliqua ex illis, quæ uidi exprimā, quę q̄uis inculte pmātur, tamē erūt tātę admiracōi, q uix credi poterūt, nos enī pńtes ppiis ocul9 intuēdo eas uix intellctu pcipi

Domini Muteczuma servitium et obsequium narrat Cortesius.

Cortesius nō credit posse ōnia dñi Mutezuma referre.

mus: Sciat tamē Maiestas Vestra, q̄ si in aliquo deficiam in preędictarũ rerũ relatione plus peccabo minuendo, q̄ augendo, tam in his, quam in aliis, quæ recensebo Celsitudini Vestræ, quoniam ęquum mihi uidetur, & apparet ea, quæ Regi meo, & Domino recēsere duxi preuia ueritate nil augendo, aut minuēdo, aut interponendo exponere.

Prouintię Messico in q̄ celebris ciuitas Temixtitan cōtinetur descriptio.

¶ Prius tamē q̄ res istius celebris Ciuitatis Temixtitan, & reliqua, quæ in proximo precedēti capite asserui, recensere aggrediar, uisũ est, ut omnia meli9 percipi possint, sitũ prouintiæ de Messico, ubi dicta magna Ciuitas est collocata, & ubi illius Domini muteezuma regia consistit, explicare: Prouintia hęc excelsis, & asperrimis montib9 circumsepta est, & in ea planities est in circuitu ad septuaginta leucas, cui planitiei in sũt gemini lac9, qui fere uniuersã occupant, quia duo illi lacus ambiunt spaciũ quinquaginta leucarũ, & in altero ex lacubus est aqua dulcis, altero uero, qui maior est, aqua salsa. Illa uero planities ab uno latere segregatur colliculis quibusdã, qui in medio planitiei cōsistũt, & dicti lacus in fine iungũtur inquadã angusta planitie, quæ inter dictos colles, & excelsos montes consistit. qua angustię extenduntur per balistę iactũ, & per ea alter lacuum ingreditur aliũ, & ad Ciuitates, & colonias, quæ in dictis lacubus existũt homines Canois inuehuntur, absq; eo, q aliquis terrã attingat, Sed quia est magnus lacus salsus, habet fluxũ, & refluxũ ad instar Maris, quotiens cũq; aqua dicti lac9 excrescit aqua salsa ingreditur lacũ dulcis aquæ, & adeo uiolēter nō aliter, q̄ si ingēs, & rapid9 fluui9 ĩgrederetur, & e cōtrario quando decrescit lacus alius dulcis salsã ingreditur: Et opulēta illa Ciuitas Temixtitan est fundata in illo magno salso lacu, & a continēti ad dictã Ciuitatem, qua est iter duarũ leucarũ, quatuor habet ingresus stratis manu fabricatis viis latis quantũ extenditur lata Hyspana equestris lancea, Ciuitas est tã ampla quantũ est Hyspalis, aut corduba, illius precipui uici amplissimi, & recto tramite pcedentes cernũt, & omnes alii, & quorũdã medietas in aquis alia in terris est, per quos Canois inuehũtur, & uici omnes habent suos exitus, ut ab uno ad alium aqua pmeare possint, omnes isti exitus, quorũ aliqui sũt latisimi, habent magnas trabes optime dolatas, & tales q quibusdam in locis posunt per eas transire decem iuncti equites, & cum considerarem si incolę uellent in me conspirare, ipsi commode facere poterant cum eo in sinu constitua sit Ciuitas, ut supra dixi, & ammouendo pontes egresum, & ingresum dictę Ciuitatis facillime

Nota lacum illum fluxum et refluxũ habere: vt mare Caspium.

nos fame perire cogerēt, priusq̄ ad cōtinentē venire posem9, cã ingres9 propere Bergãtinos quotuor erigendos curaui, & tã celeriter perfecti sũt, & tales, vt eisdē ducentos viros cum equis in littore exponere posem, quotiescũq; nobis videretur, Habet ista preclara Ciuitas plurimas plateas, ubi assidue sua habēt fora, & cōmertia ad vendendũ. & emendũ: Est in eadē Ciuitate platea, quæ est in duplo maior platea Salamatinæ Ciuitatis, vndiq; porticubus circumdata, vbi quotidie vltra sexaginta milia hominũ vendentiũ, ementiumq; cernũtur, vbi est inuenire omnia genera merciũ, quæ in prouintiis illis inuenire posint. tam ad esum, q̄ ad uestitum facientia: Venduntur res ex auro, argentoq;, plumbo, cupro, auricalco, lapidibus, ossibus, conchilib9, corallis, & ex plumis, Venditur Calx, politi lapides, & non politi, lateres crudi, & cocti, ligna dolata variis modis, & non dolata. Est vicus in quo venduntur omnia genera auium ad aucupiũ, ut gallinæ, perdices, coturnices annates, turdi, fulicæ, turtures, palumbes, passeres harũdinibus collo astricti, psitaci, milui parui, assciones tinũculi. accipitres, falcones, & aquilæ, & aliquæ ex istis auib9 rapina viuētib9 cũ plumis capite, rostro, & unguib9. Vēdũt cuniculos, lepores, ceruos, canes castratos paruos, quos ad comedēdũ educãt, Sũt vici ad herbas vendēdas, sũt ibi omnes herbę, & radices medicinales. quæ nascuntur in tota prouintia, Sunt domus pharmaca vendētiũ tam potabilia, q̄ ex unguētis, & emplastris, sũt barbitonsorũ domus, in quibus capita lauant hominib9, & radũtur, Sunt etiam ibi habitationes, ubi conueniunt ad bibendum, & comedēdum pro pecunia: Sũt ibi plurimi baiuli. vt in Hyspaniis. q portant onera de domo eorũ, qui vendiderũt, ad domũ eorũ, qui emerunt, Sunt plura ligna, carbones, focularia, storæ variæ ad lectisternia, aliæ subtiliores ad sedilia ornanda, cameras. aulasq;, Sũt omnia holera, & præsertim cepe, porri, allia, nasturtiũ, tã terrestre, q̄ aquaticũ, caules, acetosa, cardus: Sũt ibi fructus varii, inter quos sũt cerasa, pruna, quæ sũt simillima Hyspanis, sunt poma, vua, & alii fructus plurimi, quos producit illa Prouintia multũ singulares. Vendũt mel apũ, cerã, & mel Harũdinũ ex Mayz, quæ harundines habēt tantũ mellis. & sũt adeo dulces. ut sũt illæ, ex quib9 Zucarũ cōficitur. Vendũt mella ex arborib9, quib9 dã, quas vocãt in reliquis insulis Magney, & sũt dulciora musto decocto, Vēdũt etiam vinũ inde confectũ: Vendũt varia genera fili omniũ colorũ in suis corollis, & est similis vico, vbi Grãnatæ vēduntur res ex serico, sed in maiori quantitate: Venduntur ibi colores pro pictoribus, & omnia genera, sicut in Hyspaniis. &

Bergantinos quatuor erigit Cortesius ut littore exponat milites

Nota plateã mirabilē & amplam in hac ciuitate.

Nota varia genera animalium in illis partibus.

Nota etiã modum in Germania rerum esse in illa ciuitate.

Nota vuã esse in illis ptibus

Colores multi fiunt ibi sicut in Hyspaniis p pictorib9.

adeo illustria, vt meliora fieri nō posent, Venduntur coria cerui- na optime aptata cū pilo, & sine, alba, & tincta coloribus variis, Venduntur fictilia multa, & optima vernice suffulta: Vendunt dolia maxima, & parua, œnophora, ollæ, & alia vasa fictilia, & alia infinita genera vasculorū, & maiori ex parte vernice sufful torū, Vendunt multū mayz tam solidū, q̄ coctū in panem cōuer sum, & de eo habēt magna cōmertia, & in solido, & in pane, quod eundē retinet saporem, quem in reliquis Insulis retinere solet, Vendunt ortocreas ex auibus, & piscib⁹ recentibus, & salsis, cru- dis, & coctis. Vendunt oua gallinarum, & anserū, aliarūq; auiū maxima in copia, Vendunt placentas ex ouis, Et deniq; vendūt in dictis foris quicquid gignitur, & crescit in illis Prouintiis, quæ vltra ea, quæ exposui, sūt talia, & tam diuersa, q̄ propter prolixi- tatem, & quia eorū nomina non teneo, nō recēsebo, & gen⁹ quod libet mercium habet vicum proprium nulla data alia merciū com mixtione, & in hoc optimū habent ordinem, & omnia venduntur bene cōputata, vel mensurata. non tamē hactenus visum est, q̄ aliquid pōdere vendant: In huiusmodi magna platea est domus ampla in modum Iudicii, vbi semper morantur decem, aut duo- decim personæ, quę iudicant, & constituunt omnia, quæ in dicta platea eueniunt, & dubia quæ insurgūt, malosq; & delinquentes puniri iubent. Versantur in dictis plateis aliæ personę, quæ assi- due diligenter explorant, quid vendatur, & mensuras, quibus venduntur bona, inspectant. In hac Ciuitate sūt plurimæ mesch itæ, & domus Idolorū pulcherrimis ædificiis, pro parochiis, & vi- cis eorū, & in dignioribus versantur homines, qui pro religiosis more suo habētur, & cōtinue resident, pro quibus prętur loca, vbi Idola collocantur, cōperiuntur optimæ habitationes. Omnes illi sui religiosi nigris uestibus vtuntur, nec capillos minuunt, aut pec tunt a die ingress⁹ religionis, donec exierint, Filii omnes fere pri matum Ciuitatis, & Dominorū prouintiæ eo habitu in religioni- bus versantur a sexto, & septimo anno, donec eos parentes matri monio copulare constituerint, & hoc frequentius accidit in primo genitis, & eis qui in hereditate succedunt. q̄ in cęteris, Moran- tes in illis locis accessum ad mulieres non habent, nec ad eas do- mos mulieri patet accessus, abstinent a cibis quibusdam, sed vno tēpore plus alio, & inter Meschitas est vna suprema, cui⁹ magni tudinē, & illi⁹ particulas, & res, humana ligua exprimere nō pos set, q̄niā ei⁹ amplitudo tātū ꝑtendit, ut intra ipsā (quæ altissimo et ualido muro circūdata est) possit locari Ciuitas quigētarū domuū

Connumerat varia vasorū genera quę in illis partibus conficiuntur.

Nota vicos ubi quęlibet merces vendū tur: esse sepa ratos.

Nota religio sas esse etiam in illis parti- bus personas vt sunt apud nos fratres & monachi.

Nota contra hereticos nos tri temporis argumentum quoniā & In- di quodā tem- pore abstinēt a quibusdam cibis.

Continentur int⁹ in circuitu circūcirca pulcherrimæ habitationes quibus insunt magnæ aulæ, & deambulatoria, quibus resident religiosi ibi collocati; sunt eo in circuitu quadraginta turres al- tisimę, & bene cōstructæ, ad quarū penetralia itur per quinqua- ginta gradus, & minor inter eas est tantæ proceritatis, quantæ est turris Cathedralis Ecclesiæ Hyspalensis, & tam bene cōstructæ videnť, tam ex politis lapidib⁹, q̄ ex tignis, ut eis politiores fieri nō posset, aut fabricari ubiq; locorū, Omnes enim politi lapides Sacellorū, ubi Idola collocantur, variis imaginibus constant, & tecta, & tigna omnia, quæ ibi posita cernuntur, variis picturis, & liniamentis decorata, & elaborata cōsistunt, & variis mōstris, figuris, & ornamentis picta, omnes supradictę turres sunt sepul turę dñorum istius Prouintiæ, Et capellę in eisdē constructæ quæ libet suo Idolo est dicata, cui plus deuotionis attribuebāt, In hac ampla Meschita sūt tres latissimæ aulæ in quibus sunt plurima Idola miræ magnitudinis & altitudinis, variis figuris, & artibus sculpta, tam in lapidibus, q̄ in tecto: Et dictis aulis insunt alia parua facella angustis portis constructa, & facella similiter nullā cōtinent Cœli claritatem, ea facella nō ingrediuntur nisi religiosi, & illi non omnes, & in illis sunt imagines, & statuæ Idolorū, quā- uis etiam extra, vt superius dixi, reponātur, Digniores dictorum Idolorum statuas, & eorum, quibus plus fidei adhibebant, suis sedibus deturbaui, deieciq; per gradus, Sacellaq; ubi constiterāt mundare, & lustrare cōmisi: ea enim omnia sanguine sacrificato- rum mortalium aspersa cernebantur, Ibiq; gloriosæ protectricis Marię, & reliquorum sanctorū imagines collocaui. quæ omnia Muteezuma, & incolæ moleste tulerūt, & prío mihi significarūt, q̄ talia cōmittere nō deberē, quoniam si res diuulgaretur, per re liquas cōmunitates, & loca, eos mihi facillime rebelles reddere possem, quia illi arbitrabantur omnia bona temporalia a dictis Idolis sibi exhiberi, & concedi, & si Incolæ paterentur, q̄ sibi tales contumeliæ inferrerentur, succenserent, nec vlterius quicq̄ illis exhiberent, & fructus terræ exsiccarētur, quare homines fa- me perire cogerentur: Eos quotidianis adhibitis interpretibus admonui, q̄ maxime decipiebantur, spem in illis Idolis colloca- re, quos propriis manibus ex immūditiis conflauerant, & eos scire oportere, vnum esse Deū omniū vniuersalē Dominū, qui cre auerat Cœlū, & terrā, & omnia alia tam uisibilia, q̄ inuisibilia, qui pariformiter illos creauerat. & nos alios omnes, Deūq; esse sine principio, & immortalē, & q̄ illi soli credere, eundēq; solum

Nota Me- schitam mira- bilem in cuius circuitu sunt quadraginta magnę turres

Describuntur imagines ido lorum in Me schita contēti- torum.

Imponit ido- lorū loco Ge- nitricis & alio rum sanctorū imagines cor- tesius.

Cortesii ver- ba ad Domi- num Mutee- zuma & reliqs prouintiarum proceres.

Portat Muteezuma & alios proceres Cortesius vt posthabitis idolis Deum adorent.

adorare, nec aliā creaturā, aut rem aliam pręter solum Deum deberent, reliquaqꝫ alia explanaui, quæ tali in re exponere sciui, ut illos a sua Idololatria abducere possē, & ad cognitionē ueri sūmi, et omnipotentis Dei inducere, O mnes, & potissimū Muteezuma responderunt, ꝙ illi iam mihi exposuerant, se non esse oriundos ex hac Regione, & diu maiores suos ad has ꝓuintias aduentasse, & optime euenire poterat, ꝙ illi essēt aliquo errore ducti in his rebus quæ colebant, cum iam diu patriam suam exissent, & qualiter ego, qui nouissime ueneram, meli9 recordari deberē, & quæ ipsi colere, & credere deberent, & illis ea impartiri deberem, ac eos docere, ipsiqꝫ se paratos offerebant ad ea, quæ ipsis tanꝙ meliora ꝓponerē, & dictus Muteezuma, & alii plures ex primatibus affuere, dum Idola e sacellis deiicerem, & dum illa mundarentur, & nouas imagines imponerem, & omnes hilari fronte, ut coniicere potui, Illisqꝫ seriose mandaui, ne imposterū Idolis pueros sacrificarent, ut prius soliti erāt, quia hoc Deo. Opt, Max: ad modū displicebat, & Vestra Maiestas suis sacris legibus prohibebat, & pręcipiebat, ꝙ quicūqꝫ q interficit, īterficiatᷣ: Illico ab ea sacrificandi cōsuetudine abstinuerūt, & eo toto tempore, quo morat9 sum in ea Ciuitate, nusꝙ uisū est, pueros aliquos interfici, aut Idolis Immolari: Imagines, quibus isti fidem adhibent, sūt maioris proceritatis statu cuiuslibet maximi hominis: Conficiūtur ex omnibus seminibus, & leguminibus, quæ ipsi in usu habent tritis, & mixtis insimul, illaqꝫ interēptorū pro sacrificiis cordium sanguine incorporant, quæ pectore adhuc uiuentium extrahunt, & illo ex corde emanato sanguine farinam humectant in tāta quantitate, quæ sufficere possit ad perficiēdas magnas illas statuas, & eisdem perfectis, & in sacellis collocatis, plurima mortalium corda offerūt, & similiter eisdem sacrificant, & eorum faciē sanguine inde emanato. illiniunt: Et pro qualibet necessitate homini incumbenti habēt propria Idola more priscorum gentiliū, qui sua olim uenerabātur Idola, Ita ut pro captando fauore in bello idolum habent, pro suarum segetum cultura aliud, & deinde pro re qualibet quam quęrunt. aut exoptant bonos sortiri successus, pręcipuum Idolum habent, quod uenerentur: Hac celebri in Ciuitate sunt multæ magnæ, & optimæ domus, & propterea sunt tot egregiæ domus, quia omnes primarii Domini illarum Prouintiarum, & Vasalli Domino muteezuma in ea suas habent habitationes, & resident in ea quadam anni parte: Sunt ulterius primi Incolę Ciuitatis ditissimi, qui similiter egregiis

Imagines nostrę religionis imponit sacell' Idolorū cortesius.

Ex quib9 conficiant imagines Idolorū & quomodo.

Multa genera Idolorum habent sicuti nos sāctos cuiliber rei intercessores hēm9

potiuntur domibus vltra speciosas habitationes domus, egregios hortulos habent uariis floribus tam in superioribus, ꝙ in inferioribus habitationibus, per uiam ex quatuor stratis, quibus Ciuitatem ingrediuntur, protenduntur gemini aquęductus, quorū amplitudo est ad passus duos, altitudo uero ad hominis statū, & uno ex illis inuehitur dulcis aqua saporis optimi ad crassitudinē humani corporis, quę progreditur in mediū Ciuitatis, ex qua bibunt, & reliquis in rebus necessariis utuntur, alter uero alueus uacu9 est, & dum ab uno ex illis immunditias deiicere uolūt, in alio aquas ducunt, donec mundetur, & quia transit per pontes propter interualla, quibus aqua salsa ingreditur, & egreditur conducūt aquas prędictas dulces ꝑ cānales quosdam in crassitudinē unius magni bouis, qui extenduntur quantū trabes dictorū pontiū, & illa est omnibus Incolis cōmunis, cōducunt undiqꝫ aquam uenalē canois, quam hoc pacto e cānalibus accipiunt, canoas pōtibus subiiciūt, inquibus stant homines, & aqua canoas implent, & implentibus satis faciunt, & similiter in omnib9 ingressibus Ciuitatis, & ubi exonerant Canoas, qui locus est ad quem maior pars cōmeatuum, qui apportātur ingrediuntur Ciuitatē, sunt paruę casulę, quibus resident custodes, qui pro re qualibet ingrediente, aut illata Ciuitati, certū quid pro uectigali recipiunt, & nescio an Domino muteezuma proueniat, aut pręcipue Ciuitati, quia hactenus non inuestigaui, credo tamē esse Domini, quoniā in nūdinis aliarū Prouitiarū, illud uectigal uisū est colligi in ęmolumētū Dominorū Prouintiarū. Sunt plurimi in omnibus publicis foris istius Ciuitatis quotidie operarii, & Magistri Cuiuscunqꝫ artificii pręstolantes, qui operas suas conducant: Huius Ciuitatis, Incolæ meliorē modū habēt, & sunt subtiliores circa uictū, & alia domestica cæteris aliarū Prouintiarū, & Ciuitatū, quia Domin9 muteezuma semper in ea uersabatur, Et omnes Prouintiarū Domini illius Vasalli conueniebant in eadem, propterea habebant meliorem ordinem, & politiam in omnibus: Et ne longior sim in rebus istius magnę Ciuitatis recensendis, quia tam cito me non expedirem, vlterius non sequar, nisi hoc unū, ꝙ in obsequiis, & uictu habent modū in Hyspaniis obseruatū, & similiter in suis ordinationibus, & cōstitutionib9: Et dato, ꝙ hæ gentes sint barbarę, & tā segregatæ a cognitione sūmi opificis, & a cōmunione reliquarū nationū, mirabile est uidere modū ab eis in oib9 obseruatū
¶ Circa obseqa domestica ipsi9 Dñi muteezūa, et res miras, quas ad magnanimitatē status habebat, est aliqd scribēdū, & ingenue

Aquęductus quib9 inuehit̄ aqua dulcis in ciuitatem Temixtitan.

In Ciuitate Temixtitan venditur aqua Canois sicut Venetijs.

Nota Magistros cui9cūqꝫ artificij esse in hac ciuitate.

Incipit Cortesius describere obsequiū domesticum domini Muteezuma.

Excusat se Cortesius nõ posse omnia sigillatim apperire.

polliceor. Maie. Vestræ, ꝙ unde incipiam ignoro, nec quomodo finem imponere ualeam, ut eorũ minimã portionẽ finire possim, quia ut Maiestati Vestræ alias retuli, quę barbari Domini, qualis iste est potentia, aut opulentia maior hac esse potest, qui Simulachra aurea. & argentea, ex plumis, & gẽmis, & omnibus generibus, quę sub Cœlo sunt in suo Dominio, possidere posset, & Simulachra aurea, & argẽtea tam bene effigiata, ut artifex qui libet aptius aptare nõ posset: Ea uero, quæ sunt ex gẽmis, humanũ Iuditiũ cõiicere nõ posset, quo instrumẽto tam perfecte conficiantur: Ea uero ex plumis talia erant, ꝙ nec in cera, nec in reb9 sericis acu pictis, mirabiliora fieri possẽt: Non ualui cognoscere

Quantũ pateat dominium domini Muteezuma.

quantũ Dominiũ dicti Domini muteezuma extendebatur. ille enim undiq; a sua magna Ciuitate mittit nuncios cum suis mandatis per leucas ducẽtas, quib9 omnes parent, quãuis habuisset quasdam prouintias suis prouintiis circũdatas, quibuscum bella gerebat, & ut cõprẽhendere ualui eius Dominiũ erat tam latum quantẽ sunt uniuersẽ Hyspaniẽ, quia ad sexaginta leucas ultra putunchan, qui est riuus Grisalue, nuncios suos misit ad Ciuitatem nomine Cumatan, ut illi uenirent prẽstatũ obedientiã Maiestati Vestræ, quæ distabat a magna Ciuitate per ducentas, & uiginti leucas. Sed usq; ad centum, & quinquaginta nostri Hispani a me uisũ ire iussi sunt, omnes fere Domini istarũ Prouintiarũ, & maxĩ me circũuicini resident in illa Ciuitate pro maiori parte anni, ut superius retuli, Et ut plurimũ dicti Domini habent suos filios primogenitos ad seruitia dicti Domini muteezuma, et quilibet

Nota melius facere barbaros dominos ꝙ aliĩ cum primates prouintiarũ nõ rusticos in seruitio habeant.

eorũ Dominoꝝ suis in locis habẽt Castra, & in eis milites suos. et suoꝝ reddituũ, & obsequorũ collectores, & moderatores. q̃ ex oib9 puĩtiis sibi eueniũt. & cõputũ habẽt de omnib9, quæ quẽlibet ꝓuintia contribuere obligatur, habent caracteres, & figuras quasdã in papiro, quam faciunt, quas ipsi intelligunt, & quælibet Prouintia habebat separatũ obsequiũ, & contributiões secundũ qualitaté seruitii, ita ꝙ ad manus dicti Domini muteezuma perueniebant omnia genera rerũ, quæ in dictis prouintiis cõperiri poterant, & eum tam prẽsentes q̃ absentes metuebãt, quo nullos mortaliũ Dominos plus timeri Crediderim: Habebat tam in Ciuitate, q̃ extra domos plurimas uoluptatis gratia melius cõstructas q̃ dici possit, & quæ uere erãt dignæ magno Principe, & Domino

Nota mirabilia dñi Muteezuma palatia.

Habebat in Ciuitate ad usũ suum palatia tam lata, & mirabilia, ꝙ mihi impossibile uidetur magnitudinẽ, amplitudinẽ, & bonitatem illorũ recensere: Idcirco me non intromittã, ut aliquid de eis

enarrẽ. sed tantũ hoc unũ, ꝙ in Hyspaniis non sunt illis similia: Habet aliud palatiũ fere non minus bonũ, q̃ illud, in quo erat Pulcherrimũ uiridariũ quibusdam prospectaculis eidem insidentibus, & marmora, reliquaq; ornamenta erant ex iaspide optime elaborato: Illi palatio inerãt habitationes, quibus possent hospitari duo magni Principes cũ eorũ obsequio, in hoc palatio erant decem stagna, ubi habebantur omnia genera auiũ aquatiliũ istarum Prouintiarũ, quæ sunt multa, & uaria, & omniũ altilium, & ad usum uolucrũ, quæ mari aluntur, erant stagna salsæ aquæ, & ad usũ fluminibus uersantiũ erant aquæ dulces, quas aquas quodam cõstituto tempere emittebant, ut stagna emundarent, & postea suis cannalib9 ea replebãt, & cuilibet speciei uolucrũ impartiebantur cibum, qui eis erat proprius, ita ꝙ illis, quę piscibus nutriũtur pisces dabãt, & quę uermib9 uermes, & quę Mayz. Mayz, & quę aliis minorib9 seminib9, minora semina cõcedebãt: Et certa refero Maiestati Vestræ, ꝙ uolucribus pisces edentibus ducẽtẽ & quinquaginta librẽ quottidie exhibebantur ex illis, qui in dicto salso lacu capiebantur, his alendis uolucribus dabant operam tricenti uiri nulli negotio ulterius incumbentes, Erant prẽterea alii ad auibus prẽstanda medicamina prẽpositi, cuilibet stagno prospectacula imminebãt, & deambulatoria egregia, & sumptuosa, quo dictus muteezuma solatii gratia secedere solebat, In huius Palatii particula tenebat homines, pueros, fẽminasq; a natiuitate candidos in facie, corpore, capillis, superciliis. & palpebris Habebat aliam etiã domũ amplissimã, & munitissimã. in qua erat latũ prẽristillũ pauimento ex crustis marmoreis egregiis ornatum in modum latruncularię tabulę, & domus erant profũdę, quasi ad statum hominis cum dimidio, & ad magnitudinem sex passuum in quadrangulo, & in medio quarumlibet istarum habitationum, cernebatur uolucris rapina uitam quẽrens a tinunculo usq; ad aquilã, quoquot comperiuntur in Hyspaniis, & plura genera, quę nunq̃ in Hyspaniis uisa sunt, & in quolibet genere magna copia, & in qualibet istarum erat lignũ, ubi uolucres residebant, & aliud extra infra rete, & uni insidebant aues noctur no tempore, cũ pluuiosum erat tẽpus, in altero uero poterant esse exeuntes ad solẽ, & aera, dũ aliqua ẽgritudine laborant: Istis omnibus uolucribus pro eorũ cibo gallinas impartiebantur, & non aliud, in eodẽ palatio inferius quædam aulæ magnæ plenæ, sunt magnis caueis, & grandibus lignis fabrefactẽ, & coniunctæ, & in eis, ut plurimum continebantur Leones, tygrides, lupi, vulpes, Catti varii & oim horũ animaliũ tã uolãtiũ q̃ q̃drupedũ erat

Narrat Cortesius pallatij dñi Muteezuma particularitates scitu dignas.

Nota uolucrũ genera in stagnis constitutarum.

Dñs Mutteezuma habet varia genera mõstrorum.

Leones Tigrides Lupos & alias plures feras.

Tricenti viri custodiũt animalia in palatio dñi Muteezuma voluptatis causa detenta.

maxima copia, quibus ad saturitatẽ gallinas apponebant, & ad
horũ animaliũ custodiam erant alii tricenti uiri: Erat illi alia do
mus ubi plurimos uiros, & fœminas mõstruosos pumiliones, gib
bosos, & adulterinos, & alios maximę deformitatis uiros habe
bat, & gen9 quodlibet monstri suas obtinebat seperatas habita
tiones, & præerant eorũ infirmitatibus electi homines, Reliquas
dom9 uoluptatis causa cõstructas in dicta Ciuitate prætermitto,
cum & plures sint, & diuersimodæ. Obsequii sui ordo talis erat,
Illucescente quingenti, aut sexcenti uiri principales domũ suam
petebant, qui sedebant, & spaciabantur per aulas, & deambula
toria, quæ erant in domo, & ibi morantur non tamen ingrediun
tur ad eius conspectũ, & eorum familiares, & illi, qui cum eis as
sociati erant (occupabant duo, aut tria palatii impluuia) & ui
cum maximũ, & hii per diem continuum ibi moram trahebant,
nec discedebant nisi adueniente nocte, & eodem momento, quo

Quõ tractet dñs Muteezuma familiares suos.

discumbebat Dominus muteezuma, ipsi quoq; discumbebãt, &
non minus lauta cõuiuia eisdem apponebant, q̃ eorum Domi
no, & familiaribus suis portionem suam impartiebantur. penu
ariæ cellæ, & uinariæ, omnibus uenientibus patebãt, omnib9q;
esurientibus, & sitiẽtibus cibum, potumq; impartiebantur, In af
ferendo eidem cibo talis obseruabatur consuetudo, trecenti, aut
plures adulescentes epulas innumeras afferunt, & tam in pran

Quę epulę apponant Dño Muteezuma.

dio q̃ cena omnia genera rerũ comestibiliũ tã ex carne, q̃ piscib9,
fructib9, & holerib9, quæ ea in regione haberi poterant. & ob fri
giditatẽ regionis cuilibet scutellæ, & paropsidi accẽsis prunis pru
nariũ suberat, ne epulę frigiditate deteriores fierẽt, & epulas eas
omnes in aula magna, ubi cibum capere solebat in simul colloca
bant, & pene omnis aula steris ornata. & mũda epulis impleba
tur, Ipse uero muteezuma paruo puluino coreaceo insidebat egre
gie elaborato, tempore quo discumbebat, ab eo distantes quin
q;, aut sex senes discumbebãt, quibus ex appositis sibi epulis por
rigebat. aderat unus familiariũ, qui epulas apponebat, & amo
uebat, & ab aliis, qui extra erant, cibaria magis Domino ser
uientia expetebat: Lauabat manus ab initio: & in fine prandii,

Nota rem nullibi in Hystoriis Grecis aut Latinis inuentam.

aut Cenę, & ea mappa, qua semel manus exsiccabat amplius nõ
utebatur, Similiter & paropsidibus, aut scutellis, quib9 semel fue
rãt fercula allata nefas erat epulas imponi, nisi nouiter essẽt fabri
catę, & de prunariis similis obseruabatur modus, quater quotidie
uestiebatur, nunq̃ eadem utebatur ueste, quicunq; palatium in
grediebatr, nudis pedib9 illũ ingredi oportebat, & cũ uocati corã

Cerimonia qua familiares & subditi allocunt Dominum Muteezuma.

eo se exhibebãt capite, & oculis inclinatis ibãt, & corpore humil
limo, & cum alloquentes vultũ non inspectabãt, quod magnæ ue
nerationis, & reuerentiæ signũ erat, & propterea eos ea de causa
fecisse cognoui, nam quidam illius Prouintiæ Domini aliquos ex
Hyspanis increpabãt, eo q;, dũ me alloquerẽtur, erecti me intu
ebantur, quod paruę reuerentiæ, & uerecundiæ ascribebant: Cũ
domo exibat dictus muteezuma, quod raro eueniebat, omnes
eum associantes, & qui sibi obuiam fiebant, eidem vultum auer
tebant, nec pacto aliquo eum inspiciebant, & omnes, donec tran
siret, immoti permanebãt, illũ assidue prçcedebat suorũ aliquis

Semper precedit Dominum Muteezuma aliquis tres subtiles virgas deferẽs.

tres subtiles, & rectas gestãs uirgas, quod ideo fieri putaui, ut ho
mines monerẽtur, eum adesse, quando vero lectica descendebat
vnam ex illis manu ipse gestabat, eamq; donec ad cõstitutum lo
cum peruenisset retinebat, erãt tot, & tam uarię Ceremoniæ, &
modi, quos iste Domin9 muteezuma in suo obsequio seruari vole
bat, q; multo maiore indigerẽ ocio, quam impræsentiarũ nactus
sum, & tenatiori memoria, vt eas omnes possem retinere, arbitor
enim nullũ ex Saladinis, aut Dominis infidelibus, de quib9 cog
nitionẽ habeam9 tot & tales in eorũ obsequiis retinere cerimoni
as, Fui in hac celebri Ciuitate, vt reb9, quas ad Celsitudinis Vrę

Cortesio circũspectio in rebus consulendis.

seruitiũ pertinere cogitabã, prouiderẽ, consulerẽq;, & ut puintiã
pacarẽ, allicerẽq; eidẽ Maie. Vrę regiões, & habitata loca pluri
mis maximis Ciuitatib9, Villis, & Castris, & iuestigarẽ aurifodi
nas, intelligeremq; Prouintiarũ secreta tam ipsi9 Domini mutee
zuma, q̃ aliorũ, qui sibi contermini erant, & quibuscum cognitio
nẽ habet. sũt res tales, & tã admirabiles, q; pene icredibiles vide
ri debeant, & hæc erant bono animo suo, & Incolarũ a me facta,
nõ aliter q̃ si ab initio Celsitudinem Vestram in Regem uerũ, &
propriũ Dominũ cognouissent, & nõ minori animo a me Rega
li Celsitudinis Vestræ nomine imperata exequebant: Et in qui
busdam non minus Celsitudinis Vestræ seruitio vtilibus fui ibi

Tempus describitur quo Cortesi9 fuit in ciuitate Temistitam.

prępedit9 ab octaua mensis Nouembris Anni. M. D. XIX. usq;
ad ingressum mensis May instantis anni. M. D. XX. quo in dic
ta Celebri Ciuitate quietę, & trãquile agebam, & Hyspanos mul
tos fueram partitus varias, & plures regiones pacando, & coloni
as erigendo in istis Prouintiis Maximo detinebar desiderio, ex
pectabamq; nauem cum responso relationis, quam ab istis regi
onibus ab initio Maiestati Vestræ transmiseram, ut eisdem im
partiter ad Maiestatem Vestrã, quę impræsentiarũ transmitto
& omnia illa aurea, & emblemata, quæ hic habueram pro Cel

Nunciat Cortesio nouas ignotas naues ad ea littora applicuisse.

situdine Vestra: ¶ Ad me profecti sūt nō nulli Incolę Prouintiæ istius Domini Muteezuma vasalli ex eis, qui erāt contermini maris litori significantes prope montes Sancti Martini, qui sūt in littore ante portū, seu stationem Sancti Iohannis, aduentasse decem & octo naues, & qui forent, dicebant ignorare, quia eis visis illico mihi nunciatum properarant, Et post hos venit alius Insulę fernandinæ incola, & attulit mihi literas ab vno Hyspano, quē in ipso Maris littore collocarā, ut si forte naues aliquæ illuc aduentarēt, eisdem cognitionē mei dare curaret, & illius Ciuitatis, quæ prope portū a me habitanda fuerat suscepta, ne illis vagari cōtingeret ignorantib9, quibus in locis consisterē, qualiter quodam die vnica nauis ante portū sancti Ioannis visa erat, & quantū eius visus extendi poterat diligenter per maris littora prospexerat, & nullam aliam in cōspectu viderat, & eam nauim esse cogitabat. quā Maiestati Vestræ transmiserā cum tempus eius reditus approquinquasset, & vt certior fieret, ibi prestolabatur, donec dicta nauis applicaret, uel portum ingrederetur. ut ab ea informationem capere posset, & illico ad me aduolaret omnia nunciatum, His litteris visis, duos ex Hyspanis expediui, ut vnus iret vna via, alter vero alia, ne eueniret, q̄ illi qui, forte mitterenť a dicta naui obuii ill' nō fierēt, quibus iniunxi nullibi morā traherent, donec ad dictum portū peruenirēt, & cognoscerēt quot naues aduenerant, & ex qua patria essent, & quid importaretur nauibus, & reuerterentur mihi nunciatum, Alium etiam destinaui ad Ciuitatem veræ Crucis declaratū ea, quæ audieram de prædictis nauibus, & iubebā, ipsi quoq; inuestigarent, & inuenta referrent, & Alium prefecto illi, quem cum centum, & quinquaginta peditibus (vt Maistati Vestræ superius declaraui) ire iusseram ad fundandam Coloniam in prouintia, & portu Quacucalco, cui per meas litteras mandaui vbicumq; locorum nuncius eum offenderet, ibi consisteret nec vlterius progrederetur, donec aliud haberet a me in mandatis, alla tū enim mihi fuisse dicebam, naues quasdā portui applicuisse, qui vt deinde apparuit iam eorum aduentū cōgnouerat priusq̄ sibi litteræ meæ redderentur, & post eorum discessū quindecim cōtinuis diebus fuimus, q̄ nil penitus auditum est, nec responsū habui ab eorū aliquo, ex quo nō parū accepi admirationis. Qui b9 transactis venere alii Indi, vasalli quoq; dicti Domini Muteezuma, qui mihi indicarunt dictas naues in ipso portu anchoras iecisse, & q̄ homines ex nauib9 descēderāt, & eorū numerū secū

Nota miram Cortesio in rebus agendis circūspectionē

Hyspanos ad diuersa loca destinat Cortesius vt prospiciāt quę naues applicuerint.

Nūciat Cortesio naues portū ingressas 7 littore exposuisse equites 7 pedites cū tormentis.

afferebāt, q̄ erāt octuaginta equites, & octingēti pedites, & decē aut duodecim tormenta, & hęc omnia picta videbātur in quadā patria papiro, ut ea ostenderent dicto Domino Muteezuma, & nunciarunt, q̄ Hyspanus ille quem littori prepofueram, & nuncii alii, quos ego miseram erant apud homines, qui e nauibus descēderant, cōmiserantq; dictis Indis. vt exponerēt mihi, q̄ eorū præfectus illos reuerti nō permittebat: Hoc intellecto cōstitui mittere presbiterū. quem mecū adduxeram cū meis litteris, & litteris Iudicū, & regētiū Ciuitatis verę Crucis, qui mecū erāt in præfata Ciuitate, quæ litterę dirigebantur prefecto, & viris, qui applicuerant illi portui, nota eis faciendo plurib9, omnia, quę mihi in his partibus euenerāt, & plurimas Ciuitates, Villas, & Castra subegeram, acquisieramq;, & eas pacifice subditas, retinebam Regali Celsitudinis Vestræ seruitio. & captum detinebam Primarium Dominū harū prouintiarū, & me esse in illa celebri Ciuitate, & de ipsius Ciuitatis qualitate, & auro, & emblematibus, quæ pro Maiestate Vestra obtinebam, & me iam misisse Maiestati Vestræ relationem istarū Prouintiarum, rogabamq; eos, ut mihi indicarēt, qui forent, & si essent ex Regnis, & Dominiis Vestræ Celsitudinis oriundi, & scriberēt, si ad has prouintias suo Regali mandato profecti fuissent, aut ad ponendas Colonias, & morari in eis, vel si vlterius progressuri, aut si vellent reuerti, & si premerentur necessitate alicuius rei, q̄ darem omnem operam vt subleuarentur, si non essent e regnis, similiter mihi nunciandum curarent, si re aliqua premerentur, Offerebā namq; me si possem. remedium prestaturum, sin min9, q̄ eos Celsitudinis Vestræ nomine iuberem a suis prouintiis discedere, nec in eas descenderēt, & si aliter fecissent, meis omnibus, viribus tam Hyspanorū, q̄ incolarū, eos aggrederer, & eos, aut capiendos, aut interficiendos, diligentiā adhiberem, tanq̄ alienigenas audentes ingerere se Regnis, & Dominiis nostri regis & Domini. Et post dicti Presbiteri cum prelibatis ad eos litteris discessū, quinta luce ad me profecti sunt viginti, Hyspani in dicta Ciuitate Temixtitā cōmoranti, ex illis, quos in custodia Ciuitatis verę Crucis dimiseram, adducentes Presbiterum, & seculares duos in dicta Ciuitate verę Crucis inuentos, ex quibus cognoui classem, & viros, qui ad dictū portum aduecti erāt, eo Didaci Velazquez mādato peruenisse, qui est gubernator Insulę Fernandinę, & locumtenens, & Dux, & prefectus illius clasis, erat quidam Pamphilus de Narbaez dictę Insulę incola, & secum adduxerat equites octuaginta, tor

Capitur ab existentib9 in nauibus ille quē Cortesi9 reliquerat in littore.

Quę nuncianda cōmittat illis qui in nauib9 aduenerāt Cortesius.

Oblatio cortesii illis qui aduenerāt nūcianda.

Cognoscit Cortesius inuidum Didacū Velazquez classem illuc destinasse.

menta plura, & pedites octingentos, inter quos retulere octuaginta esse pixides gestantes, & gestantes balistas centum, & viginti, Et proficiscebat prefect9 generalis, & locũmtenés gubernatoris istarum omniũ Prouintiarum vice, & nomine prefati Didaci Velazquez, & illum habere mandatum a Vestra Maiestate, & illũ, qué in littore dimiseram, ac nuncios a me missos esse apud prefatum Naruaez, qui eos redire nõ pmittebat: qui cognouerat ab eis me in ea Prouintia Coloniam posuisse a dicto portu per leucas duodecim, & gentes quæ in ea erãt, & pari formiter; quos viros miseram in Prouintiam Quacucalco, & ab eo portu abesse per leucas tringinta in Prouintia Tuchitebeque nuncupata, & omnia, quæ in seruitio Celsitudinis Vestræ in his Prouintiis gesseram, villasq;, & Ciuitates quas Celsitudini Vestræ acquisiuerã & pacatas reddideram, & Celebrem Ciuitatem Temixtitan, aurumq;, & emblemata, quæ in dictis Prouintiis habueram9, & ab eis certior fieri voluit de omnibus, quæ mihi hactenus euenerãt, eosq; destinauerat dictus Narbaez ad Ciuitaté Veræ Crucis, ut si fieri posset eos, qui in ea morabãtur suo nomine alloquerené, eisq; suaderent, ut illum sequerentur, & contra me arma sũmerét, secumq; adduxere ad centum forte epistolas, quę mittebantur a dicto Narbaez, & ei9 sociis cõmorantib9 in dicta Ciuitate, in quibus continebatur, ꝙ omnibus exponendis nomine suo per prefatum presbiterum, & alios eius socios fidem indubiam adhiberét, promittens de illis, qui eo modo fecissent, eum optimam habiturum rationem, & eos, qui non obtemperarent male mulctare minabatur, multaq; alia, quę in dictis litteris cõtinebãtur: Hec prelibatus presbiter, & hii qui secum venerãt exposuere. Et quasi eodem instãti superuenit alius Hyspan9 ex eis, quos miserã in Prouintiam Quacucalco & attulit ad me litteras a Ioanne Velazquez leone eorum prefecto, eisdé significabat. ꝙ gens illa, quę portui applicuerat, erat Pamphilus de Naruaez, qui huc proficiscebatur mãdato dicti Didaci Velazquez vna cũ militibus, quos secum conducebat, & litteras, quas dictus Naruaez cuidam Indo ad eum prefectum dederat tanq; consaguineum dicti Didaci Velazquez, & sororium dicti Naruaez per eundem ad me deferri curauit, quibus inscribebatur, ex meis nunciis illum cognouisse. dictum prefectum meum ibi cum illis militibus constitisse, Suadebatq;, ut illico ille cum commilitonibus ad eundem Naruaez proficisceretur, quod si exequeretur ea, quæ debebat, & ad quę tenebat, prestaret; Illũq; optime scire. ꝙ apud me vi degebat: qui

Naruaez veniebat vt generalis prefect9 ad eas partes.

Naruaez mittit subornatores ad ciuitaté vere crucis.

Littere redduntur Cortesio quib9 monetur de aduétu Naruaez.

Scribit Naruaez Ioanni Velazquez ut a Cortesio deficiat.

Qui præfectus tanq; homo deuinctus, & obnoxius Maiestatis Vestræ seruitio non solum ea, quę a dicto Naruaez in litteris proponebantur, respuit sed missis ad me litteris illico, vt se mecum coniungeret cum omnibus cõmilitonibus discesserat, & optima habita informatione a dicto Presbitero, & a duabus sociis, de plurimis, & de his, quæ animo conceperant dictus Didacus Velazquez, & Naruaez, & qualiter Classe illa, & viris, qui inuehebantur contra me mouerat, ex eo quia relationem, & res istius Prouintiæ Catholicæ Maiestati Vestræ, & non dicto Didaco Velazquez transmiseram, quemadmodum malo animo proficiscebãtur, vt me vna cum multis, quos mecum habebam, quos iam proscripserant, neci traderent: Audiueram præterea Licentiatum Rodoricum de Figueroa Iudicé Præsidentiæ Insulæ nouæ, Iudices, & reliquos Celsitudinis Vestræ officiales, qui in ea resident, quamprimum ad aures suas peruenerat dictum Didacum Velazquez eam Classem parare, inspecto eius animo, quo mittebat, cum eis pateret, & constaret manifestũ damnum, & incomodum, quod ex eo euentu Maiestati Vestræ redundare posset, misisse Licentiatum Lucam Vasquez Aylon ex prefatis Iudicibus vnum cum procuratorio ad monendum, & iubendum dicto Didaco Velazquez, ꝙ dictam Classem nullo modo mitteret, qui eo profectus est, & offendit dictum Didacum Velazquez cũ Classe, & viris in ingressu dictæ Insulæ Fernadinæ, qui uentis vela dare parabat, eum, & omnes cum dicta Classe proficiscentes, ne venirent admonuit, quia ex eo Maiestas Vestra multum incomodi, & damni prepessura esset, & insuper pœnas addidit, quibus non obstantibus, & omnibus illis, quæ per dictũ Licentiatum mandata fuerant, nec monitione, Classem abire iusserat, & dictum Licentiatum esse in dicto portu affirmabat, & eum ea intentione cum Classe aduenisse, cogitando damnum, quod ex tali itinere resultaret, auertere posse, cum eidem, & omnibus malus animus, & mens, quibus dicta classis uentis uela dedisset, optime innotescerent: Iam dictum Presbiterum cum meis litteris ad Naruaez destinaui, quibus significabam, me ab eo persbitero, & ab eis, qui secum venerant, illum prefese

Nota Iohannis Velazquez fidelitaté qui neglecto Consaguineo & sororio Cortesio adheret.

Cur Didac9 Velazquez odio prosequat Cortesium.

Iubent regeres Insule nouę, moneriq; Didacum Velazquez ne contra Cortesiũ proficiscatur.

Litteras mittit Cortesius Naruaez qui cum classe aduenerat.

Verba Cortesii ad Naruaez litteris demandat.

viris, qui naui ea conducebantur. qua re multū lętabar, cogitabā em aliter, cū nūcii q̄s miserā, nō reuerterēt, & me mirari ꝙ postea q̄ acceperat me in his Prouintiis Maiestatis Vestræ seruiciis in niti, nil litterarum ad me dedisset, aut nuncium misisset mihi aduentum suum significatum cū certe sciret me eius cognito aduē tu plurimū lętatū iri, partim quia olim amicitia iuncti fueramus, partim quia arbitrabar eosdem ad inseruiendum Maiestati Vestræ huc aduenisse, quo nil iucūdius mihi euenire potuisset, & mittere subornatores, vt factitabat, & suasorias litteras cōmilitonib9 meis in Maiestatis Vestræ seruitio existentibus, vt contra me arma caperēt, & ad eum transfugerent, non aliter q̄ si nostrū aliqui essent Christicolę, alii vero infideles, aut aliqui Maiestatis Vestræ, alii vero minime, rogabamq; ab eo, vt in posterū ea non vteretur via, sed sui aduent9 causas mihi insinuaret: Et mihi dixisse illos, se generalem pręfectum, locumtenentem, gubernatoremq; pro Didaco Velazquez nominari, & ꝙ tali se publice nomine appellari mandauerat in vniuersa illa prouintia: Et eum iam constituisse Iudices, & regentes, & iustitiam ministrarat, quod erat contra seruitium, & leges Vestræ Maiestatis, cum iste prouintiæ eidem Maiestati Vestræ subiicerentur, & colerētur a suis subditis, & in prouintiis constituti essent Ius dicentes, & regimen, non debebat vti titulis istis, cum a nullo fuisset admissus, quamuis, vt ea exerceret haberet mandatum a Vestra Maiestate, quæ si habebat petebā, & monebā, vt ea mihi, & regimini Ciuitatis Vestrę verę Crucis exhiberet, quib9 ego, & regimen parati eramus obedire tanquam mandatis nostri Regis, & veri Domini, & opere complerentur, quantū Regali seruitio Maiestatis Vestræ conduceret, eram enim in ea Ciuitate, & Dominum captiuum in eadem detinebam, & in ea congesserā maximam auri quantitatem tam pro Vestra Celsitudine, q̄ his, qui mecum erāt, & me ipso, quod ego dimittere non audebam timens, ꝙ post meum ab ea Ciuitate discessum, eius habitatores a me deficerent, & talis Ciuitas, & tanta auri, & emblematum copia amitteretur, qua Ciuitate amissa omnes illæ prouintiæ deficerēt: Et similiter dicto præsbitero dedi literas ad dictum Licentiatū Aylon, quem vt postea resciui, cū dictus præsbiter eo peruenit, dictus Naruaez cęperat, & captiuū cum duabus nauibus remiserat. Eodem die quo dictus Pręsbiter discessit, ad me profect9 est nuncius ex illis, qui erāt in Ciuitate veræ Crucis, q̄ significarūt oēs Incolas ꝓuintiarū defecisse ad dictū Naruaez, & potissimū illos e Cēpoal, & illis fędere iūctos

Cortesii conquestio contra gesta Naruaez.

Petit Cortesius mandata Cath. Ma. sibi exhiberi.

Licentiatū Aylon eius scribam executorē capit Naruaez necī9 incepta perturbaret.

Deficiūt a Cortesio Incolę Cempoal.

nullū ex Incolis dictarū prouintiarū vlteri9 velle accedere ad dictā Ciuitatē ꝓstatū obseqa, tā in arce, quā in reb9 aliis, quas antea præstare soliti erāt, asserebant enim Naruaez illis retulisse, me malum. & eum ea de causa aduenisse. vt me, & cōilitones meos omnes caperet, & nos captiuos abduceret, & ꝓuintiā desereret, & ꝙ secum adduxerat gētes plurimas. & meę erant paruo numero, & adduxerat equos multos, & plura tormenta, q̄ mea essent, & illi sequi partes victoris volebant, & vlterius dicebant ab Indis eisdē illi innotuisse dictū Naruaez venturum hospitatum in dicta Ciuitate Cempoal, quia optime sciebant quantum aberat a Ciuitate Verę Crucis, & arbitrabantur considerato malo animo dicti Naruaez in omnes, ab eo loco contra eos castra moturū, & præsertim cū sibi Indos dictæ Ciuitatis coniunctos retineret, & propterea significabant se Ciuitatem deserturos, & ascenderent montem ad quēdam procerem Celsitudinis Vestræ Vasallum, & nobis amicū, ibiq; permanerēt, donec nunciarē, quid sibi agendū esset: Et illico considerato detrimento magno, quod incumbebat, cum dictæ Prouintiæ deficere cæpissent ex dicti Naruaez suasione, videbatur, ꝙ si me conferrē eo, vbi ille extitisset, multū cohiberentur Incolæ me præsentem cernentes, nec contra me arma capere auderent, & etiam cogitabā modum inuenire, vt malum, quod inceperat, sopiri posse. Inde eadem die discessi, fortiliciū Mayz plenum relinquens, & in eo centum, & quadraginta homines, aquam, & aliqua tormenta, & reliquis, quos ibi habebā, qui erāt sexaginta, sum meum iter prosecutus cōmitantibus quibusdam proceribus Domini Muteezuma, quem anteq̄ discederē plurib9 sū allocutus proponendo, ꝙ consideraret illum esse Celsitudinis Vestrę vasallum, & nunc erant sibi agendæ gratiæ a Vestra Maiestate de omnibus, quæ in Maiestatem Vestram contulerat obsequiis: Hyspanos eos, qui remanebant sibi admodum cōmendaui cum auro, & emblematibus, quę mihi fuerat elargitus pro Celsitudine Vestra, & ab aliis dari iusserat: proficisci enim volebā exploratū, qui forent illi, qui ad portū nostrū applicuerant, quia eousq; qui fuerant, ignorabam, putabam tamen eos malos, & minime Celsitudinis Vestræ subditos: Ille pollicitus est prouisum iri eisdem de omnibus, quę essent eis necessaria, & custodiam habiturum de his, quæ ibi dimittebam, cum illud Sacræ Maiestati Vestræ pertineret, & illi, qui mecū ꝓficiscebant me per ea itinera deducerēt, ut ab ei9 ꝓuintiis nō exirē, & de omnib9 mihi ꝓuidēdū curarēt, meq; enixe rogabat, si iuenirē hoēs eos imꝓbos, vt illico

Nunciāt Hyspani in Ciuitate vere Crucis relicti Ciuitatē se deserturos metu Naruaez.

Verba q̄ discedens Muteezuma dicit Cortesius.

Pollicet Muteezuma se optimā rationē habiturum de Hyspanis in Ciuitate Temixtitan relictis.

Verba Cortesij a Ciuitate Zemprira discedentis Domino Muteezuma dicta.

nunciarem, colligeret enim illico maximas copias, quæ eos oppugnatū proficiscerentur, & ad eos a prouintia eiciendū, at ego illi de omnibus gratias egi, & ingenue affirmaui Maiestatē Vestram propterea aliqua gratitudine eum prosecuturā, & multa emblemata, & vestes vni ex filiis suis, & aliis plurimis Dominis, qui secū cōperiebantur impartitus fui; In Ciuitate Churulrecal fact9 estmihi obuius Ioannes Velazquez, quem alias profectum fuisse, recensui, & miseram ad Quacucalco, qui ad me cum omnibus cōmilitonibus proficiscebatur, & demptis quibusdā aduersa valitudine detentis, quos in Ciuitatē ire iussi, cū eo, illis, & reliquis cęptū iter prosecut9 sum, & quindecim leucis vltra istam Ciuitatem Churultecal inueni Pręsbiterū, qui vnus ex meis sociis erat, quem quęsitum miseram, qui nam essent illi, qui portū Classe ingressi fuerant: mihiq; dicti Naruaez litteras præsentauit, quib9 cōtinebatur eum habere quædam mandata, vt sibi consignarētur dictæ Prouintiæ pro Didaco Velazquez, & illico ad eum irē illis obtemperaturus, & illū iam ędificasse Ciuitatem, Iudices, & regentes cōstituisse: Et accępi a dicto pręsbitero, qualiter captiuarat dictum: Lycentiatum aylon, & scribam suum, & executorem, & impositos Duabus nauibus dimiserat, illumq; donis sollicitauerat, vt aliquibus ex nostris sociis, vt transfugerent ad dictum Naruaez, suaderet, & q recēsuerat quosdam Indos, qui secum venerant, & tam equites q̄ pedites, emiseratq; omnia tormēta tā in nauib9 existentia, q̄ in littore, vt illis timorē incuteret, cōsiderate inquiens quō poteritis vos a nobis protegere, si nobis non morē gesseritis, retulit etiam se vidisse apud dictum Naruaez vnū ex Dominis istius Prouintiæ Vasallum Domino Muteezuma, quē præposuerat omnibus suis Prouintiis a montibus ad littora ipsius Maris, & sciui eundem allocutum Naruaez nomine dicti Domini Muteezuma, & illi fuerat impartitus quędā aurea emblemata: Et e conuerso dictus Naruaez eidem varia munuscula, & etiam sciuerat eum ab eo loco expediuisse nuncios quosdam ad Dominū Muteezuma promittendo se illum soluturum, & hac de causa huc aduentasse, vt me caperet vna cum meis cōmilitonib9, & illico erat discessur9, dimissurusq; puintias, nec aurū cupere, sed tantū me capto cū meis cōmilitonib9 reuerti, & puintias, & earū Incolas libertate donare: Postremo pcæpto ei9 sententiā esse collocare se in his Regionib9 ppria auctoritate nomine eū recipiēte, meq; & cōmilitonib9 meis illū in ducē, & Iudicē recipere nolētib9 nos aggredi, & bello expugnare, & ad id fæd9

Præsentant litteræ Naruaez Cortesio

Nunci9 Dñi Muteezuma Naruaez alloquitur & illum quibusdā mu[n]erib9 donat.

Intētio Naruaez in capiendo Cortesiū.

Iniuisse cum incolis Prouintiarum, & potissimum cū dicto Domino Muteezuma per eius nuncios, & cū manifeste prospicerem damnū, & incōmodū, quod Sacræ Maiestati Vestrę ex pręmissis emergere potuisset, quamuis mihi recensērēt illū maximā afferre potestatē, & in mandatis habere a dicto Didaco Velazquez, vt me, & ex meis quosdā, quos iam proscripserat, si in eius potestatē deueniremus, q̄primū laqueo vitā finire cogeret, nō recusaui ꝓpius accedere animo volens aliquo modo sibi demōstrare maximū incōmodū, & detrimētū, quod Maiestati Vestræ inferebat, & posse eum auertere a malo animo, & cogitatione, inceptū iter secutus sum, & per quindecim leucas anteq; ad Ciuitatem Cempoal, in qua dictus Naruaez morā trahebat, peruenirem: ad me reuersus est ille Pręsbiter, quē milites Ciuitatis verę Crucis ad me misisse dixi, & cui litteras dederā ad dictū Naruaez, & Licentiatū Aylon alio comitante pręsbitero, & quodā Andrea de duero Incola insulę Fernandinę, qui etiam cū dicto Naruaez illuc aduenerat, qui loco, & uice responsionis mearū litterarū mihi nomine dicti Naruaez imposuerunt, q omnino ad sibi parendū proficisci deberē, & illum in Ducē haberem, sibiq; Prouintiam dimitterem, aliter enim mihi maximū damnū euenire posset, asserentes dictū Naruaez maximā habere potestatem, & nos minimam, & fere nullā, & vltra Hyspanos, quos adduxerat, Incolæ quoq; eidem fauebant, & si constituerem sibi Prouintias tradere, mihi naues, & cōmeatū ad libitū pollicebantur, & me posse cum omnibus, qui mecū proficisci cuperent, & cū omnibus, quæ exportare vellem9 absq; impedimēto aliquo discedere: Et alter ex pręsbiteris retulit ita fuisse constitutū a dicto Didaco Velazquez, vt hoc pactū mecū inirēt, & ad hoc dederat procuratoriū dicto Naruaez, & illis duobus pręsbiteris coniunctim, & circa hoc parati erant mecū quomodocūq; vellē pacisci: Respondi me a Maiestate Vestra mandatū velle prospicere, vt deberē dictas Prouintias tradere, & si quod haberēt, mihi, & Regimini Ciuitatis veræ Crucis exhiberent, prout est ordo, & consuetudo in Hyspaniis, erā enim illi pariturus, id q executioni mandaturus. & donec illud non uiderem, nulla conditione illis, quæ dixerant morem gerere constitueram: Sed potius ego, & omnes commilitones mei pro defensione prouintiarum vitam exponere parati eramus, posteaq̄ illas acquisiueramus, pacificas, tutoq; detinebamus pro Vestra Maiestate, ne proditores, infidosq; nostro Regi nos exhiberemus: Proposuerunt præterea conditiones plures.

Nota Cortesij cōstantiam & fidem in Regem suum.

Veniunt nūcij Naruaez ad Cortesiū ut tradat prouintias.

Promissiones Cortesio factę a nūcijs Naruaez si eis puintias traderet.

Respōdet Cortesius mallet mori q̄ Prouintias tradere sine sui Regis mādato.

Conditiones multas pponunt Cortesio nūcij Naruacz ut a prouintia recedat

vt me in suā sententiam allicerent, nulli tamē earum volui acquiescere, nisi prius viso Celsitudinis Vestræ mādato. quod tamen nunq̃ voluerunt ostendere: Tandem duo illi Presbiteri, Andreas de Duero, & ego cōcordes fuimus, q̄ dictus Naruaez cū decē viris, & ego totidē comitatus, pmisso ambarū partiū saluo con ductu colloqueremur, ibiq̄ mandata, si qua haberet ostenderet, & illi respondere deberē. Ego vero misi saluum conductū subsig natū, & similiter ipse ad me misit suum manu propria subscriptū,

Parantur insidiæ Cortesio a Naruaez ut interficiat Cortesius.

qui, vt postea apparuit, insidias mihi parauerat, vt illo in colloquio me interimerēt, & huic negotio elegerat duos ex illis decem, quos secū ducere cōstituerat, reliqui vero cū eis, quos mecū ego adducere deberem, pugnarent, asserebant enim me mortuo, se iā negotio finē imposuisse, vt re ipsa fuisset, nisi De9. Opt. Max. qui in similibus opem ferre solet, remedium attulisset: Factus enim fui certior eodem tempore, quo nobis saluum conductum attulere ab eisdem, qui contra me cōiurauerāt, quod ubi percepi, dicto Naruaez nūciaui per meas litteras, me suū malū in me animū percepisse, nolleq̄ me eo, vt inter nos cōuentum fuerat, proficisci, & eo instanti ei monitionē, & mandatū meo nomine conficiendū cōmisi, quo monebam dictū Naruaez, si aliqua mandata

Mādat Cortesi9 Naruaez ne se in Prouintijs illis impediat.

obtineret a Maiestate Vestra, ea mihi exhiberet, & eousq̄ non vsurparet sibi nomē ducis, & Iudicis, nec se in re aliqua pertinen ti dictis officiis sub pena eidē imposita impediret, & præcipiebā dicto mādato omnibus, qui cū dicto Naruaez aduenerāt, q̄ nul lo modo eum in Ducē haberēt, aut eidem parerēt tanq̃ Duci, aut Iudici, Immo intra certum spatiū in mandato assignatū corā me comparere deberent audituri, quid in Celsitudinis Vestræ seruitio acturi essent, premissa protestatione, q̄ si secus agerent contra eosdem tanq̃ contra rebelles procederem, & proditores, infi dos, & malos subditos a suo Rege deficientes, & illius Prouintias usurpantes, & dominia, & earū possessionem eis dare cupientes, quibus nō spectat Ius, nec actio cōpetit: Et si in vim talis mā dati non comparerent, nec illud, quod in dicto mandato continebatur, exequerētur, cōtra eos procederē secundū formā Iustitiæ:

Incarcerant nuncij Cortesij a Naruaez.

Et responsum, quod mihi dictus Naruaez dedit, illud fuit, q̄ notarium, & eum, qui cum meo procuratorio profectus erat, ad indicandum præceptum meum carcere mācipauit, vna cum quibus dam indis. quos secum habebant, qui detenti sunt, donec eo peruenisset alius nuncius meus, quem miseram scissitatum, ubi se continerent, coram quibus omnes milites denuo recensuerūt, &

minati sunt eis, & mihi, si prouintias eisdem non traderemus. Et cū cognoscerem non posse tantū malū, & scandalū euitare, & pro spiciens, q̄ Incolæ Prouintiarū iam tumultuari cœperāt, & indies magis insurgebāt, me Deo cōmendās, & deposito timore damni. quod euenire poterat, animo voluens mori in seruitio nostri Regis, & ad protegendas eius prouintias, & si eas usurpare nō permitterem, maxima mihi, & cōmilitonibus meis gloria inde nasci

Cortesius pspicit damna quę ex aduētu Naruaez subsequi possent.

poterat, Mandaui Condisaluo de Sandoual meo magno executori, vt dictū Naruaez, & eos, qui se Iudices, & regentes vocari volebant, capere studeret, & ei tradidi octuaginta ex meis commilitonibus, quibus mandaui, vt illū sequerentur, & eos caperēt, ego vero cum reliquis centum septuaginta, qui in totum erant du centi, & quinquaginta sine tormentis, & nullis comitantibus equi tibus, sed solum peditibus dictum maiorē executorem subsecut9 fui, vt eidem opem ferrem, si dictus Naruaez, & alii nollent se capi permittere: Eadem die, qua dictus magnus exequutor, & ego insimul peruenimus ad Ciuitatē Cempoal, vbi dictus Naruaez cū suis militibus constiterat: Ille vt audiuit aduentū nostrū, octu aginta equitibus, & quingentis peditibus, præter eos, quos in hospitio dimiserat, e Ciuitate egressus est, erat autē eius hospitiū Meschita maior in illa Ciuitate, quæ erat munitissima. Et his comitāti9 eqtib9, & peditib9 aduenit per leucā ab eo loco, vbi erā, & si aduentū meū presciuerat, illud ex indorū relatione intellexerat: & cū me non inuenisset, ratus est, q̄ illum deluderent, reuersus est ad suū hospitium semper tamen milites suos paratos retinens, & quasi per leucā a dicta Ciuitate duos dimisit exploratores, & quia maxime cupiebam scandalū euitare mihi visū est, q̄ cōmodius, & minori scandalo noctu proficiscerer, si fieri posset. tam tacite ingrederer, q̄ me non audirent, itemusq̄ recto tramite ad hospitiū ipsi9 Naruaez, quod ego, & cōmilitones mei optime noueramus ad ipsū capiendū, quo capto putabā vlterius nullū scandalū euētūrū, quia reliquos Iustitiæ parituros cēsebā, & precipue quoniā maior eorū pars coacta huc accesserat, & ui, quam dictus Didacus Velazquez eis intulerat. & timore ne Didacus Velazquez eisdem seruos, quos in Insula Femandina obtinebāt. auferret. & ita successit. quia die Pentecostes parum post mediū noctis dictum hospitium aggressus sum, offendi tamen prius exploratores, quos dict9 Naruaez in itinere collocauerat, et illi quos præmiseram, alterū cepere, & alter aufugit, ex quo percepi, quē ordinem obtinerent, & ne explorator, qui fuga captiuitatem eui

Iubet Cortesi9 a suo magno executore Naruaez capi

Audit Naruaez aduētare Cortesium.

Noctu Naruaez aggredi cōstituit Cortesius.

Cortesi9 aggreditur Naruaez cū socijs in ciuitate Cempoal.

tauerat, eo anteq̃ ille peruenirer, quantũ fieri potuit festinaui, tamen tantũ festinare non eualui, ꝙ ille me per mediæ horæ spatiũ nõ preueniret: Et cũ ego adueni dictus Naruaez, & socii omnes arma induerãt, equosq; suos preparauerant, & multũ preparati ducenti viri pro quolibet quadrangulo vigilabant, & tam tacite eo deuenimus, ꝙ cũ nos adesse cognouere, & ad arma conclamatũ est, iam ingress⁹ fuerã impluuiũ sui hospitii, in quo omnes hospitabantur, & congregati morabantur, & ceperant tres, aut quatuor turres in eo existẽtes, & reliquas omnes munitas habitationes: In gradibus vero vnius ex dictis turribus, quã dictus Naruaez inhabitabat decẽ, & nouem tormenta fusilis æris collocata erant, tam veloces in eius ascensu fuimus, ꝙ tormentis ignem admouere non potuere preterq̃ vni, quod etiã Deo sic volente globum non emisit, nec damnũ alicui intulit, & sic turrim predictã ascendim⁹, donec deuentũ est ad habitationẽ ipsius Naruaez, quã quinquaginta comitatus cõmilitonibus optime tuebatur, & cum magno executore decertabãt, & sociis suis: Quãuis multoties eos monuisset, vt sese captiuos Maiestati Vestræ dederent, nunq̃ tamen annuere voluerũt, donec turri ignis apponeretur, & igne præmẽte, sui ditionẽ fecere: Dũ dictus magnus executor operã dabat, vt dictũ Naruaez capere posset, ipse cum reliquis, qui apud me remanserãt turris ascensũ tuebat aduersus eos, qui ei suppetias ferebant, & tormenta illa omnia capienda curaui, & me illis adeo munitũ reddidi, ꝙ sine cæde hominũ, præterq̃ duorũ, qui tormẽti ictu perierant, vnius horæ interuallo omnes, quos capere volebã, in mei potestatẽ deuenere, & armis concessis reliqui omnes, mihi, Iusticięq;, parere ꝓmiserunt, & Maiestati Vestræ, se deceptos hactenus asserentes, quia professi erant cousq; eos a Celsitudine Vestra mandatũ obtinere, & ego vna cũ Prouintia defecerã, & erã Celsitudinis Vestræ proditor. plurimaq; alia eisdẽ exposuerant, & cognita rei veritate, & malo animo atq; intentione, quib⁹ dictus Didacus Velazquez, & Naruaez moti fuerãt, maxima affecti sũt voluptate, ꝙ Deus ita fieri permisisset: Et certiorẽ reddo Maiestatẽ Vastrã, si Deus solita sua Misericordia, & pietate huic negotio manũ non apposuisset, & dictus Naruaez fuisset victoriã adept⁹, mai⁹ damnũ, & incõmodũ fuisset secutũ. quã diu fuerit secutũ inter Hyspanos data cõparatione. Mandato eñ Didaci Velazquez vt me vna cũ sociis meis multis suspenderet, morẽ gesisset, ne aliquis superesset, qui de gestis per eos notitiã aliquã exhibere posset: Quia vt ab Indis postea percæpi, constitu

Intrat tacit⁹ Cortesius cũ socijs habitationem Naruaez.

Nota cortesij celeritatem in ascendẽdo scalas habitationis ipsi⁹ Cortesij.

Ignis inijcitur a Cortesio habitationi Naruaez.

Capit̃ Naruaez cũ socijs a Cortesio.

Narrat Cortesius damnũ quod sequi potuisset si Naruaez victoria fuisset potit⁹.

erant, si forte euenisset, ꝙ dictus Naruaez me caperet, (vt ipse eisdem apperuerat) non posset tantum fieri sine damno eius & suorum, ꝙ multi ex suis & meis cõmilitonibus nõ perirent, & illi hoc interim interficerent eos, quos in Ciuitate dimiseram, vt etiam aggressi sunt, & deinde omnes in vnum conuenientes aggrederẽtur eos, qui hic superessent, adeo ꝙ suæ prouintiæ remanerent liberæ, & Hyspanorum memoria nõ superesset: Et Maiestas Vestra dubitare non debet, ꝙ si ita fecissent, & eam sententiam executi fuissent, ꝙ viginti annorum circulo prouintiæ, quæ subactę, & paccatæ erant non vincerentur, & pacarentur, Per tres dies post Captiuitatem dicti Naruaez, cum in dicta Ciuitate tanta multitudo ali non posset, & iam pene esset destructa, quia dictus Naruaez & eius socii eandẽ deprædati fuerant, Incolæ enim aberant, & domus erãt solę: Expediui duos præfectos, & cuilibet, eorum tradidi tricentos viros vnum destinaui ad cæptam Coloniam, de qua iam Maiestati Vestræ mentionem feci in portu perficiendam. Alterum ad fluuium illum, in quo naues Francisci de garay vidisse dicebant, quia eum locum mihi certum habebam, & ducẽtos misi ad Ciuitatẽ Verę Crucis, quo naues omnes, quas dictus Naruaez adduxerat, anchoras firmasse audiuerã cum reliquis militibus ire iussi, vt ibi consulerem rebus, quæ ad commodũ Vestræ Maiestatis pertinere putarem, & nuncium destinaui ad Ciuitatem Temixtitan, quo omnia, quæ mihi euenerant significabam Hyspanis, quos ibi dimiseram, qui duodecim dierum spatio reuers⁹ est, & mihi attulit litteras a prefecto ibidem, & militibus, quibus me certiorem reddebant, Indos fortilitium acriter oppugnasse, & multis locis ignem imposuisse, & cunniculos quosdam subterraneos effodisse, eosq; fuisse in maximo vitæ discrimine, & labore, & omnes illi fuissent interfecti, nisi Dominus Muteezũa eis imperasset, vt a dicta oppugnatione desisterent, adhuc tamen eos obsideri, quamuis non oppugnarentur, affirmabant, nullumq; ex eis per binos passus extra fortilitium Indi exire patiebantur, & dum pugnarent maximam commeatuum portionem, quam dimiseram ipsis ereptam fuisse, & combusserant eos quatuor bergantinos, quos costruendos curaueram in dicta Ciuitate Temixtitan, & versabantur in maxima rerũ omnium egestate, rogantes vt illis opem ferre festinarẽ, & visa eorũ necessitate, & considerato, ꝙ vltra interfectos Hyspanos omne aurum, argentum, & emblemata, quæ ex prouintiis habita fuerant, amitterentur, amitteretur melior, & nobilior Ciuitas, quę

Indorũ illarũ prouintiarum intẽtio si Naruaez Cortesius inter secõ fligerent.

Nota malum ordinẽ Naruaez in conseruandis subditis.

Nunciatur Cortesio milites relictos in ciuitate Temixtitan ab incolis oppugnari.

Petunt milites in ciuitate Temixtitan ut Cortesius cito eis opem ferat.

Nota Cortesij circumspectionē.

sit vniuerso nouiter adinuēto orbe, qua amissa omnia, quæ hactenus in his prouintiis acquisiuerā, amittebātur, cū illa esset primaria, cui omnes reliquæ parebāt, statim nuntios subsequi iussi qui præfectos subsequerentur, qui profecti fuerant cum dictis militibus, enumerans eisdem omnia, quę ad me scripserant milites Hyspani ab ea Ciuitate, & ꝙ illico vbicūq; eos offenderent, pedē referre admonerent breuiori itinere; quo fieri posset ad Ciuitatē Tascaltecal, vt cum militibus, qui mecū erant, & tormentis omnibus, quibus potui, & cū septuaginta equitibus me illis coniungerē, & postq̄ eo aduenere, milites omnes perlustraui erant autem septuaginta equites, & pedites quingenti, & eisdem comitantib9 maiori celeritate, qua potui discessi Temixtitan versus, in eo itinere null9 ex subditis Domini Muteezuma mihi obuiam veniebat, vt prius facere consueuerant, & prouintiæ illæ omnes erant tumultuantes, & domus pene inhabitatę: Hac re suspitione maxima adducebar, Hyspanos, quos in dicta Ciuitate Temixtitan dimisarā, iā interēptos, & ꝙ omnis prouintiarū multitudo in vnū conuenerat, exspectabatq; me aliquo in arduo loco, aut angustiis quibus mihi facilius obesse possent, & hac suspitione paratiores meos continui, quo fieri potuit, donec perueni ad Ciuitatem Tesnacan, que vt superius apperui est in ipso lacus littore, & ab incolis quibusdam quęsiui quid esset actum de Hyspanis, quos in Temixtitan reliqueram, eos mihi viuere retulere, eis iniunxi, vt Canoan adducerent, volebā enim ea Hyspanum Temixtitan ire visum, & dum eo proficisceretur, vnum ex Incolis mecū morari oportebat, ex Incolis dictę Ciuitatis vnus, qui mihi aliquantulum ex primatibus videbatur, reliqui vero, quibus cum consuetudinem habebam, non apparebant, Canoam adducendam curauit, & Hyspano, quem mittebam adiūxit Indos quosdam, ipse vero mecum remansit: Et dum dictus Hyspanus iturus ad Ciuitatem Temixtitan Canoam ascenderet, aliam Canoam eo tendentē conspexit, eamq; ut propius accederet, expectauit, in ea vehebatur ex Hyspanis vnus, quos in dicta Ciuitate dimisera & ex quo cognoui Hyspanos omnes viuere prętet quatuor. aut sex, quos Indi interemerant, reliqui vero obsidebantur, nec eos exire Indi patiabātur e fortilicio, & nil sibi impartiebant, nisi maxima pecunia, quamuis audito meo aduentu mitius secum egissent, & Muteezuma nil aliud desiderare, nisi meum aduentū, vt sibi copia daretur spaciandi per Ciuiutatem, vt antea facere solitus fuerat, & se optime perpendere ea, quę in dicta Ciuitate successe

Festinanter pgreditur Cortesi⁹ Ciuitatē Temixtitan versus.

Inuestigat Cortesius an viuant Hyspani in ciuitate Temixtitā

Aduentat ad Cortesiū vn⁹ ex Hyspanis relictis in ciuitate ⁊ ex eo oīa cognoscit.

Verba Cortesio nomine domini Muteezuma plata.

rāt, me iā præsciuisse, & propterea me iratū, & animo vt aliquid damni inferrem eo proficisci, & enixis precibus rogabat irā deponerē, quia ipse non min9 ea molesto, & ęgro animo tulerat, q̄ egomet, & nil ex suo consensu, aut voluntate factum. & alia multa mihi exponenda cōmisit, quo me ab ira, quā cōcepisse cogitabat ex cōmisis auerteret, proficiscererq; ad Ciuitatē is, qui ante fueram, quia imprędentiarū non minus executioni mandarent mandata mea, q̄ prius, & illis obedirent: Respondi me in illū nullā iram concepisse, cum optimū eius animū cognoscerē, & esse credebā, Et sequēti die in vigilia Sancti Ioannis Baptistæ discessi, & hospitatus fui per leucas tres a Ciuitate Temixtitā: Et alio die post q̄ Diuinis solemniis interfui iter meū prosecutus sū, & fere ante meridiē Ciuitatē ingressus sū, & vidi homines non multos in Ciuitate, & portas aliquas in triuiis, quadriuiis amotas, quod mihi minime placuit, ratus tamē sū ex timore eorū, quę cōmiserant fecisse, & ut cū ibi essē illi securitatē ipartiret, ego autē recto itinere progressus sū ad fortiliciū, in quo, & Meschita illa maiori, quæ fortilicio herebat omnes, qui mecū proficiscebantur hospitati sūt, Illi qui in fortilitio oppugnabantur eo gaudio, & animorū exultatione nos excæpere, tanq̄ eisdem vitā attulissemus, aut de nouo donauissemus, quā se iam amisisse putabant: Eum diē magno gaudio, & exultatione transegim9 nos quietē habere sperātes, altera vero die post missarū solemnia miserā nunciū ad Ciuitatē veræ Crucis noua bona nunciās, Christianos adhuc viuere, & me Ciuitatē ingressū, & tuto esse in ea, qui nuncius mediæ horæ interuallo vulneribus plurimis affectus clamās Indos omnes Ciuitatis bello aptos, vt in nos irruerent aduentare, & eos pontes Ciuitatis ammouisse. & post eum tanta hominū multitudo vndiq; cōfluens nos aggressa est, vt nec vici nec subdialia pauimenta præ multitudine apparerēt, & proficiscebantur maioribus vlulatib9, & terribilioribus vociferationibus, quæ unq̄ excogitari possent, & tot erāt lapides, quos in fortilitiū fundis iniecerant, vt Cœlum lapides pluere videretur, & tātus erat sagittarū, & iaculorum numerus, ꝙ illis omnes parietes, & impluuia erant referta, & per ea iri fere non poterat: Ego vero domo egressus in eos irrui, & nobis cum acriter pugnauerunt, & ab vno latere ex præfectis meis vn9 cum ducentis viris fortilitio exierat, priusq̄ posset pedem referre quatuor ex suis trucidati sunt, & eundem præfectum, & alios plures vulnerarunt, nos vero paucos ex eis interficiebamus, quia illi se vltra pontes recipiebant, & ex subdialibus pauimentis lapi-

Ingredit Ciuitatem Temixtitā Cortesius.

Indi Cortesij habitationem inuadūt ⁊ oppugnant.

Congreditur cum Indis Cortesius ⁊ vulneratur.

Nota subdialia pauimenta varijs armis munita, & indorū strenuitatē.

dibus nobis maxime oberant, ex quibus expugnauimus, & combussimus aliqua, tamen erāt tam crebra, & adeo munita, & tot viris, & lapidibus, aliisq; variis armorū generibus referta, vt potentes non essemus ad omnia oppugnanda, & tuendū, q̄ illi obesse nobis non possent ad libitū: Fortilitiū nostrū tam acriter oppugnarunt, vt variis in locis ignem apposuerint, & in vno cōbusta est maior pars, anteq̄ opem ferre possemus, donec parietū incisione eum euitauerimus, & ex violenta parietū eiectione ignis extinctus est, & nisi ibi maximū pręsidiū collocassé: videlicet homines balistis, & pixidibus vtētes, aliaq; tormēta eorū profecto repētino aduentu nobis obsistere non valentibus fortilitiū ingressi fuissent, & eandem diem certando usq; in obscurā noctē consumpsimus, nec tamen ea secuta tuti fuimus ab eorū uociferationibus

Nocte etiam nō quiescit Cortesius ut demolita reficiat.

& tumultu, donec dies superuenit, ea nocte per eos destructa reficienda, & alia multa, quibus fortilitiū indigere videbatur pręparanda curaui, & stationes aptaui, & in eis milites, qui eas tuerentur, & sequēti luce essent pugnaturi collocaui, & militum vulneribus medicamenta sunt adhibita, qui erāt vltra octuaginta numero, & luce accedente hostes nos acrius, q̄ pręcedēti die oppugnare cœperūt, & tanta illorū aduenerat multitudo. vt illi, qui tormē-

Nota maximā Indorum multitudinē Cortesiū oppugnantem.

tis pręerant in illis arte dirigendis diligentia vti non indigerent, sed tantū viso indorū agmine ignem tormētis admouere. & quāq̄ tormenta illis multū damni inferrēt, quatuordecim enim in hostes vtebamur tormentis non enumeratis pixidibus, & balistis, ea tamen omnia tam leuia damna tantæ multitudini inferebant vt nil eis obesse videremur, emisso enim tormēto decem, aut duodecim interfectis alii succedebant, & relicto in fortilitio condecēti pręsidio, & quod dimitti poterat illico exiui, & pontes aliquos occupaui, & domos quasdam igne consumpsi, & plures illorum interfecimus, qui eas tueri nitebantur, & tanta illorum erat multitudo, q̄ q̄uis maximā stragē illis intulisemus, eorum vires parū minui videbātur, Nos enim continuo integro die certare cogebamur, illi vero per horas, quia vicissitudines habebant. & semper abundabant. eodem quoq; die vulnera intulerunt quinquaginta

Hyspani plurimi ab Indis vulneribus afficiuntur.

aut sexaginta Hyspanis, quamuis nullus obierit: In noctem pugnauimus, & lassi retrocessimus ad fortilitiū: Considerato maximo damno ab hostibus nobis illato, & q̄ hostes nos tuto loco cōsistētes vulnerabant, & interficiebant, & damnū, quod illis inferebamus, non videbatur, cum tanta eorum esset multitudo eam noctē & sequentē diē in machinis tribus ligneis conficiendis, & cōstru-

Cōstruit machinas tres Cortesius ad curandos lapides ab indis a subdialibus pauimentis emissos.

endis consumpsimus, quorum quælibet intra se milites viginti continere poterat, vt eos lapidibus, quos a subdialibus pauimentis iaciebant, offendere non possent, aliqui intus existentes pixidibus, aut balistis, reliqui vero acutis ferreis malleis, ligonibus, & massis ferreis ad effodiendas domos, destruendosq; aggeres per eos in vicis positos vtebātur: cum machinis conficiendis operam sedulo impenderemus, hostes nihilominus nos oppugnare non desistebant (adeo) vt dum nos fortilitio non exiremus, illi illud ingredi totis viribus nitebātur, quibus ne ingrederentur maximo cum labore vix restitimus: Dictus autem Muteczuma, qui semper apud nos remanserat vna cum filio, & multis proceribus, qui a principio detenti fuerant, dixit, vt illum ad subdialia pauimenta fortilicii deduceremus, alloqui enim constituerat Duces illius multitudinis, & sperabat ita efficere. q̄ desisterent ab ea oppugnatione, illum extrahendum commisi, qui cum peruenisset ad fornicem, vt ab eo illos alloqueretur, sui eius caput lapide percussere, & tam violenti vulnere est affectus, q̄ trium dierum spatio ab humanis excessit, eum extrahendum e fortilitio imposui duobus Indis, quos captiuos detinebam, illum multitudini apportarunt, quid tamen fuerit actum ignoro, propterea tamen oppugnatio non cessauit, & indies augebatur, & acrior, maiorq; reddebatur. Eo ipso die me ad eundem fornicem, vbi Dominum Muteczuma vulnerarant, vocauerunt asserentes cōaccederem, quia quidam ex illorū Ducibus mecum colloqui desiderabant, & ita feci, multaq; fuimus colloquuti, & interrogaui, cur me oppugnarent, cum nullam causam haberent, Prospicerētq; bona, quæ a me habuerant, & q̄ me secum bene gessissem. Respondebant si prouintia excederē, illico cessaret oppugnatio, & aliter ratum haberem eos omnes, aut perituros, aut nos penitus erradicaturos, qui vt postea apparuit, ea proferebant, vt fortilitio excederem, & me in egressu Ciuitatis intra pontes pro libito interciperent, respondi eos cogitare non oportere, vt pacem ab eis impetrarē, quia in aliquo timerem, sed ea tātum causa, quia dolebā, & moleste ferebam a me illis illatum damnum, & tam celebrem Ciuitatem destruere cogerer, qualis erat illa, idem pręstabant responsum, q̄ nusq̄ ab oppugnatione prędicta desisterēt. nisi Ciuitatē exiuissé, perfectis machinis subito exiui, vt subdialia quędā pauimenta expugnarē, & pōtes, præeuntibus Indis, & post eos quatuor tormētis, multisq; aliis balistis, & parmis vtētibus, & plus tribus milibus indis, qui mecū aduenerāt ex prouintiis Tascatecal, &

Vulneratur a suis Dominus Muteczuma et trium dierum spatio moritur.

Colloquitur Cortesius cū indis de concordia ineunda.

Demto machinis illis ligneis e fortilitio exit Cortesius

Hyſpanis inſeruiebant,& poſtq̃ peruenimus ad pontem, machi
nas parietibus applicuimus quorundam pauimentorum, & ſca-
las,quas ad aſcenſum attuleramus, tanta multitudo hominũ dic
tum pontem tutabatur,& pauiméta. & tã crebri, & pôderoſi erãt
lapides, qui ab eis vi iaciebantur .ꝙ machinas noſtras diſsipa-
runt,& Hyſpanum vnum interfecerunt,& plures vulnerarunt. &
quamuis acriter pugnatum fuerit, tamen egreſsum aliquem ha-
bere nô potuimus,certauimus enim a ſummo mane, ad meridiẽ,
& maxima repleti mæſticia ad fortilitiũ deuenimus, quapropter
tantum hoſtes animis creuere,vt ad portas fortilicii irruerent, &
Meſchitam illam magnam occupauere, & ampliorẽ, & editiorẽ
illius turrim forte quingenti viri ex primatibus côſcenderunt. &
ſibi cômeatum amplum côſtituerunt, vt panis, aquæ, & aliorum
eſculentorum. & maximam lapidum quantitatẽ,quorum maior
pars habebat latas haſtas cuſpidibus ex ſilice noſtris ampliori-
bus,& non minus acutis, & ab ea turri multum officiebãt noſtris
in fortilitio verſantibus,quod eidem adherebat. ea turris bis.aut
ter ab Hiſpanis fruſtra oppugnata eſt. & vt eam aſcenderent
audacter irruerunt,& cum eſset excelſa,& aſcenſu ardua,quæ ha
bebat vltra centum gradus, & ſuperius exiſtentes eſsent lapidi-
bus muniti, multiſq; aliis armorum generibus, & animis aucti,
quia eiſdẽ ſubdialia pauiméta occupare non potueramus. nũq;
Hyſpanorum aliquis aſcendere cœpit, qui rotatim nô deſcẽderet,
& multis vulnera inferebant,& illi,qui hęc ab his geri videbant,
tantum animi accipiebant,vt in fortilitium irruerunt ſine timore:
Proſpiciens,ſi illi diu poſsiderẽt eam turrim vltra nobis allata ab
eis indies damna, animis augerentur, vt nobis obeſsent, fortili
tio exiui, quãq; ſiniſtra manu parum vtilis ob illatũ mihi ab eis
primo die vulnus brachio parma alligata cũ quibuſdam Hyſpa
nis,qui me ſubſecuti ſunt. turri amplicui, & radicẽ illius diligẽter
circumdandã curaui.& illi,qui eam circũdabant,non quieſcebãt.
Immo vndiq; certamẽ cũ hoſtibus cômittebant, & vt fauerẽt exiſ
tentibus in turri multi accurrerunt.Nos Hyſpani gradus cœpim⁹
aſcendere.& q̃uis ipſi aſcenſũ maxime tuerẽtur,tãtũ tres,aut qua
tuor Hyſpanos e gradibus eiecerunt,Saluatoris Noſtri auxilio,
& Beatiſsimę Matris ſuæ Mariæ, cui dicta turris dicata fuerat,
& in ea illi⁹ imago appoſita, aſcẽdim⁹, & in ſuperiori parte turris
tã acriter certauim⁹,ꝙ eos coegim⁹ e turri ꝓſilire in quoddã deã-
bulatoriũ,quod circũdabat dictã turrim in latitudinẽ vni⁹ homi
nis ſtatus: Et erãt circa eam turrim tria, eidẽ ſimilia diſtantia in-

Diſſipant ab Indis lignee ſic a Corteſio tanto labore conſtructę Machinę.

Nota haſtas eorũ cuſpides e ſilice habere quod eſt argumentum illis partibus non eſſe ferrum.

Expugnatũ excelſam illam turrim intrepide proficiſci tur Corteſi⁹.

Deficiunt ſe a turri Indi timore perculſi.

ter ſe per hominum ſtatus fere tres,aliqui vero eorum cecidere a
ſummitate turris ad radicem ipſius, qui vltra ea, quæ caſu pa-
tiebantur, ibi ab Hyſpanis necabantur,illi vero, qui in prælibà-
tis deambulatoriis conſtiterant, tam acriter nobiſcũ decertarũt,
vt tres conſumpſerimus horas, anteq̃ illos omnes neci daremus,
ex quibus nullus ſuperfuit, ſed omnes trucidati fuere. Et fidem
verbis meis adhibeat Sacra Maieſtas Veſtra, tam ardua res fu
it hanc turrim expugnare, ꝙ ſi Deus eiſdem vires,& animum nô
abſtuliſset, viginti ex illis facillime mille Hyſpanis aſcenſum
prohibere potuiſsent(& ſi acriter ad necem vſq; decertauerint)
turri illi,& reliquis omnibus,quæ in dicta Meſchita contineban
tur ignem iniiciendum curaui,ex quibus iam imagines omnes,
quas appoſueramus, ademerant: Aliquid animi amiſere ex-
pugnata hac turri, & adeo,ꝙ pluribus in locis ſe maxime remi-
ſere, & eo inſtanti redii ad illud ſubdiale pauimentum, & acer-
ſiui eos duces, qui prius fuerant me allocuti, qui videbantur ali-
quantulum animo remiſsiori ob ea,quæ viderant, qui eodem in-
ſtanti applicuere,& eos mihi iam obſiſtere non poſse demonſtra-
ui ,& ꝙ nos ſingulo quoq; die eiſdem plurimum damni infereba
mus,& ex eis plurimi cadebant,& eorum celebrem Ciuitatem cô
burebamus, deſtruebamuſq;, nec ceſseremus, donec aliquid ex
ea,& illis aliquid ſupereſset: Reſponderunt ſe optime cernere a
nobis damnum ingens pati.& multos ex eis perire,tamen eos de
creuiſse nos omnino interficere, & dicebant Proſpicerem vicos,
plateas, & ſubdialia illa pauimenta viris maxime referta, quia,
computaſse aſserebant, ſi ex eis viginti milia caderent, & ex noſ
tris vnus, ꝙ cito nos in nihilum deducerent, aſserentes nos eſse
paucos numero,illos vero ſine numero,& nobis ſignificabant vi
as omnes ſtratas eſse demolitas, quemadmodum re ipſa euene-
rat, quia omnes, præter vnam erant demolitæ, & nulla ex parte
nobis patebat iter, niſi aqua,& optime ſcire debebant nos côme-
atu non habundare,& aqua,& nos diu obſiſtere non poſse, quo-
niam fame perirem⁹,dato ꝙ ipſi nos non interficerent,& vere ve
ra proferebant, quia ſi aliã oppugnationẽ nô habuiſsemus præ-
ter famem,ãnonę commeatuumq; caritatem ſatis erant, vt mori
cogeremur, diu altercati fuimus,& quilibet cauſam ſuam tueba
tur: Nocte vero ſecuta egreſsus ſum quibuſdam Hyſpanis co-
mitantibus ,& eos incautos offendens vi vicum occupauimus,
& in eo igne conſumpſimus vltra trecentas domos, dum ad
eum multitudo confluerent, per alium reuerſus ſum,& eo pacto

Deficiunt ſe Indi ex alta turri metu Hyſpanorum

Turrim vnã qua côſiſtebãt Indi côburit Corteſius.

Colloquitur cũ indis Corteſius ut pacẽ ineat cũ illis.

Nota ex hoc colligi maximã hominum multitudinẽ Hyſpanos oppugnaſſe.

Nota Hyſpanos ãnonę caritate maxime laborare in ſuo fortilitio.

Domos plures comburit Cortesi⁹ & aliqua subdialia pauimenta.

combusſimus plures domos illius vici, & præſertim quædam ſubdialia pauiméta proxima fortilicio noſtro, ex quibus maxime nos offendebát: Et ex geſtis illius noctis aliquid timoris illis incuſſim⁹, & nocte eadem illas ligneas machinas reficiendas curaui, quas alio die nobis diſſipauerát, vt victoriæ incumberemus, quá Omnipotens condonabat, exiui ad eundem vicum, in quo hoſterna die nobis machinas deſtruxerant, vbi non minus acriter, & viriliter obſtiterunt, & tamen cum ageretur de vita, & honore, quia ea erat vnica integra ſtrata via, ex illis, quæ ducebant in continétem, quamuis priuſq̃ ad eam deuenire potuiſſemus, intercederent duo maximi, & profundi pontes, & vicus omnis multis, & excelſis parietibus, domib⁹, & turrib⁹ munitus, tantum vigoris, & animi nobis refulſit, & certauimus vt Deo auxillium, & opem ferente quatuor ea die ex pontibus occupauerimus, & ea omnia ſubdialia pauimenta, domus, & turres vſq; ad vltimam eorũ cóbuſtę ſunt, quamq̃ fecerant nocte antecedenti plures aggeres laterib⁹ crudis, & creta fabricatos in dictis pontibus, ob ea, quæ ſucceſſerant nocte antecedenti adeo, vt tormenta, & baliſtę ſibi obeſſe non poſſent. quos quatuor pontes terra oppleuimus, & crudis illis lateribus, & plurimis lapidibus, & tignis cóbuſtarũ domuum, tamen non potuit fieri tantum ſine periculo, vt multi Hyſpani non vulnerarentur, magnam adbibui diligentiam ea nocte in cuſtodiédis illis pontibus, ne denuo nobis eos occuparent, : Alio die ſummo mane exiui, & Deus Omnipotens eundé bonum ſucceſſum conceſſit, quoniam quamuis multitudo eſſet innumera, quæ alios pótes tueret, foſſęq;, & maximi aggeres, q̃s illi nocte ea erexerant, intercederent, nos eoſdem cępimus, & impleuimus, & equeſtrium aliqui eos inſecuti ſũt uictoriæ inherentes in continenté vſq;. dũ ego aptandos eos pontes, & replendos curarem, venerunt me vocatũ ſumma celeritate aſſerétes Indos, qui oppugnauerant fortilitium, concordiam cupere. & pacem, & eos expectate quoſdam eorum Dominos, & Duces: Ibi relictis omnibus commilitonibus, & quibuſdam tormentis, omni equitu profectus ſum viſum, quid nam illi proceres cuperent, qui aſſeruere, ſi eis fidem pręſtarem eos de perpetratis impunes dimittere, ipſi me ulterius non oppugnarent. denuoq; pontes, & demolitas ſtratas vias reficiendas curarent, & Maieſtati veſtræ, vt antea fecerant, inſeruirent, & vt eo adducendum curaré quédam ex religioſis ſuis apud me captiuum, Quem illi veluti generalem ſuæ religionis venerantur, qui aduenit, & illos al-

Pontes quatuor occupat Cortesi⁹ vt in continenté euadere poſſit.

Reliquos pótes occupat Cortesi⁹ & in continenté vſq; equitib⁹ pgreditur.

Colloquitur cũ indis Cortesi⁹ de cócordia iucunda.

locutus inter illos, & me pactum ſanctiuit, & illico viſum eſt (vt ipſe aſſerebat) nunciaſſe Ducibus multitudinis in ſtationibus collocatis, vt a dicti fortilicii oppugnatione abſtinerét, & ab omni alia offenſione, & eo pacto diſceſſimus: Ingreſſus fortilitium prandere cęperam, maxima feſtinatione mihi allatum eſt, Indos denuo pontes occupaſſe, quos eo die ab eorum manibus acquiſiueramus, & quoſdam Hyſpanos occidiſſe, quo nuncio quãtum mihi męroris acceſſerit Deus teſtis eſt, ratus enim fueram occupatis pontibus, cum mihi egreſſus ad Continétem pateret, maximum negotium non ſupereſſe, maiori, qua fieri potuit celeritate eo equitaui, atq; quo potui celerius cum aliquibus equitibus, qui me ſubſecuti fuerant, totum illud iter emenſus ſum, & nullo in loco morá trahens denuo in medios Indos irrui, & omnes pótes iá dictos occupaui, & eos uſq; in continentem inſecutus fui. & cum mei pedites eſſent ex labore laſſati, vulneribus affecti, & timore perculſi, & pręſens periculum conſpicerent, nullus eorum me ſubſecutus eſt, vnde factum eſt, cum uellem poſtea pedé referre, pótes iam ab Indis occupatos offendi, exemerantq; multum illius materiei, qua prędictos pontes oppleueram, & vbiq; in Ciuitate multitudine omnia referta videbantur, tam terra, q̃ lacu in Canois, quę multitudo tam crebro in nos vndiq; tęla. & lapides immittebat, q̃ ſi Omnipotens nos miraculoſe non ſeruaſſet ab eo periculo, euadere non erat poſſibile: Et iam publice fama vagabať inter Hyſpanos, qui in Ciuitate remanſerãt, me iam vita functũ, & perueni ad vltimũ pontem Ciuitati proximum, comperi equites omnes, qui mecum profecti fuerãt. in eum dilapſos, & equũ vnum, cui nullus inſidebat, quem tranſire non eualui, & coactus fui ipſe vnus impetum in hoſtes facere, & eo modo tantum ſpatii relictum eſt equitibus, vt pontem ſuperarent, Inueni pontem vacuũ, & tranſilii magno tamé periculo, quia locus ab vtraq; pontis parte ferme ad hominis ſtatum equo tranſiliund⁹ erat, & dũ e ponte exirem, me, & equum lapidibus, & fuſtibus percuſere, tamen quia armis optimis fulciebamur, vltra dolorem in ipſo ictu paſſum nil mali vlterius intulere, quare victores remanſere quatuor occupatis pontibus, & reliquis quatuor pontibus bona relicta cuſtodia ad fortilitium profectus ſum, & ligneum pontem conſtruendum curaui, quem quadraginta homines portare commode poterant: Conſiderato magno periculo, in quo conſtituti eramus, & maximo damno nobis quotidie ab indis illato, & timens ne eam quoque ſtratam viam, quæ ſola ſupererat demo-

Fingunt uelle pacem Indi a Cortesio ut eum incautum aggrediantur

Reuertit ad occupatos pontes Cortesius.

Vagatur rumor apud hyſpanos interfectum ab Indis Cortesiũ.

ligneũ ponté construi cómittit Cortesius in lacu apponendum.

lirentur, queadmodũ alias demoliti fuerant, qua demolita fame mori cogeremur, & etiã quia multoties a cõmilitonib9 meis monitus fuerã, vt a Ciuitate discederemus, quia eorũ maior pars erat vulnerata, & adeo male, ꝙ vlterius cũ hostibus congredi nõ possent, ea nocte me more gesturum eis constitui, & accepto Maiestatis Vestræ auro, & emblematibus, quæ extrahi poterant, in aula illa quibusdã saranulis officialibus Maiestatis Vestræ consignaui, quos ego Regali Maiestatis Vestræ nomine cõstituerã, Iudicibusq;, & regentibus, & aliis, qui aderant, rogauiq; eos, & monui, vt operam, & fauoré prestarent ad illa extrahenda, & ad id exhibui eisdem vnam meã equam, cui imposuere eam portionẽ, quam ferre poterat, & Hyspanos quosdam tam meos, ꝙ alienos familiares, vt dictã equam comitarentur constitui, reliquum vero dicti auri officiales, Iudices, regẽtes, & ego dedimus, & partiti fuimus inter Hyspanos, vt illud extraherent, & relicto fortilitio magnis diuitiis tam Vestre Celsitudinis, ꝙ Hyspanorũ, & meis, exiuimus secretiori modo, quo potuimus, abduximusq; nobiscũ vnũ e filiis, & filias dicti Muteezuma, & Cacamacin Dominũ in Aculuacan, & ipsius fratré, quem Dominũ ipsius loco constituerã, & aliarũ Prouintiarũ, & Ciuitatũ dominos, quos captiuos detinebã, & cum peruenissẽ ad pontes per Indos occupatos in primo iecimus pontẽ, quẽ nobis cũ portari feceram sine magno labore, nullus enim nobis resistebat, preter vigiles quosdam, qui in eo ponte consederãt, per eos acclamatũ extitit, & anteꝙ peruenire potuissẽ ad secundũ pontẽ, inumera hostium multitudo cõuenerat, & vndiq; nobis obesse studebat aqua, & terra, ipse confestim transiui quinq; equitibus, & forte centũ peditibus, quibus natando pontes omnes preteriuimus eosq; usq; in cõtinentem occupauerã, & peditibus in fronte relictis ad secundũ pontẽ redii ad eos, qui extremo in agmine cõsistebant, vbi comperi tam acriter decertari, vt exprimi non posit damnũ, quod indi nostris inferebant tam Hyspanis, ꝙ Indis ex Churultecal, qui nobiscũ venerãt, quos pene omnes consumpserãt, & etiam interfecerãt plures mulieres, quæ Hyspanis seruiebãt, & Hyspanos, & equos, iãq; amiserãt omne aurũ, emblemata, Vestes, aliaq; multa, quæ nos extrahebamus, ac tormenta omnia, collegi eos, qui viui supererant & eos ante ire iussi, ipse vero comitatus forte quinq; equitib9, & septuaginta peditibus, qui mecũ permanere ausi sunt, post alios remansi, semper cum hostibus certando, donec peruenimus ad Ciuiatem quandã nomine Catacuba, quæ continetur vltra omnem

Cõstituit discedere a ciuitate Temixtitã Cortesius ne vna cũ Hyspanis opprimat.

Partit aurũ Cortesius inter Hyspanos a ciuitate auferendum.

Primũ pontem transgredit Cortesi9.

Nota in pugna eximiã Cortesii strenuitatem.

Aurũ tormentaq; 7 alia multa rapiuntur Cortesio ab Indis.

stratam viam, vbi Deus est testis quantũ laboris, & periculi subierim, quia quotienscũq; in hostes irruebam, egrediebar plenus sagittis, & fustibus, & saxis undiq; percussus, quia ab vtroq; latere erat lacus, & nos existentes in canois tuto vulnerabant, Illi vero, qui terram capiebant, quamprimũ ferebar in illos, se aquis cõmittebant, & eo modo parum damni patiebantur nisi aliqui, qui cum plurima esset multitudo, vnus in alium cespitabãt, cadebãt, & interficiebãtur: Eo labore, & erumnis eos omnes conduxi vsq; ad dictam Ciuitatem, & non vulnerarunt nisi vnum equestrem, qui mecum proficiscebatur a tergo, & non minori vehemẽtia pugnabatur a fronte, & lateribus, sed maior vis erat in extremo agmine, quia multitudo, quæ erat in Ciuitate semper recentior succedebat, & cum venissem ad dictam Ciuitatem Catacuba, cum dies appareret, inueni milites nostros in vna ex plateis illius in globum redactos, qui dicebant se ignorare quorsum tenderent, quibus iniunxi, vt festinarent exire Ciuitatem, antequam hostes augerentur, & subdialia pauimenta occuparent, quia ex illis plurimũ nobis obesse possent: Illi, qui erãt in frõte collocati, dixerũt quorsum irent nescire, eos a tergo collocaui, & ipse a fronte cõstiti donec exiremus Ciuitatem eos ibi quibusdam in cultis campis expectaui, & cum eo peruenere qui a tergo remanserant, sciui ipsos maximum damnũ accepisse, interfecerantq; aliquos ex Hyspanis, & Indis, multumq; auri in itinere remanserat, quod hostes colligebant, & ibi certaui cum indis, donec mei preirent, eos sustinui, donec nostri collem occuparent, in quo erat turris, & hospitium satis munitum, quod occuparunt sine nostro damno, quia inde non discessi, nec hostes progredi passus sum, donec illi collẽ ascendissent, Vbi Deus est testis, quem laborem sustinuerimus quia iam ex equis: qui numero viginti quatuor supererant nullus poterat currere, nec eques, qui brachia posset extollere, nec aliquis ex peditibus non infirmus, qui posset se vlterius mouere, & ingressi illud hospitium, nos in eo muniuimus, ibiq; obsidebamur vsq; in noctem, & adeo ꝙ nec per horam quiescere poteram9 & ex hac perturbatione inuentum est perscrutatione facta, qui obierant, ex Hyspanis periisse homines centum & quinquaginta & equas, equosq; quadraginta sex, & pl9 ꝙ duo milia Indorum, & mulierum Indarum, quæ Hyspanis inseruiebant, inter quos interfecere filiũ, & filias Domini Muteezuma, & reliquos, quos nobiscum captiuos ducebamus, media nocte cogitantes nos a nemine audiri a dicto hospitio discessimus tacite in eo ignes plu

Nota pericula innumera que streiue Cortesius in suorũ defensionem subijerit.

Peruenit in sequentibus Indis Cortesius ad ciuitatem Tacuba.

Hospitantur casu in turri prima nocte Hyspani cum exiuerũt ciuitatem Temixtitan.

Refert ea die obiisse Centũ quinquaginta Hyspanos. Quadraginta sex equos 7 vltra duo millia Indorum.

Incola e Tascaltecal pollicetur se Cortesium & Hyspanos e Prouintia Culua educturũ.

res relinquentes, & null9 inter nos fuerat, qui sciret vbi essemus, aut quorsũ tendere deberemus, nisi vnus ex Regione Tascaltecal, qui asserebat se nos ducturũ in suam regioné, ni iter nobis impediretur: Apud iam dictũ hospitiũ multi locati erant vigiles, qui vbi nos audierunt, clamauere ad colonias circũuicinas, & ab illis vocata magna indorũ multitudo, & nos vsq; ad diem insecuta est, & equites quinq;, qui prȩcursorum loco anteibant, irruerunt in quoddam agmen Indorũ, quod erat in itinere sibi obuium factũ, & aliquos ex eo interfecere, qui non seruatis ordinibus dispergebantur arbitrabantur enim plures equites, & pedites subsequi, & quia vndiq; augebantur hostes, ex omnib9 militib9 qui inter nos erãt, magis sanos elegi. & in agmina constitui, collocauiq; eos a frõte, a tergo, & vtroq; latere, vulneratos vero in medio stare iussi, & equites partitus sum, & eo ordine tota ea die progressi fuim9 vndique certãdo, adeo q ea nocte, & tota die nõ emẽsi fuim9 plus spatii triũ leucarũ, & deo sic cõcedẽte vidim9 nocte iã accedẽte turri quãdã, & optimũ hospitiũ, vbi nos muniuim9,

Nota Hyspanorũ erũnas vt se ab Indis tuerentur.

Progreditur Cortesi9 vndiq; oppugnantibus hostib9.

& ea nocte ab oppugnatiõe destitere, quãuis fere in aurora habuerim9 aliquẽ tumultũ, quãuis nescirem9 qd plus nobis esset metuẽdũ, q timebam9 ex multitudine, quæ nos insequebaẽ. Sequenti die prima hora diei ordine iã dicto discessi deducẽs milites a tergo, & in frõte collocatos paratos. ab vtroq; tñ latere hostes nos insequebãtur vociferãtes, & clamãtes per vniuersam illã Prouintiã, quæ est maxĩe habitata, equestres q̃uis essem9 pauci numero in eos irruebam9. parũ tamen dãni illis inferebamus, quia cũ collis ille esset asper sese in collẽ recipiebant, & sic iuimus eo die ad lat9 quorundã lacuum, donec perueniremus ad quandam coloniã, vbi aliquam cõtrouersiam habere putabamus, cum Incolis illi9, & q̃primũ ad eam peruenimus, illi relictis domibus ad alias Colonias profecti sunt circũuicinas. & ibi eo die, & sequenti moram traximus, quia tam sani, q̃ infirmi erant lassati, & labore, fame, & siti maxime confecti, & equi non poterant se substinere, & ibi inuenimus aliquod Maiz, ex quo comedimus, & portauim9 nobiscum in itinere elixũ. & torrefactum, & postero die discessi, & semper hostibus nos insequentibus. qui nos a tergo, & fronte cõtinuo inuadebant vociferanrantes, & secuti fuimus illud iter, per quod Incola e Tascaltecal nos deducebat, in quo fuimus varios labores. & erumnas passi, quia multoties cogebamur exire, & deuiare a recto itinere, & cum iam aduesperasceret, deuenimus ad planitiem quandam, in qua aliquȩ paruȩ erant habitationes

Quiescunt aliquantulũ Hyspani & Indorũ cessat oppugnatio.

Hostes Cortesiũ & Hyspanos denuo aggrediuntur.

& ea nocte ibi fuim9 hospitati sũma egestate. & penuria cibariorũ, & cõmeatũ, & alio die sũmo mane cȩpimus nos ad iter dirigere, & adhuc iter ingressi non fueramus, cũ hostes a tergo nos inieqũi cȩpere, & leuia prælia cũ his cõmittendo deuenimus ad magnã Coloniam, & ad dextrum latus illius insidebant aliqui Indi paruo collis vertice, nos arbitrantes eos capere posse, erant enim proximi itineri, & etiã vt exploratũ haberemus, an essent plures, q̃ apparebant, illuc quinq; equitibus, & peditibus duodecim comitatus profectus sum ambiendo collẽ iam dictũ, post quẽ erat maxima hominũ multitudo in insidiis collocata, quibuscũ tantũ certauimus, q cũ locus, in quo constiterãt esset aliqantuum asper, & saxosus, & gens illa innumera, & nos pauci, necesse fuit nos retrocedere ad Coloniã, vbi nostri existebant, & inde discessi male vulneratus geminis lapidũ ictibus, & post ligata vulnera: Hyspanos e Colonia migrare iussi, quia hospitiũ nobis non videbatur esse tutũ, & sic procedendo insequẽtibus Indis processimus ad aliã Coloniã. quæ ab antedicta per duas leucas distat, & ibi in itinere nos aggressi sunt alii Indi sine numero, qui nobiscum adeo certarũt, ut quatuor aut quinq; Hyspanos, & totidẽ equos vulnerarent, & equum vnũ interficerent, & quamuis ei9 defect9 maximo nobis esset incõmodo. & eius mortem ȩgre tulissemus, quia post Deũ nullã tutelã hebebamus, nisi equos, nos maxime refecit, & eius carnes, & coriũ comedimus. vt ex eo nil superesset, tanta enim opprimebamur fame, quia post nostrũ a magna Ciuitate discessũ, nil prȩter elixũ, & torrefactũ Mayz comederamus. & eo nõ semper vtebamur ad saturitatem, herbasq;, quas colligebamus ex campis, & cõsiderato, q indies hostium copiæ augebãtur, nosq; indies minuebamur, ea nocte curaui vulneratos, & infirmos, quos ducebamus, equis insidere iussi, aliis vero aduncos scipiones brachiis submittẽdos. & alia auxilii genera ad iter faciundũ fabricanda curaui, quo Hyspani nulla aduersa valitudine, aut vulneribus affecti essent liberi ad pugnã, & arbitror a Deo mihi infusam hanc prouidentiã, vt sequenti die euenit. quia cũ eo mane a dicto hospitio discessissẽ nos magna & innumera Indorũ multitudo aggressa est, & tãta a tergo, a frõte, & ab vtroq; latere q nil ex campis, qui mihi in conspectu erãt, vacũ videretur, qui nobiscũ tam acriter vndiq; certamen iniuere, vt nos ad inuicem noscere nõ possemus, tam iuncti, & mixti proficiscebamur, & profecto credidimus illã supremũ esse diem vitæ omniũ considerata hostium multitudine. & lenitate, quam ad eis obsistendum in no

Nota Hyspanorum cõmeatuum penuriã in labore assiduo diei & noctis.

Vulnerat ab Indis Cortesius.

Equum comedunt Hyspani cum nil aliud haberent.

Nota Cortesii ingeniũ ad varia excogitãdũ vt furorem Indorũ fuga euitaret.

Non posse resistere Indis suspicant Hyspani.

bis inuenere, cũ omnes pene vulnerati essemus, atq̃ exanimati, tamen omnipotens magnam suam misericordia nobiscum demõstrare dignatus est, quia nostra lassitudine illorũ ferociam confregimus, & superbiã, & ex illis plurimi pariere, primates, quia tanta eorũ erat copia, vt Certando, & audiendo impediretur. & hoc labore profecti fuimus magna portione diei, donec Omnipotens concesserit eum, qui inter hostes primus esse debebat interfici, eo enim adépto omnis cessauit oppugnatio, & eo modo aliquantulũ fuimus quietiores, q̃uis semper mordendo nos insecuti fuerint, vsq; ad quandum paruã domũ, quæ erat in planitie, vbi ea nocte hospitati fuimus sub dio, unde prospectabamus quosdã montes ex prouintia illorũ e Tascaltecal, qua ex re non parũ voluptatis accæpim9, quia cognoscebamus Prouintiã, & sciebamus quorsum tédere deberem9, q̃uis pro cõperto nõ haberem9 Incolas illius prouintiæ fidos nobis amicos, credebamus enim, ꝙ cũ nos adeo debiles cernerent, illi esse deberent. qui vitæ nostræ finẽ imponerent, vt pristina potirentur libertate, quæ suspitio tantum nobis afflictionis attulit, quantũ sustinebamus, quãdo cum hostibus certauimus: Die sequẽti, cũ illucesceret, cæpimus ingredi per iter planũ, quo recto tramite proficiscebatur ad Prouintiã Tascaltecal, per quod pauci ex hostibus nos subsecuti sunt, q̃uis ibi vicinæ essẽt plurimę, & maximæ Coloniæ, tamen ex eis paruis colliculis quidã tam a tergo. q̃ longe vociferabãt, & sic exiuimus eo die, qui fuit Dominica. VIII. Iulii. Anno. M.D.XX. ex omni ꝓuintia Culua, & peruenim9 ad loca dictæ Prouintiæ Tascaltecal ad Coloniam Gualipan, quæ ascendit ad quatuor milia domorũ, in qua ab Incolis fuimus optime recepti, & refecimus nos aliquãtulũ a fame, & lassitudine, quam patiebamur, quamq̃ multa ex esculentis, quæ nobis porrigebant, ea duce pecunia concedebant, aliqui etaim volebãt nisi aurum, & illud dare cogebamur necessitate impulsi, qua præmebamur, Hic fuimus tribus diebus, quo me visum venere Magiscacin, secutẽgal, & omnes Domini illarũ Prouintiarũ, & me solari conati sũt circa ea, quæ nobis euenerant asserẽtes, eos sępi9 significasse mihi eos e culua proditores esse, mihiq; ab illis cauere deberẽ, tamen nunq̃ fidem adhibere volueram, sed postq̃ vita euaseram, deberem ľtari, quia mihi opem laturi erãt, dum eis vita superesset, vt reficerent me a dãno, quod illi e Culua mihi intulerant, quia vltra vinculum, ꝙ erant Celsitudinis Vestræ subditi, indolebant. & tristabantur morte plurimorum fratrum, & liberorum suorũ. qui ab eis in mea societate fue-

Nota sudorũ innumeram multitudinẽ Hyspanos oppugnantem.

Hyspani ľto animo ꝓspectant prouintiam e Tascaltecal.

Ingrediũtur Hyspani prouintiam Tascaltecal sibi amicam.

Dñi e Tascaltecal Cortesium salutarum veniunt & opẽ se laturos pollicẽtur.

rant interempti, variisq; aliis iniuriis transactis tẽporibus ab illis eis illatis, & vere animo conciperẽ eos futuros fidos mihi, & vere amicos, & quia ego, & reliqui omnes socii mei eramus vulnerati, proficisceremur ad Ciuitatẽ, quæ aberat ab ea Colonia per leucas quatuor, ibiq; quiesceremus, curarentq; nobis medicamina adhiberi, vt reficeremur a nostris laborib9, & lassitudine, eis gratias egi, & rogationi eorũ acquieui, & eis impartitus fui emblemata aliqua ex illis, quæ attuleram9, quãuis pauca, quibus maxime ľtati sunt, & profectus sum cũ eis ad Ciuitatẽ, & sortiti fuim9 bonũ hospitiũ, & Magiscacin afferri curauit lectisterniũ ex lignis cõpactũ cũ aliquib9 ornamẽtis, quib9 illi vtũtur, in quo dormiui, quia nullũ nobiscũ attuleramus, & omnia, quæ habebat, & potuit ad nostri refectionẽ impartitus est, In hac Ciuitate quidã familiares mei, & alii ex societate mea cũ transibã iter faciens ad Ciuitatẽ Temixtitan, quędã dimisere, quæ fuerunt argentũ, vestes, & alia ornamẽta domestica, & cõmestibilia aliqua, quæ mecũ adducere faciebã, quo expeditiores essemus in itinere, si aliqua nobis euenirent, vt nullo pręmerentur pondere, nisi vestiũ suarũ, & armorũ, & eo loci percæpi aliũ familiarẽ meum a Ciuitate veræ Crucis profectũ cõmeatũ, & alia plura ad me perferentẽ, & cum eo fuisse quinq; equites & pedites quadraginta quinq; aduersa valitudine oppressos, qui similiter adduxerãt quędã, quæ ibi remanserant, & iam conualuerant, & omne argentũ, & alia tam mea, q̃ sociorũ meorũ, septies mille pondera auri fusi, Continet autẽ auri pondus valorẽ circiter duorũ florenorũ, quæ ibi reliquerã duab9 capsis, et alia emblemata, & vltra alia quatuordecim milia Castellanorũ aurea in frustra, quæ habuerat in prouintia Teuchitibeque ille pręfectus, quẽ mittebam ad Coloniã erigendam in Quacucalco, & ea ibidem dimiserat, & alia multa ad valorem vltra triginta milia pondera auri, & dicti Indi e Culua illum, cũ dictis Hyspanis interfecerant in itinere, & eis abstulerant omnia. quæ adducebant, & aliquas scripturas, quas congesserã cum istarã ꝓuintiarũ Incolis, & similiter percępi illos interfecisse Hyspanos plures in itinere, qui iter faciebant ad Ciuitatẽ Temixtitan. arbitrantes me ibi pacifice degere, & itinera esse tuta. vt prius habere solebam, qua re (vera affero Maiestati Vestræ) tantũ omnes tristabamur, & dolebamus, vt plus dolere, & tristari non possemus, quia pręter Hyspanorũ amissionem, & ea, quæ fuere deperdita, quæ multa fuere, fuit memoria suggerere mortem Hyspanorum, quos interfecerant in magna Ciuitate, & pontibus, & quæ

Dñi e Tascaltecal narrant Cortesio velle vindictã sumere de incolis e Culua.

Proficiscitur Cortesi9 ad ciuitatem Tascaltecal ab incolis benigne exceptus.

Cognoscit ab indis e Culua fuisse dolo intercẽptos quinquaginta alios Hyspanos

Cortesi9 narrat aurũ & bona q̃ interfectis Hyspanis ablata sunt.

Suspicatur Cortesius hyspanos ciuitati vere crucis presidio relictos ab Indis interfectos.

postea in itinere successerant, & maxime quia suspitioně mihi iniecerant, ꝙ eos quoqꝫ aggressi fuissent, qui remanserãt in Ciuitate veræ Crucis, & illi, qui amici nostri erãt audita nostri profligatione deficissent, & illico expediui quosdam nuncios cũ quibusdã Indis, qui eos conducerẽt, quibus iniunxi vt per cõmunia itinera non proficiscerentur vsqꝫ ad dictã Ciuitatem, & breui mihi indicarent, quę ibi agebantur, & Altissimo placuit, ꝙ Hyspani incolumes inuenti sunt, & omnes Incolas, quos amicitia iunctos habebamus pacificos, & quietos esse, quod nuncium attulit maximũ leuamẽ nostrę amissioni, & tristitiæ, ipsi quoqꝫ nostrum successũ, & profligationem moleste tulere: Fui in ista prouintia Tascaltecal viginti diebus meis vulneribus medicamina adhiberi curando, illa enim propter itineris diuturnitatem, & non adhibita medicamina inoleuerant, & præsertim vulnera capiti illata, & similiter vulnerib⁹ sociorũ meorũ, quorũ aliqui mortui sunt, partim vulneribus, partim nimiis perpessis laboribus, & aliqui remansere manci, & claudi ob illata magna vulnera, & ad medelam comperiebantur pauca medicamina, & apparatus, ipse autẽ remansi mãcus duobus digitis in sinistra manu.

Petunt Hyspani a Cortesio: vt arma deponat: et ad ciuitatem verę Crucis reuertatur.

¶ Cum socii mei viderent multos iam periisse, & eos, qui superant debiles, vulneribusqꝫ confossos, timidiores effecti periculis, & laboribus, in quibus constituti fuerant ventura timentes multoties a me petiere, vt ad Ciuitatẽ veræ Crucis proficiscerer, & ibi nos munitos redderemus, anteqꝫ Incolæ prouintiarũ amici nostri cernentes nostrã profligationẽ, & exiguas vires, fœdus inirent cũ hostibus nostris, & occuparẽt fauces, & transitus per quos ire debebamus, & nos aggrederentur ab vno latere, & illi e Ciuitate veræ Crucis ab alio, & cũ essemus cõiuncti, & ibi essent naues, essemus tutiores, & melius nos defendere possem⁹, si nos aggredi vellent, donec ad insulas ad euocandũ subsidiũ mitterem⁹ & videns, ꝙ si Incolis, & potissimũ amicis timorem ostenderem posset esse causa, ꝙ citius nos desererent, & contra nos insurgerẽt & memoria tenẽs, ꝙ semper audentes fortuna iuuat, & nos esse Christicolas, & fretus Diuina bonitate, & misericordia, ꝙ ex toto nõ periremus, & amitterẽtur tot, & tam nobiles Prouintiæ, quas Maiestati Vestræ tam pacifice possidebam, & in eo statu, vt eas pacaremus, nec tale seruitium desereretur, quod fiebat, bellum cõtinuãdo, Cuius belli gratia sequi debebat omnium illarũ Prouintiarũ pacatio, vt prius fuerat, propterea montes vers⁹ mare nul-

Nota ratiões quę inducunt Cortesium ad bellũ prosequendum contra Indos.

lo pacto transire cõstitui, omnib⁹ laborib⁹, qui nobis euenire possẽt, postpositis, dixiqꝫ me a bello hoc nõ destiturũ, quia in eo vltra ignominiã, & dedecus personæ meę, & sociis meis impingẽdũ, erat res Maiestati Vestræ admodũ periculosa, & Cõtra eandẽ cõspirare videbamur, Immo decreueram, quibuscunqꝫ modis mihi possibilibus in hostes reuerti, eisqꝫ in quantũ possẽ obesse, & sic consumptis in hac Prouintia uiginti dieb⁹ nondum pristinæ penit⁹ a vulneribus restitutus sanitati sociis debilibus eam exiui prouintiã ad aliã, quæ Tepeaca appellatur, quę iuncta erat fœdere, & factione cum Incolis e Culua hostiũ nostrorum, in qua percęperam eos decẽ Hyspanos interfecisse, qui veniebãt a Ciuitate veræ crucis ad magnam Ciuitatẽ Temixtitan, per eam enim rectum est ad illã iter, quæ prouintia Tepeaca est cõtermina, & confinia habet cũ illis e Tascaltecal, quæ est amplissima prouintia, & in ingressu ad dictam prouintiã Tepeaca obuiæ nobis ad certandum plurimæ gentes factæ sunt, ingressũqꝫ prohibuerunt, quantũ illis fuit possibile, insistendo locis difficilibus, & munitis, & ne insistam recensendo sigillatim omnia, quæ nobis euenere in illo bello, maxima enim vterer prolixitate, & volumen multũ augerem: Facta monitione, ꝙ venirent ad obediendũ mandatis, quæ nomine Maiestatis Vestræ sibi iniungebantur circa pacem, eaqꝫ adimplere nollent, bella gessimus cum eisdem, & multoties prelia nobiscũ cõmisere, auxilio tamẽ Diuino, & Regali Maiestatis Vestræ fato damna eisdẽ sẽper intulimus, multosqꝫ neci dedimus, & omni eo bello Hyspanũ nullũ vulnerarũt, aut interfecere. Et quanqꝫ ista Prouintia est latissima viginti tamen dierũ spatio multas Ciuitates, & Colonias eiusdem mihi subegeram pacifice, & quiete, & Domini, & primates earum venerunt oblatum se in Vasallos Maiestati Vestrę, & ab illis omnibus multos e Culua expuli, qui venerãt ad eã prouintiã, vt Incolarũ eisdem animos ad bellũ gerendũ inflammarẽt, obstandũqꝫ, ꝙ nec vi, nec sponte nostra cõiungerẽtur amicitia. Adeo ꝙ hactenus semper impedit⁹ fui in hoc bello, quod adhuc nõ est cõfectũ quia adhuc quædam villę, & Coloniæ pacãdę supersũt, quas spero breui Diuino aspirante fauore Regali Maiestatis Vestræ Dominio subiicere: In q̃dam istius Prouintię portione, vbi interfecere illos decem Hyspanos quosdã ex Incolis seruituti ascripsi, ex quibus quinta portio Maiestatis Vestræ officialibus consignata fuit. quia Incolæ in ea semper fuerunt Martiales, & multum rebelles, & armorũ vi capti fuere, & vltra illud facinus commissum interficiendi

Nota ratiões quę inducunt Cortesiũ ad bellũ gerendũ.

Cortesi⁹ exit prouintiã Tascaltecal vers⁹ hostes e culua

Subiicit Sa. Cath. Ma. Cortesi⁹ prouintiã tepeaca.

Quandã prouintię portionem seruituti ascribit Cortesius.

Nota incolas Prouintiç Tepeaca carnib⁹ humanis vesci.

Hyspanos, & deficiẽdi a Maiestate Vestra, omnes carnib⁹ humanis vescuntur, & quia hoc publice, & notorie patet, aliquid in signũ veritatis Maiestati Vestræ non transmitto, & etiã mouit me, vt illos seruituti ascriberẽ, quo timorẽ aliquẽ Incolis e Culua iniicerẽ, sunt enim ea in prouintia multi his non dissimiles, & si forte seuere in eos non animaduerteretur, nunq̃ a malo discederent, In hoc bello nobis opitulati sunt Incolæ e Tascaltecal, Churultecal, & Guasucingo, qui nobiscũ amicitiã cõfirmarunt, & credim⁹ q̃ semper inseruient tanq̃ fideles Maiestatis Vestræ Vasalli, Cũ degeremus in hac Prouintia Tepeaca hoc impliciti bello, mihi litteræ a Ciuitate Veræ Crucis redditę sunt, quibus me certiorem reddebant duas Francisci de Garay ad portũ Veræ Crucis naues applicuisse profligatas, & vt apparet iam dictus Franciscus de Garay denuo miserat ad illud flumẽ, de quo iam superius mentionẽ feci Maiestati Vestræ, & Incolæ illius prouintiæ cum eis certauerãt, & ex illis sexdecim, aut septẽdecim interfecerãt. & plures vulnerauerãt, et septẽ equos interfecerant, & illi, qui euaserant natando naues ingresi fuerãt, & salutẽ fuga sibi cõparauerãt, & præfectus, & illi erant maxime oppresi, & vulneribus affecti, & locũtenens, quem ibi præfecerã, eos benigne exceperat, & medicamina eisdem adhiberi curauerat, & ut melius conualescerẽt, miserat aliquã partẽ Hyspanorũ prędictorũ ad quendã Dominum illius Prouintiæ vicinũ dictę Ciuitati, & nobis amicum, vbi optime eis prouidebat, quod nobis nõ minus molestũ fuit audire, q̃ nostri perpesi labores, & forte ea sibi nõ euenissẽt, si alias ad me profectus esset, vt superius retuli Maiestati Vestræ, quia cũ cognoscerẽ omnia, quæ sunt in istis Prouintiis, potuissent a me reddi certiores, & ea, quę sibi euenere, nõ succesissẽt. Illi⁹ enim fluuii Domin⁹, & Prouintiæ, qui vocabatur Panuco sese Maiestati Vestræ subdiderat, & in signũ obedientiæ nuncios suos cũ munerib⁹ quibusdã transmiserat ad Ciuitatem Temixtitã, vt dixi superius Cel. Vestræ, scripsi, q̃ si ille prefectus dicti Francisci de Garay vellet abire illis modis omnibus faueret, & opem ferret, vt illi cum suis nauib⁹ posent se expedire.

Nunciat Cortesio prefectũ Francisci de Garay ad portũ applicuisse.

Nota q̃ moleste tulerit Cortesi⁹ profligationẽ prefecti Francisci de Garay:

Consiliũ init Cortesi⁹ cum Hyspanis.

¶ Postq̃ quietã reddiderã portionẽ isti⁹ puintię, quę adhuc quieta est, & subiacet Regali Seruitio. Celsitudinis Vestræ sui officiales, & ipse multoties cõsuluim⁹, quis nam ordo pro istius prouintię conseruatione esset adhibendus. & cum prospicerem Incolas dictæ puintię, postq̃ illi sese Celsitudini Vestræ subdiderãt, ab eadẽ defecisse, & dictos Hyspanos neci dedisse. & ẽt quia

per eam Prouintiã est iter, & transitus omnium commertiorum a portubus maritimis ad reliquas puintias in cõtinenti illo sitas, & si dicta prouintia sola remaneret, sicuti prius, Incolæ prouintię & Dominiũ e Culua, quod est illis cõterminũ denuo eos inducerent, & persuaderent, vt iterum in nos insurgerent, & a Maiestate Vestra deficerent, vnde impedimẽtũ, & damnũ incredibile insurgeret pro tutela harũ prouintiarũ, & seruitio Celsitudinis Vestræ & cessarent commertia, maxime, quia in toto eo littore nõ habẽtur nisi duo portus, & hii multũ asperi, & difficiles, qui sunt pximi illi prouintiæ, & facile incolæ ipsius ad eos descendere posũt, & propter ea, & alias multas rationes ad rem facientes nobis visum est ad supradicta euitanda, q̃ loco magis apto illius prouintiæ Tepeaca Ciuitas ędificari deberet, vbi concurrerent qualitates, & necessaria pro illius habitatoribus, & vt executioni mandaremus Ciuitatem finium securitatẽ appellauimus, & constitui Iudices, regentes, aliosq̃ officiales sicuti fieri solitum est, & pro maiori munimine incolarũ huius Ciuitatis in eum locum, vbi cæpta est ædificari Ciuitas, necessaria ad arcẽ cõstruendã apportari curaui, hac enim in prouintia optima inueniũtur. & in hoc maiori quam potero vtar diligentia.

Describit situ ciuitatis securitatis finium a Cortesio cõstructam.

Constituit officiales Cortesius in ciuitate securitate finium.

¶ Dum hanc relationem scriptis mãdarem ad me nuncii Domini cuiusdã Ciuitatis profecti sũt, quæ abesse dicitur per leucas quindecim ab hac prouintia q̃ vocat̃ Guacachula, & est in fauce vni⁹ montis. qua transitur ad prouintiã nominatã Messico, & mihi eorũ nomine exposuere, q̃ a paucis diebus venerant ad exhibendã obediẽtiã Sacræ Maiestati Vest. debitã, & se in subditos & Vasallos subdiderant, & eos non arguerem ratus eius consensu fore, quia me certiorem faciebant plures militum prefectos e Culua ea in Ciuitate hospitari, & in ea, & per leucã in circuitu erãt in armis viginti & quinq̃, aut triginta milia hominũ custodientes fauces, & transitum, ne illac transire posemus. & etiam, vt prohiberent Incolas dictæ Ciuitatis, & aliarũ Prouintiarũ eidẽ adherentiũ ne Celsitudini Vestrę inseruirent, nec mecũ amicitia coniungerentur. & aliqui iam aduenissent ad Regale Maiestatis Vestræ seruitium, nisi illi obstitisent, & me monebant, vt huic rei remedium afferrem, quia vltra impedimentum præstitum illis, qui bono erant animo, dictę Ciuitatis Incolæ, & circumuicini omnes maximam iacturam patiebantur, cum innumera esset multitudo bello apta, & plurimum grauabantur, & ab eis male ha-

Incolę alterius prouintię se Carh Ma. subdunt.

Indorũ verba ad Cortesiũ plata.

bebantur, & eorũ bona, & vxores accipiebãt, & alia, videre quid eis faciundũ cõmitteré, Subiunxere si eis fauoré prestaré, ea ipsi exequerentur, & postq̃ eis gratias egi de sua monitione, & oblatione, eis cõsignaui equites tredecim, pedites ducentos, & triginta milia indorũ nobis amicorũ, & cõposuerunt se eos ducturos per locũ, vbi ad hostium aures peuenire non posset, & vbi peruenissent prope Ciuitaté Dominus, & illius Incolæ Vasalli, & fœdere secum iuncti essent accincti, & circundarent hospitia, vbi præfati prefecti hospitabantur, illosq; aut caperent, aut interficerent, anteq̃ sui ipsis opem ferre posset, & cum multitudo cõpareret, illi Hyspani iam ingressi essét Ciuitaté, & certarent cum illis, & eo pacto eos debellarem9, Illi discedentes transiuerunt per Ciuitatem Churultecal, & per aliquam partem prouintiæ Guasucingo, quæ est contermina prouintiæ huius Ciuitatis Guacachula, per quatuor leucas ab illa, & in quadam Colonia dictæ Prouintiæ Guasucingo fertur relatum fuisse Hyspanis, q̃ Incolæ dictæ prouintiæ erant fœdere iuncti illis e Guacachula, & illis e Culua & eo pretextu ducebãt Hyspanos ad eam Ciuitaté, vt simul oés Hyspanos aggrederent, & eos neci traderent, & cum iam timor insurgeret, queʼ illi e Culua in sua prouintia, & Ciuitate nobis incussere. ista relatio multũ timoris attulit Hyspanis, & inuestigarũt suamq; habuerũt questionem, & postq̃ resciuere captiuarunt omnes Dominos ex Guasucingo, qui secum pficiscebant vna cũ nuntiis Ciuitatis Guacachula, & eis captis reuersi sũt ad Ciuitaté Churultecal, quæ aberat quatuor leucarũ spatio ab eo loco, & inde ad me miserunt omnes captiuos cum quibusdã equitibus, & peditib9 vna cũ habita informatione. & scribebãt prefecti, q̃ nostri milites adeo erãt effecti timidi, videbat q̃ eisdé bellũ illud periculosũ, et postq̃ aduenere quotidianis interpretib9 adhibitis eos sũ allocut9, & habita diligentia exacta ad veritaté eruendã, visũ est Hyspanos nõ bene percæpisse, eosq; illico solui mandaui, & illis blandit9 sũ affirmando me penit9 credere eos fideles Maiestatis Vestræ vasallos, & ipse volebã pficisci ad debellandos illos e Culua, & ne pusillaminitaté, aut timoré premeferré Incolis Prouintiarũ tã amicis, q̃ hostib9, visũ est, q̃ postq̃ bellũ eis inferre cęperã, ab eo nõ desisteré, & vt timoré, queʼ Hyspanis incessũ cernebã, eximeré, cõstitui dimittere negotia, & expeditiones, quibus operã dabã pro Maiestate Vestra, & illico celerius, quam potui, discessi, & eo die perrexi ad Ciuitatem Churultecal, quæ abest per leucas octo ab ea Ciuitate, ibiq; Hyspanos conueni ad huc asserentes se proditioné pro comperto habere, eodé die hospitat9

Destinat Cortesius pedites ducentos & equites tredecim ad interficiẽdos hostes e Culua.

Timore pculsi Hyspani capiunt Dños e Guasucingo & e Guacachula

Mittũt Hyspani captiuos ad Cortesiũ quos ille dimittit.

Cõstituit personaliter Cortesi9 proficisci contra hostes e Culua.

sum in Colonia subiecta prouintiæ Guasacingo, vbi Domini illi fuerant captiuati, & sequẽti die composito ordine cum nuntiis e Guacachula, qua, & quomodo dictam Ciuitatem ingredi debebamus, discessi ab illa per horam ante lucem, & pene hora decima diei peruenimus prope eam, ad quam proficiscebamur, & per leucam obuii mihi facti sunt, vt me exciperent, nuntii quidam Domini dictæ Ciuitatis, & nuntiarunt omnem Ciuitatem iam negotio esse Accinctam, & hostes aduentum meũ non percæpisse, quoniam exploratores quosdam, quos in itinere collocauerã ex incolis Ciuitatis, captiuos fecerant, & pariformiter alios, quos prefecti e Culua turres ascendere iusserant, & mænia, vt inde planitiem inspectarent, & ea propter omnis hostium multitudo imparata, & ociosa existebat excubiis collocatis confidens, me sine earum scitu appropinquare non posse, & etiam festinaui, vt eo peruenirem, antequam aduentare nos perciperent, iter enim in planitie faciebamus, & a Ciuitate nos facillime videre poterant, & vt apparuit fuimus ab Incolis Ciuitatis visi, qui cernentes prope Ciuitatem nos esse, illico hospitia, in quibus erant prefecti hostium e Culua circumdedere, & cæpere certare cum reliquis, qui hospitabantur per Ciuitatem, & cum ad iactũ balistę ab ea abessem, mihi obuiam ducebant quadraginta captiuos, sẽper tamen Ciuitatem ingredi festinaui, inerant Ciuitati maximæ vociferationes preliantium cum hostibus per vicos omnes, duce Incola Ciuitatis deueni ad hospitium, in quo morabantur prefecti, quod erat circumdatum a tribus milibus hominum certãtium, & ingredi volentium, qui occupabant omnia loca alta, & subdialia pauimenta, præfecti vero, & hii, qui secum comperti sunt, acriter, & viriliter decertabant, vt ingredi non possent, quãmuis pauci essẽt numero, quia vltra id q̃ maxime, & strenue pugnabãt eorum hospitiũ erat munitum, tamen q̃ primum illuc peruenimus, intrauimus, & secuta nos est tanta Incolarum dictæ Ciuitatis multitudo, vt nullo modo possemus opé ferre aliquibus e Culua, quo minus ab eis non interficerentur, ex eis enim aliquem viuum capere volebam, vt fierem certior de statu magnæ Ciuitatis, & qui illius Dominio potiretur post obitũ Domini Muteezuma, & alia plura scire desiderabã, & non eualui aliqué habere preter vnũ semimortuũ, a quo fact9 fui certior, ut infra exponã. In Ciuitate auté plures ex eis, qui in illa hospitabantur, interépti sunt, superstites vero cũ ingres9 sũ Ciuitaté, audito meo aduẽtu fugierũt cursũ, vbi cõsederant psidia, illorũ e Culua. & eos insecuti mul

Appropinqt ciuitati Guacachula cũ hyspanis cortesi9.

Incolę ciuitatis viso Cortesio prefectos e Culua aggrediunt.

Ui ingredit hospitiũ prefectorũ e Culua Cortesi9 & eos omnes interimunt preter vnum.

tos neci dedimus, & tam cito auditus est tumultus ab his, qui in presidio erant (cum in alto, & ædito loco cõsisterent) qui Ciuitati, & planitiei imminebat circumcirca, & fere tam celeriter venere ad Ciuitatem, vt opem ferrent suis, sicut illi, qui intus erant, exiuerunt, & proficiscebantur ad triginta milia hominum in eorum subsidium, quæ gens erat ornatior, q̃ aliqua, quam hactenus viderimus, portabant multa emblemata ex auro, argento, & plumis, & cum Ciuitas sit ampla, ignem iniicere cæpere per eum locum, per quem ingrediebantur, quod mihi ab Incolis nunciatum est, & ideo equitibus progressus sum, pedites enim iam erant labore affecti, & irruimus in eos, hostes vero retrocessere ad difficilem transitum, tamen illum occupauimus, & secuti fuimus eos in ascensu lãceis feriendo multos montem arduum ascendendo, & adeo arduum, ꝙ cum deuenimus ad mõtis cacumina nec nos, nec hostium aliquis nos mouere poteramus, & multi ex illis nimio calore oppressi moriebãtur, sine aliquo sibi illato vulnere, & duo ex equis nostris stiterunt, quorum alter mortuus est, opẽ nobis tulere multi Indi ex amicis nostris, quorum aduentu hostib9 maximum damnum intulimus, quia cum hostes essent lassitudine oppressi, nostri autem a quiete recentes: parum obstiterunt hostes, & adeo, ꝙ campus, qui prius viuis plenus cernebatur eis esset vacuus, mortuis autem refertus, deuenimus ad casulas, & hospitia ab eis nouiter constructa in tribus locis, quorum quilibet magnæ Coloniæ situm occupabat, qui præter milites familiaribus plurimis vtebantur, & apparatus pro castris multos congesserant ibidem, quia inter eos erant plurimi primates, quæ depopulata, & igne consumpta fuere per Indos nobis amicos, ex quibus (vera refero Maiestati Vestræ) conuenerant ad centum milia hominum, & vltra, & hac victoria expulimus omnes hostes a prouintia vsq; ad quosdam transitus pontium, & difficiles egressus, quos illi occupabant: Nos vero reuersi sumus in Ciuitatem, vbi ab Incolis benigne fuimus recępti, & ibi quieuimus per dies tres, quiete enim egebamus: Interim Vnius magnę Colonię Incolæ accessere ad me oblatum se seruitio Celsitudinis Vestræ, quæ Colonia est sita in cacumine montium illorum per leucas duas a Castris hostium iam dictis, & etiam in ipsius montis radice, vnde alias dixi illum fumeum globum exire, quæ Colonia nuncupatur Ocupatuyo, & asseruere Dominum, qui prius eisdem dominabatur secutum illos e Culua eo tempore, quo per ea loca fuimus: Ratus nos non prius moraturos, quam

Nota Indoꝝ celeritatem in suis opem ferendo.

Nota arduũ ascẽsu mõtem

Plurimi ex hostib9 e Culua ab Hyspanis interficiũt

Nota maximã Indorum Cortesio amicorũ ad opem perferendam Hyspanis multitudinẽ.

veniremus ad eius Coloniam, & iam per multos dies voluerant meam amicitiã inire. & accessissent ad pręstandũ obedientiam Maiestati Vestræ, sed Dominus eorum noluerat, nec passus fuerat, q̃uis multoties ab eo petiissent, nũc velle eos Celsitudinis Vestræ seruitio subiici, ibi remansisse fratrem dicti eorum Domini, qui eius semper fuit opinionis, & sententiæ, & impræsentiarũ ille dicto Dominio potiretur paterer ęquo animo, & q̃uis ille reuerteretur consensum non pręstarem, vt in Dominum reciperetur, quia nec illi eum reciperent, Respondi, ꝙ cum hactenus secuti fuissent factiones illorum e Culua, defecissentq; a Vestræ Maiestatis Seruitio, tamen condonare constitueram tam bonis q̃ personis eorum, ex quo venissent, & dixerant Dominum defectionis, & elationis suæ fuisse auctorem, ego, nomine Celsitudinis Vestræ pręteritis erroribus indulgebam, illosq; recipiebã, & admittebã ad suũ Regale seruitiũ, volebamq;, si in futurum in huiusmodi errores inciderent a me grauiter punirentur, castigarenturq;, si vero fideles Celsitudinis Vestræ vasalli existerent, ego Regali nomine Maiestatis Vestræ maximo fauore, & auxilio eos prosequerer, & sic polliciti sunt: Ista Ciuitas Guacachula sita est inplanitie ab vno latere magnis, & asperrimis verrucis adherens, ab alio vero latere vndiq; planitiem circumdant duo flumina per iactum balistę inter se distantia, & eorum quodlibet altissimos habet anfractus, & profundos, adeo ꝙ obstantibus dictis anfractibus ad eam ab eo latere pauci sint ingressus, & qui reperiuntur sunt difficiles in ascensu, vt vix equitando superari possint, Ciuitas est circumdata munitissimis męniis ex politis lapidibus, & calce fabrefactis ad altitudinem quatuor hõis stat9 extra Ciuitatem. Intus autem męnia fere solum ęquat, & vbiq; męniis supereminet murus altus ad dimidiũ hõis statũ circũquaq;, quo eisdem pręliantes se tueri valeant, habet quatuor ingressus tam latos, quantum eques cõmode ingredi potest, & quilibet ingressus habet tres, aut q̃tuor reflexus in ipsis męniis, vbi pars muri aliam ingreditur, est semper in męniis quãtitas lapidum maxima, quibus in certamine vtantur, Ciuitas aũt continet ad quinq;, aut sex milia domorum, & sunt in pagis sibi subiectis totidẽ, & vltra, est maximi ambitus, quia in ea habẽtur multi hortuli, & fructus varii. Postq̃ per dies tres in ea Ciuitate nos quieti dedimus, Profecti fuimus ad aliam Ciuitatẽ nõie Izzuacan, quæ abest per leucas quatuor a dicta Ciuitate Guacachula, audierã enim plures ex hostib9 e Culua in ea in

Indorũ excusatio quare citius obedientiam nõ pręstiterint.

Respõsio a cortesio Indis facta.

Ciuitatis Guacachula descriptio.

Ciuitatis guacachula męnia describuntur.

præsidio cõtineri, & Incolæ Ciuitatis, & aliorũ circũuicinorũ loco-
rum eis subditorũ maxime fauebãt illis e Culua, quia Dñs illi9

Nota innumerã Indorum Cath. Ma. subiectorum multitudinẽ Cortesio coniunctam.

erat oriundus e Culua, & affinis Domino Muteezuma: Proficisce
banẽ mecũ tot ex Incolis illarũ prouintiarũ Maiestatis Vestræ
Vasallis, ꝙ fere operiebãt campos, quos prospicere poteram9, &
in rei veritate confluxerãt vltra centum, & viginti milia hominũ,
& deuenimus ad iam dictã Ciuitatẽ Izzucan hora fere decima,
que erat vacua mulieribus, & pueris, & cõsederant in ea quinq;,
aut sex milia militũ optime ornatorũ, & dum Hyspani aliquãtulũ
processissent, Ciuitatẽ tueri incępere, tamẽ cito eam deseruere, &
quia locus ille, per quem fuimus ducti, vt eam ingrederemur, erat
mediocris, & facilis, eos per vniuersã Ciuitatẽ fuimus insecuti, &
eos ex męniis se deiiecere coegim9 in fluuiũ, qui ab alio latere to
tam dictã Ciuitatẽ circũdat, cui9 fluuii pontes omnes cõfregerãt,
& deiecerant, & aliquantulũ moræ traximus in eo transeundo, &

Deiiciunt se a męnijs Indi Hyspanorum metu.

eos per leucã cũ dimidia, & vltra insecuti fuimus, & ex eis, qui fu
ga salutẽ non cõpararũt, paucos superfuisse arbitror: In Ciuitatẽ
reuersus misi duos ex Incolis dictæ Ciuitatis, quos captiuos deti
nebã, vt primates Ciuitatis alloquerentur, nam eorũ Domin9 hos-
tes e Culua fuerat secutus, qui ibi in pręsidio collocati fuerãt, vt il
lis in Ciuitatem reuerterentur. suaderent, & ego Vestræ Maiesta-
tis nomine illis pollicebar, ꝙ si in posterũ fideles Maiestatis Ves

Veniunt Incolę ciuitatis Izzuacan a Cortesio veniam petentes.

træ Vasalli essent futuri, a me optime haberentur, & post eorum
discessum ad tres dies affuere aliqui ex primatibus dictæ Ciuita
tis ueniam petentes commissorum, excusantes se aliter facere non
potuisse, quoniam Domini sui mandata fuerant executi, pollice-
banẽ q;, postq̃ ille discesserat, & eos deseruerat post hac Maies-
tati Vestræ optime, & fideliter inseruire velle, ego eis fidem
meã sũ pollicitus, & commisi, vt tuto domum reuerterentur. ad-
ducerentq; vxores suas, & filios, qui erant aliis in locis, & pagis
eiusdem factionis, iussiq; vt alios quoq; Incolas illius prouintię
alloquerentur, vt ad me proficiscerenẽ, quia parcerem commissis
per eos. nec expectarent, ꝙ aggrederer eos, quia maximũ dam-
num essent perpessuri, & ego moleste ferrem, & ita euenit, quoni-

Reuertunẽ in ciuitatẽ Incolę ciuitatis Izzuacan.

am post duos dies reuersi sunt Incolæ ad dictam Ciuitatẽ Izzua-
can, & omnes circumuicinę. Coloniæ venere oblatum seruitium
suum Vestræ Maiestati, seq; in vasallos, & prouintia illa remansit
maximo iuncta fędere Incolis de Guacachula: fuit dissensio, cui
pertineret Dominium illius prouintiæ absentia Domini illius,
qui discesserat, & iuerat ad Mesico, & quamq̃ aliquæ intercesse-

rant altercationes, & factiones inter filium quẽdam spurium dic
ti Domini naturalis illius prouintiæ, q fuerat interfectus a Domi

Nota etiã in illis partibus esse dominãdi cupiditatem & ob id homines dolo necari.

no Muteezuma, & imposuerant eum, qui modo Dominabatur,
& collocauerat ei in matrimonium neptem suam, & nepotem dic
ti naturalis Domini filium cuiusdam filię legtimę, quę erat iuncta
matrimonio Domino Ciuitatis Guacachula, & procreauerat
illũ filiũ nepotem Domini naturalis de Izzuacan, tandem inter
eos conuentum est, vt ille filius Domini Guacachula hereditate
potiretur. qui descendebat a legittima linea veri Domini illi9 Do

Daẽ ciuitas Izzuacan Nepoti dñi Guacachula.

minii, & quamuis ille alius esset filius, cũ esset spurius non debe-
bat succedere in Dominio, & in mei pręsentia obedientiam pręsta
runt dicto puero, qui ętatis annorum decem erat, & quoniam nõ
erat ætatis adultæ, vt regnare posset, Constituerunt, ꝙ ille eius
patruus spurius, & alii tres primates, vnus ex Ciuitate Guacahu
la, & duo ex Izzuacan essent gubernatores prouintię, puerumq;
in sua haberẽt potestate, donec esset ætatis ad regẽdũ aptæ, Ista
Ciuitas Izzuacan habet ad mille, & quingentas habitationes, &
ẽ egregie cõstructa in vicis suis, habebat cẽtũ domos ad Meschi

Nota egregiam ciuitatem in edificijs & Meschitis.

tas, & oratoria, munitissimas cũ suis turribus, quæ omnes cum-
bustæ fuere, est autem sita in planitie ad radicem vnius collis me
diocris, vbi est munitũ fortiliciũ ab vna parte, a parte vero alia
planiciem versus circumdatur profundo fluuio, qui pręterlabitur
mæniis, & fluuius anfractu circumdatur, qui maxime est profun
datis, & anfractui insidet paru9 mur9 ad dimidii hoĩs statũ altitu
dinẽ, in quo erant multi congesti lapides, habet vallem rotũdam
vberrimã fructibus, & bombice, nam in superiorib9 montibus nõ

Nota Regionis vbertatem & amęnitatem.

nascitur ob ingentia frigora, ibi autem est calidior tellus. & ea ex
causa procedit, quia montibus circũdatur, & omnis hæc vallis irri
gatur plurimis riuulis bene cõpositis, & paratis, hac in Ciuitate
moram traxi, dum suæ restituerentur pristinę habitationi: Illuc
accesserunt, vt offerrent se in Vasallos Maiestati Vestræ Domi-
nus vnius Ciuitatis, quæ vocatur Guagucingo, & Domin9 alte
rius Ciuitatis, & sunt per decem leucas ab ista Ciuitate Izzuacã,
& sunt contermię prouintiæ Messico. Venerunt etiam ab octo
Coloniis illius prouintię Caastoaca, quæ est vna ex prouintiis,
de quibus in antecedentibus capitulis memini, quam Hyspani
viderant, quos ad colligendum aurum ad prouintiam Cucula in
qua, & illa de Tamacula, quæ est sibi cõtigua, dixi esse maximas
Colonias, & bene constructas, & ex melioribus politis lapidib9,
quam in aliqua istarum partium viderimus hactenus, quæ pro-

Subdūt se in vasallos Sa. Cath. Ma^ti incolę ciuitatis Castaocceca.

uintia Castaoceaca abest quadraginta leucis e Ciuitate Izzua-
can: Incolę dictarum Coloniarum obtulerunt se similiter in vasal
los Vestræ Celsitudinis. & affirmauere quatuor quoq; esse Colo
nias in dicta Prouintia, quæ cito venirent, & dixerūt, ꝙ illis indul
gerē, si prius non venerant, quia Prius non ausi fuerant venire ti-
more illorū e, Culua, quia illi nunq̄ cęperant arma contra me.
nec aliquorū Hyspanorū neci interfuerant, & post pręstitam obe
dientiam animo semper fuerant boni, & fideles Celsitudinis Ves
træ Vasalli. tamen non ausi fuerant demonstrare metu eorū e Cu
lua, vt prius dixerant: Adeo ꝙ Sacræ Cęsareę, & Catholicæ Ma-
iesti Vestræ pmitto, ꝙ si Deo Optimo Maximo placuerit, & Cel-
situdinis Vestrę fato breui acquiremus ea, quę amisimus, aut par
tē eorū, quia indies veniūt plurimæ prouintię, & Ciuitates oblatū
se seruicio Vestræ Celsitudinis, quę prius subiiciebantur Domi-
nio Domini Muteezuma. & qui id faciunt benigne a me recipiū
tur, & habentur, & qui renuunt indies destruuntur. Ab eis, qui in
Ciuitate Guacachula capti fuerant, & pręcipue ab eo, quē vul
neribus affectū me cępisse memoraui, res Ciuitatis Temixtitan
sigillatim cognoui, & post Domini Muteezuma obitū sciui fra-
trē ei9 Dominio potitū Dominū Ciuitatis Iztapalapa, vocat ꝙ
Cuetrauacin, de quo iam memini, qui ideo successit, quia in pō
tibus apud Ciuitatē temixtitan desideratus fuerat filius primoge
nitus dicti Domini Muteezuma, duo vero alii, qui viuebant, erāt
Dominii incapaces, alterū enim fatuum, alterū paraliticū assere-
bant, propterea fertur fratrē suū Dominio potitū, & etiam quia
nobis bellū intulerat, & habebatur vir strenuus, martialis, pari-
ter, & sapiens, & audiui. ꝙ ipsi muniebant tam magnā Ciuitatem,
q̄ alia loca Domini sui, & noua multis in locis męnia cōstruebāt
& fossas, & pręparabant multa genera armorū, & pręsertim lon
gas lanceas, quas picas appellam⁹, cōtra equos, e quibus aliquas
vidimus, quæ in ista Prouintia Tepeaca repertæ sunt, aliquæ, qui
bus nobiscum pugnabant In illis magnis habitationibus, in qui
bus hospitabantur in Guacachula, & similiter inuenimus quas-
dam ex eis in dictis hospitiis, & alia plurima cognoui, quæ ne
tędio sim Celsitudini Vestræ prætermitto, Mitto ad Insulā Hys
panā naues quatuor, vt illico acceptis militib9. & equis in nostrū
subsidiū reuertāt, & alias quatuor, vt in dicta Insula emāt equos,
arma, balistas, & puluerem ad tormenta, quia istis in partibus
magis indigemus, pedites enim tanta multitudine præmente par
mis breuibus pa um profūt, habenturq; in his partibus tot mo-

Bonā Cortesij fiduciā nota

Qui post mortem dñi Muteezuma fuerit effect⁹ Domin⁹ ciuitatis Temixtitan.

Mittit Cortesius naues quatuor cū pecuniis ad Insulam Hyspanā ad milites adducendos.

nitæ, amplæ, & egregiæ Ciuitates, & fortilitia: Scribo pręterea
Licentiato Rodorico de figueroa, & officialibus Vestræ Celsitu-
dinis, qui resident in dicta Hyspana insula, vt huic negotio om-
nē fauorē, & possibilē operam exhibeant, cum illud conducat ser
uitio Vestræ Celsitudinis, & conseruationi eorū, quæ acquisiui-
mus, & tutela nostrorū corporū, quia postq̄ venerit dictum sub
sidium, animo insidet velle reuerti ad illā magnam Ciuitatē Te-
mixtitan, & diuino confido auxilio, ꝙ illam breui in meam redi
gā potestatē, quēadmodū pri9 habebā, & amissa recuperabim9:
Isto interim do operam, vt fabricentur duodecim bergantini, &
aliæ Imphratæ naues ad lacum transeundū, & modo sumus in
labore clauorū, tabularū, & reliquorū lignorū, quæ omnia terra
apportari curabim⁹, vt cito cōiungi possint, ad quos in prōptu sūt
vela, pix, stuppa, remi, & omnia necessaria. Et certiorem Maiesta
tē Vestrā reddo, ꝙ vsq; quo hunc finē fuero consecutus, non arbi-
tror posse quiescere, & cessare, vt perquiram omnes mihi possibi
les vias, postpositis periculis omnibus, & expensis, quæ fieri
possunt.

Dirigit nauē cū litteris ad insulā Hyspanā Cortesi⁹

Curat cōstruendos Bergātinos Cortesi⁹ vt cōtra ciuitati Temixtitan bella gerere possit.

¶ A duobus diebus redditæ mihi sunt litterę a locumtenen-
te meo in Ciuitate Veræ Crucis, ex quibus percæpi nauim paruā
ad portū applicuisse cū triginta hominibus connumeratis nautis,
& militibus, quæ aduētasse dicebatur ad per quirendū eos, quos
Franciscus de garay ad has prouintias destinauerat, de quibus
alias Celsitudini Vestræ retuli, & maximā cōmeatuū se passos
egestatē asserebant, & talem, ꝙ nisi ibi auxiliū sibi allatū fuisset,
ad vnū fame, & siti periissent, & ab eis cognoui illos peruenisse
ad portū Panuco, & cū per dies quadraginta in eo morā traxissēt,
aliquem in eo fluuio, & prouintia non vidisse, propterea arbitra-
bantur ex his, quæ successere prouintiam illā inhabitatā perman
sisse, & pariformiter eis narrauerant iidem, ꝙ immediate duæ na
ues dicti Francisci de garay eos subsequi debebant, cū militib9,
& equis, & credebant eos iam ad inferiora littora penetrasse; Icir
co mihi visū est conducere Celsitudinis Vestræ seruitio, ꝙ illæ na
ues, & in ea existentes non amitterentur, eo prius monito de ges-
tis, & actis in Prouintia, quia incolæ illius plus dāni inferre pos-
sent, Iussi dictam nauē alias ire quæsitū, illasq; certiores redderet
de his, quæ successerant, & venirent ad portū dictæ Ciuitatis Ve
ræ Crucis, vbi pręfectus, quem primo dictus franciscus de garay
destinauerat, eos pręstolabatur. Deo. Optm. Maxi. placeat, vt

Peruenit parua triremis in portū Veræ Crucis Francisci de Garay.

Cortesij circūspectionē nota ad omnia q̄ faciunt ad vtilitatem dñi sui.

Timet Cortesi⁹ naues Frācisci de Garay damnū aliqd in fluuio Panuco perpessuras.

eos anteq̄ in littus descendant, inueniant, quia cū Incolæ prouintiæ am ad hoc animaduertant, Hyspani vero non, timeo ne maximā subeāt calamitatē, & hoc esset cōtra seruitiū omnipotētis dei, & Vestræ Celsitudinis, & esset plus dictorū canū audatiā augere, vt reliquos aggrediantur, qui imposterū essent illuc profecturi. In proximo superiori capitulo exposui me percepisse post mortē Domini Mutcezuma cōstitutū in Dominū fratē suū nomine Coretacuacin, qui genera varia armorū congerebat, & magnā Ciuitatē, & omnes lacui adherentes muniebat, nunc a paucis diebus ad me delatū est: Coretacuacin nuncios suos misisse ad omnes prouintias, & Ciuitates sibi subiectas nuntiatū suis Vasallis, eum eis omnia tributa, & obsequia, quæ sibi præstare tenentur ex gratia remittere. & nil eidem dent. aut, soluant. dūmodo modis omnibus, quibus possent contra Christicolas bella gererent, donec eos aut interficerent, aut a prouintia expellerent, & similiter bella gererent omnibus istarū prouintiarū Incolis, qui nobis amicitia, aut fœdere iuncti essent, Confido tamen in Deo. Opt. Max, nil ad eorū vota successurū, versor tamen maxima in necessitate, vt opem feram Indis amicis nostris, in dies enim confluunt e multis Ciuitatib⁹, & Coloniis ad auxilia exposcēda contra Incolas e Culua suos, & nostros hostes, qui illis quantū facere possunt, bella inferunt. quia nobis amicitia, & fœdere iuncti sunt, ego autem locis omnibus. vt animo concipio, opem ferre non possū, tamen vt dixi. Deo. Opt. Max. nostris exiguis viribus supplere Placebit, & propediē mittere auxiliū, & suū, & quod ex Insula Hyspana accersitū destinaui.

Nota domini Temixtitan preparamēta contra Hyspanos.

Cortesij necessitatē nota vt amicis auxilio esse possit.

¶ Per ea, quæ vidi, & comprehendere valui circa similitudinē quā omnes istæ Prouintiæ habent cum Hyspaniis tam in fęcūditate, q̄ in magnitudine, & frigoribus, quę in illis habentur, & multis aliis rebus, quibus illi ęquiparātur, mihi visū est conuenientius nomen eisdē Imponi non posse, nisi q̄ appellētur Noua Oceani Maris Hyspania, quod nomen Sacræ. & Catholicę Maiestatis Vestræ noie eisdē impositū est; Supplico Celsitudo Vestra dicto nomini assentire dignetur. & ita eam nominari committat.

Nouā maris Oceani Hyspaniā appellat Cortesi⁹ de tectas ab eo terras a similitudine loci.

℄ Scripsi Maiestati Vestræ (quamuis Inculte) omniū. quæ in his partibus successere veritatē, & ea, quæ Maiestatē Vestrā

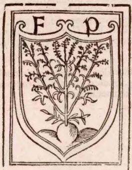
plus scire oportet, & aliis meis annexam mitto supplicationem, vt illa huc destinet virum, cui maxime per Maiestatem Vestram sit fides adhibenda, qui de omnibus informationem capiat.

℄ Altissime, ac Potentissime Princeps Deus Optimus Maximus vitam, & Regalem personam, & Potentissimum statum Vestræ Catholicæ Maiestatis conseruet, & augeat per longa tempora cum augmento: Maiorum Regnorum, & Dominiorum, ut Regale cor suum desiderat. Ex securitate finium Nouæ Hyspaniæ Maris Oceani tricesima Octobris Millesimo Qungētesimo Vigesimo.

℄ Explicit secunda Ferdinandi Cortesii Narratio per Doctorem Petrum Sauorgnanum Foro Iuliensem ex Hyspano Idiomate in latinum Conuersa. Impressa in Celebri Ciuitate Norimberga. Cōuentui Imperiali pręsidente Serenissimo Ferdinando Hyspaniarū Infāte, & Archiduce Austriæ Sac: Ro. Imp: Locūt. Generali

Anno. Dñi. M. D. XXIIII: Quar. No. Mar.

Per Fridericum

Peypus.

Arthimesius.

Errata in imprimendo,

Fo,1.fa.2.li.6.delatum pro relatũ esse. Fo.2.fa.1.l.3.Valazquez pro Velazquez Fo.3.Fa.2,li.22.memeni pro memini Nota in Fo.4. Fa.1.li.3.in dictiõe optime deest,t.Fo.4.Fa.1.li.vl,circdabant pro Circumdabãt. Fo.5.Fa.1,li.8.qui pro quod Fo.6.Fa.1.li.19. venerãt pro euenerant. Eadem fa,li.28.preeliari pro prẹliari Fo.7Fa.1,li;2. perpatrauerant pro perpetrauerant Fo.8,Fa.2.li.1. poterant pro potuerat Fo.eodẽ,Fa.1.li,2.leucas pro leucis Fo.eodẽ&.Fa.li.38. redigere pro redegere Fo.10. Fa.1.li.38.nec pro aut Eadẽ.fa.li. vlt. euenirẽt pro venirent Fo.10,Fa,2.li.26. prosecut⁹ pro prosecuturus Fo.11.Fa.2.li.6,ante,omnes ,ponatur,& Fo.11,Fa. 2.li.16,post Conuenere de est eos Fo,12.Fa.1.li.1.reducturum pro reducere Fo.12.fa.1. li,24. fit pro sit Fo.12.Fa.2.li.26. domo pro dono parasides pro paropsides Fo.13.Fa.1.li.i, impleret pro adimpleret Fo.13.Fa.2.li.15. proscrutandum pro perscrutandũ Fo.15. Fa.1. li.9. essent pro esset. Fo.16.Fa.2.li.39.scriptnris ,p scripturis. Fo.17.Fa.1. li.9 cuscessores pro successores Fo.18.Fa.1.li. penul. fnerant pro fuerant Fo.18,Fa. 2.li.30.hac detentione pro quod hac detẽtione Fo.19. Fa.1.li.2. puenire pro prouenere Fo.19,Fa,1.li.12.eiusdem ,p eius Fo.19.Fa.2.li. 30. pro qualibet prouintia pro ad quãlibet prouintiam Fo.20.Fa.2. ,li.20. Continentes pro Continentib⁹ Fo.21.Fa,1.li.8 quos pro quẹ Fo.22.Fa.1.li.16.fecudissimum pro fecundissimũ Fo.eo,Fa.eo. Constra pro Contra Fo.25.Fa.1.li.3.in littore pro littori Fo.26.fa.1.li.16 cannalib⁹ in quibus libris est in neutro quod in masculino esse debet Fo.28.Fa.2.li.11.morantur & egrediuntur pro morabantur & egrediebãtur. Eo fo.& Fa.li.16. discumbehãt pro discubebãt Eo.fo.&.fa. li.24.poterat pro poterant, Fo.30.Fa.1.li.27. Iuberẽ pro Iubebam. Eo.Fo,Fa.2.li.3. gubernatoris pro gubernatorq;. Eo.Fo,&.Fa.li.30 leone pro a leone. Eo Fo. &Fa.li.35. veazquez pro uelazquez Fo 32.Fa,2.li.38 nomine pro nemine. Fo.35.Fa.2.li.17. dimisaram pro dimiseram. Eo.Fo.&.Fa.li.24. Canoan pro Canoam. Eo.Fo. & fa li.35.patiabantur pro patiebãtur Fo.36. Fa.1.li.26. ante clamans deest rediit.

Inuenies prẹterea forte alia plura lector optime,quẹ aures tuas offẽdent,displicebuntq;, Ignoscas velim, nam temporis breuitas effecit, q̃ omnia perpendi non potuerint.

Res fuerat quondam prestans, & Gloria summa
Orbis subiectus Cesaris Imperio,
Hic longe prestat, cuius nunc Orbis Eous,
Et Nouus, atq; alter panditur Auspitijs.

Punta delas higueras,
Santo Anton
R.: de Grijalua
Rio de la palma
Rio de dos bocas,
Caribes,
Santo andres
Rio de coaquaqualco,
Rota partida
Rio de vanderas
Rio de aluarado
R.: de Sant Juan
Seuilla
Almeria
Sant pedro,
Yucatam
Puncta de Cuba
Archidona
Prouincia, a michel,
Rio panu
Colaoton,
Tamacho puncia
R.: la palma
R.: de Arboledas
B. de Auenfos
Rio del spiritu sancto
La florida,

Quilibet punctus magnus continet leucas duodecim cū dimidia, ita q̈ duo magni puncti continent viginti quinq; leucas, Cōtinet autē leuca quatuor Italica miliaria, ita q̈ omnes puncti qui hic cōspiciuntur continent centum leucas.

Templum ubi sacrificant,
Capita sacrificatorum,
Capita sacrificatorum,
TEMIX TITAN
Plaza,
Domus ad voluptatē D. Mutecçuma,
Templa ubi orant,

